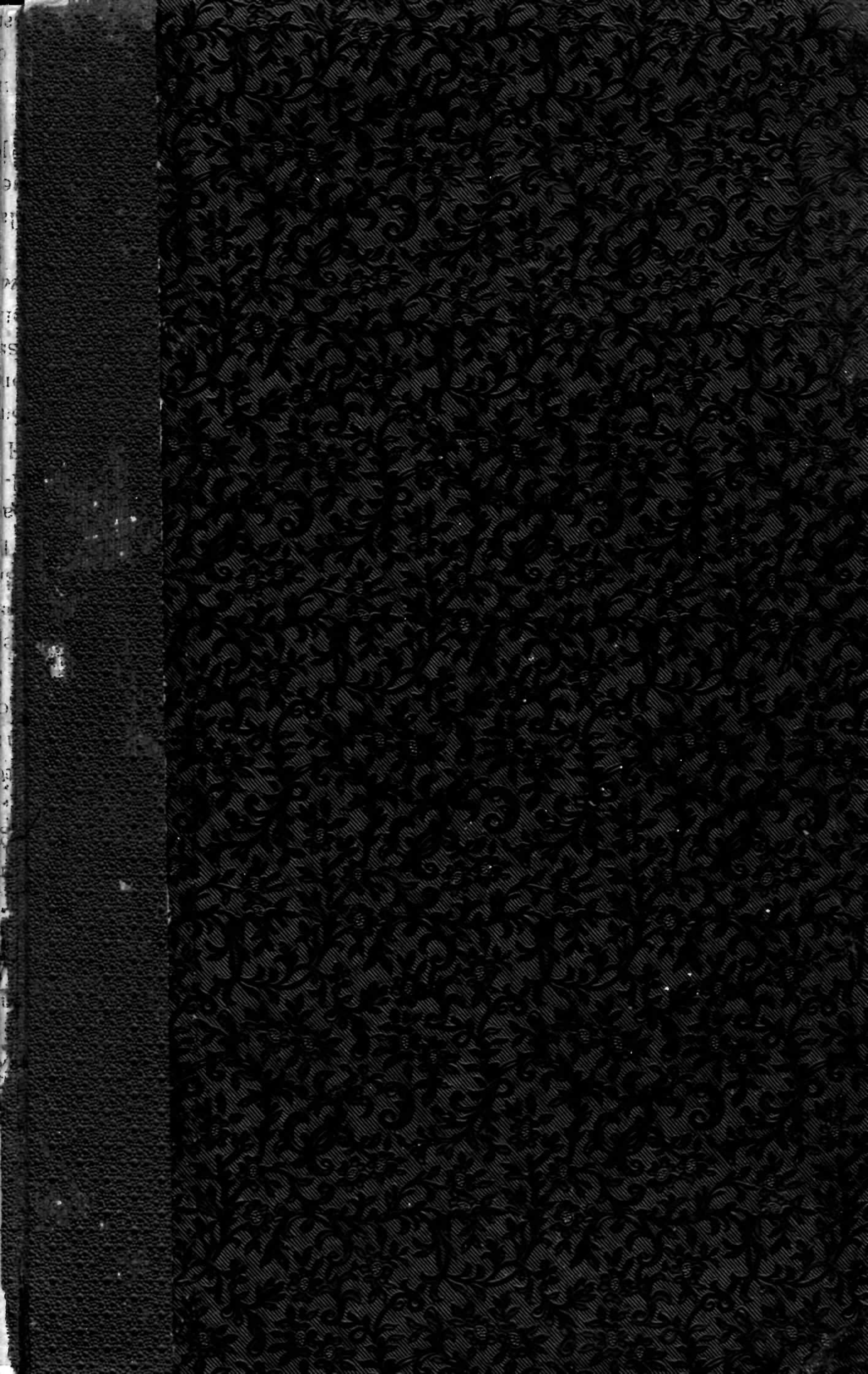

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK CXXVI—CXXVIII.

MATAVULJ:

IZ PRIMORSKOG ŽIVOTA.

ZAGREB.

TISAK K. ALBRECHTA.

1890.

SIMO MATAVULJ.

IZ PRIMORSKOG ŽIVOTA.

PRIPOVIJETKE.

ZAGREB.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.

1890.

IZ PRIMORSKOG ŽIVOTA.

Ljubav nije šala ni u Rebesinju.

Rebesinje je seoce u novskoj krajini, ali se ne vidi s mora. Treba se penjati od igala jednu uru, pak se niz drugu stranu brzo sidje u duguljastu dolinu, gdje se, u njekolike gomile, zbilo oko stotinu kuća.

Na desnom savitku doline ispeo se hum, baš kao velik čir. Na njemu je crkva sa dva boka i sa kubetom. Zidovi su joj toliko debeli, da je topovi nijesu mogli razoriti u vrijeme turskih navala, — tako pričaju Rebesinjci. Iznutra stijene bijahu ukrašene starinskim živopisom, ali pošto je s vremenom izlinjao, te postalo zbrkano šarenilo, Rebesinjci ga ostrugaše i obijeliše, te i danas proviruju — kao iza kake koprene — glave, ruke, noge, skutovi, ili što drugo. Kad se po crkvi ide, ma i lagano, odjekuju koraci pod pločama. Zna se, da je dolje svedena velika suvota — šira no crkveni temelj — i puna blaga, koje je, na žalost: »n e p r i k o s n o v e n o«. Otragu dvadeset godina njeki Jovan Aćimov i s njim Golub Mrkov zarekoše se, da će sići pod amvon i iznijeti što uzmogu, pa iznesoše — svoju zlu sreću! Ne bjehu ih spustili na konopima ni dva sežnja, kad obojice stade pomaganja. Kad ih izvukoše, a to Jovan oslijepio, a Golub zanijemio. Trebalo im je njekoliko dana čatiti najteže molitve, dokle su ozdravili. Popovi rekoše narodu, da je »neprikosno-

veno«, što je u skrovištu, naročno kad ko »u zarok« hoće da to tiče, ali da će doći kraj i toj zabrani. Od tada Rebesinjci zapamtiše tu strašnu riječ, a nemili dogadjaj opominjaše ih, da se čuvaju. Oko humka vide se temelji starinskih gradjevina, te se nagadja, da je uz crkvu bio kakav vlasteoski dvor.

Iza te časne starine prostr'o se komad ravnice, — valjda tri rala — koja se sužuje, pa uvlači u brdo. Na toj zanozi, u gaju pitomijeh voćaka, bjelasa se kuća kneza Mrguda Skorojevića. Kuća je na jedan pod, ali joj ne bi bilo zamjere u sred koje hoćeš varošice južnoga primorja.

Za vrijeme mletačkog vladanja njeki Brozić prisvoji nepravično tu crkovinu i sagradi na njoj kuću; ali mu prisjede, jer mu pomriješe sva djeca, osim jednoga sina. Ovome se opet to isto dogodi, pa tako i njegovu sinu, unuku, praunuku, prapraunuku. Nikada ne bješe više od jednoga Brozića — kao za uklin narodu. Najposlije, na čudo Rebesinjcima, Dako Brozić imade dva sina i tri kćeri, i sve ih podiže do ženidbe i udadbe. Najstariji, Ivan otide po moru, gdje se izgubi za deset godinâ, pak se nenadno vrati i zateče — pusto ognjište. Ivan uloži dio svoje zamuke (u ono doba mogahu i naši mrnari štogod steći) u popravku i u zemlje; drugi dio dade kroz narod na dobit, a zamotuljak gotovine zadrža, pak se okući. Bio je radan, štedljiv, ćutljiv i čudan svetac: žena mu ni u čem nije mogla ugoditi. Ona umrije druge godine, ostavivši mu o vratu jedno žensko dijete. Eto muke na Ivana: ne će drugom da se ženi, ne može sâm odoljeti, a ne može se nijedna pristav ukraj njega skrasiti; u jednoj godini izmijeni trojicu, — pošljednjega izagna, što je bez pitanja ubrao bio njekolika smokova lista, da njima istare zdjelu. Najposlije se namjeri Mrgud Bojičin s Ubalâ, krupna momčina, prispora, ali poslušna — pravi vô. Već s početka taj Ubljanin bješe prilično po volji Ivanu, jer se puštao biti kao dijete. Malo po malo, udarcima i psovkom, dotjera ga, te mu omili.

Obojica su njivili malu Katnu. Otac je nju zvao Mrvom, a ona Mrguda strikom. Mazili su je, dok ne podraste, a tada poče im pomagati u svemu. Bijahu to tri druga, različita po svemu, ali složna u svemu; nikad se ne dogodi medju njima raspre. Tiha Mrva bješe pokorna oboma, a krupni Ubljanin čak i u najskrovitijim svojim mislima bješe pod voljom svoga žurice gospodara.

Tako je trajalo petnaest godinâ.

Od mrve posta guka, lijepa guka, na koju su se mnogi mladići oblizivali.

S Ubljanina bješe spala suvišna mesina, te posta bjeloputast, rumen, — ele pripitomljen gornjak.

A Ivana bješe obrvala kostobolja, vjerna druga svijeh starijeh pomoraca. Nije već mogao životom, ali ga je jezik služio kao vazda.

Izmedju božićâ, jedne večeri, reći će Ivan:

— Čuješ, ti Mrvo! ja ne bih, da ga već zoveš stricem, jer ovaj . . . aoh! aoh! drž! drž! . . .

Mrgud i Mrva brzo ga legoše, pa ga stadoše oblagati ugrijanim opekama i krpama. Tako je često bivalo, da ga bolovi nenadno spopanu, te mu prekinu riječ . . .

— Aoh, kako mi sijeva uz lijevi gnjat! Ovako me nije odavno mučilo!

U njeke Ivan progovori zažetijem očima:

— Ja bih . . . ovaj . . . da vas privjenčamo, a?

Mrgud pucnu debelijem usnama, kao željan čovjek, kad ugleda zrele smokve na stablu, koje mu je na dohvat.

Mrva zatrepta velikim trepavicama, a rumen je poli.

Pogledaše se kradom.

— A, Mrva?

— Ja . . . eto . . . kako znaš . . . kako rečeš, tata!

— A, Mrgude!

— Ja . . . eto . . . kako znaš . . . kako rečeš, Ivane!

— Eto tako! A da što? Zar da mi se ugnijezdi u kući kakav praznov, koji bi u brzo propirio što sam krvavo tekao; koji bi se rugao mnom mrtvijem, a moje dijete unesrećio? Kad već nema Brozićâ, barem . . . Aoh, šta je ovo!? Sad mi prošiva s boka na bok! . . Eto vidite, ja bih mogao na skoro »odnavigati«, pa bih rad ostaviti čistinu, moje dijete. Dakle, najbolje da se to trsi što prije, moje dijete; još ovijeh mesojedjâ, moje dijete! . . .

Te noći ne zaspa ni jedno od njih.

Rebesinjci se ne začudiše tome poslu Ivanovu (kao što ni mladence nije mnogo iznenadilo), no zavidjahu ubaljskoj golji, ali to ne smete svadbu.

Vjenčaše se pošljednje nedjelje mrsa, a uz pokorizmiće stari morski vuk »odnaviga« onamo, od kuda se niko ne vraća.

Te godine bješe se zavadio ćesar s Talijancem, te se silna vojska stekla u novske tvrdjave. Mrgud na brzu ruku pokupi tastove dugove, pa s nevjestom u grad, gdje otvori hljebarsku peć za vojnike. Bili su radni oboje, ali bijahu i sretne ruke, te za koliko je trajala vardanja — petnaest mjeseca — sjedoše medju prve. Mrgud se odjede na talijansku i posta: »šjor Mrgud«. U to vrijeme steče sina i nauči čitati i pisati, koliko mu je trebalo. Kad god nemaše prečega posla, učio je privredne knjige. A pošto krenu i pošljednja četa, vrati se on sa svojima i sa povelikim zamotuljkom bijelijeh »pečâ« u selo.

Mrgud raširi stari dom Brozića; ogradi potkutnjicu i obrnu je u vrt; svu gotovinu uloži u zemlju, te pritisnu

koliko bi dosta bilo desetorici domaćina primorskih. Istoga ljeta postade seoskim knezom i umrije mu prvijenac.

Sve se Rebesinje steče na pokajanje novome knezu. Babe ga svjetovahu, da promijeni ognjištem, ali Mrgudu već ne prijenjahu bapske, jer se bješe odučio od toga uz pokojnoga tasta. Druge godine nadje mu se opet dijete, pa i to odmah umrije . . . Tako isto i treće. Šta nije činio, ne bi li koje održao u životu! Najposlije reče mu knez Stanko Široković: — »Ako ti se prida dijete, ne krštavaj ga, dokle ne banu svetogorci, pa okumi ko ti se prvi namjeri: bude li muško dijete, nadjeni mu ime Vuk, bude li žensko, nazovi ga Stana. Tako su naši stari u nevolji radili. A ćaše mi vazda reći pokojni stric: »stari su znali što su činili!« Tako ga svjetovaše knez Stanko, čije je savjete sve Rebesinje slušalo. Mrgud se nasmija i toj, ali je zapazi. Rodi mu se žensko dijete, koje ne pohrišćani za dugo. Najzad, jednoga dana, dodje mu poruka iz grada, na što brzo ode i dovede tri duja, tri prljava crna skitača, kaki se često vidjaju po Primorju i za koje se s razlogom sumnja, jesu li kaludjeri. Ovi uz njekog namjerna kuma krstiše Stanu. Bješe to zdrava curica, koja stade napredovati kao da je iz vode rasla. Njom se završi porod, te Mrgud i Katna sastaviše svu ljubav na nju i prionuše oko svoga. Knez se koristio privrednim knjigama. On prvi unese u selo mnoge novotarije: poče čistiti, opkopavati i gnojiti masline; stade sijati djetelinu; nabavi iz svijeta krupnijeh goveda i svinja, pak spravu za gnječenje groždja, pak cijevi, kroz koje se otače vino, i još mnogo što šta. Kad bi srednje ponijela ljetina, ćaše knez Mrgud sliti u svoj novi svedeni podrum do stotinu barjela vina, a do dvadeset ulja. Dodajte k tome koliko je uzimao za bijeli smok, koliko je brao dobiti

od glavnicâ u narodu i od broda, što ga je sagradio u Dubrovniku i nazvao »Stana Mrgudova«, pa mi kažite, je li mogao jahati konja kao što ga je jahao (prvi sedlenik u Rebesinju), i hoće li knez Mrgud Bojičin Ubljanin Skorojević biti mio tast, kome bude sudjen?...

* * *

Na drugom kraju doline vidi se starinska kuća, veća od Mrgudove, a uza nju se zbile omanje zgrade; sve je to opasano visokim zidom. Pred oborom je gumno, iza nje je dubrava; s lijeve strane bijeli se kao široka cesta, a to je pješčina, vododerina, kuda proljećem i jeseni revu potoci; od desnog boka počinje selo.

Poslije crkve i Mrgudova dvorca, pogled bi izvanjčev odmah se ustavio na ovaj drugi kraj, gdje uvijek kulja dim sa krovova i zaglušuje djetinja graja i pasji lavež. To je ognjište staroga doma Širokovića ili Kneževića, jer su iz njega uvijek birani bili knezovi Rebesinju.

Širokovići, Stanko, Rade i Gligo (sinovi Radova Stankova), poženiše se za rana i življahu, po starom božjem načinu, zadružno, u lijepoj slozi. U rodnoj godini mogli su srediti do pedeset barjela vina i ulja, a žita koliko bješe dosta da iskruše. Osim toga imali su poveliku kuću u gradu i jedan dio u njekom bjelskom brodu; imali su do dvje sta grla stoke i svoj gaj u planini. Što su hvatali za smok, vunu, stare brave i drva pod jesen, tijem su obilato namirivali sve ostale potrebe, a novac, što je padao za vino i ulje, stavljao se na stranu. To bješe tekovina. Osim toga, stative na dva velika razboja, jako uglačane od starine, nemahu mira u njihovoj kući za vidjela. Bog zna koliko je ženskih naraštaja sjedalo za njih, pa tako i dvije mladje jetrve, Milica i Andra, i njihovijeh pet kćeri.

Ali, osim toga, kuća ta imadjaše starješinu, koji je sâm valjao koliko i dobro imanje. U doba, kad će se dogoditi ovo što pričamo, knez Stanko bješe napunio četrdesetu godinu. Bijaše čovjek osrednjeg rasta, izgledao je boležljiv, premda je bio zdrav, okošt, duguljastijeh obraza, uvijek odjeven kao svat, a nosio se po dobrotsku, na ime: otvorene papuče, crne pletene dokoljenice, svilene gaće, kružat sa srebrnijem pucima, svitni gunjić i na glavi crnu kapu. Ta se nošnja još potražuje po Primorju, ali nju mahom zamijeni po selima crnogorska, te su oba mladja brata Stankova odijevala se kao i Katunjani. Stanko je lagano hodio, lagano govorio, i kad ćaše što podulje razlagati, svagda bi se uhvatio za oštrljastu bradicu i upletao riječi: »bratikoviću si ga moj«. Nikad ne ćaše dati mah srdžbi, no kad bi se jako raž ljutio, oduhnuo bi pobožno: »Bože, o sveta Gospodjo«. U kući su ga pazili kao kakva odlična gosta, a on je prema svakome bio jednak, nekako hladan i ljubazan u isto vrijeme. Ženu je vazda zvao po imenu i u svemu je barabario sa snahama, te je više no jednom pecnuo: »o Maka, ženska glavo, obrni se i ti, a nemoj sve čekati, da te zamijenjuju Milica i Andra!« Kad bi kojem bratu što govorio, čuvao se, da ne izgleda svjet kao zapovijest i svagda je sebe dometao: »Ja bih, Rade, da danas oremo, ako rečeš!« »A, Gligo? Ja bih da odaženemo u mlin!« U braće nikad ne bi pogovora, jer je svaka Stankova bila razmišljena. On je nastojao pred poslenicima sa kosjerićem u ruci, klaštreći mladike i razgovarajući ljude, da im zasladi muku, a braća su mu težila kao ostali Rebesinjci. Stanko je na svašto oči obraćao, niti što njemu bješe sitnica. Sagnuo bi se da digne iglu s poda; zavirivao bi djeci obuću; zborio je sa ženama o vuni i suknu; namjestio bi bubulj na medju, ako je pao, ili draču, ako

je na hero; gredom kroz obor kupio bi ivere za oganj tako zbiljski, kao što je pregledao u knjizi domaće račune. Do njegova starještva u kući su jeli na po se ljudi, a obaška žene i djeca, ali on zavede, da im sto bude zajednički. O blagdanima čitao bi svojima što iz Dositeja, ili iz vladičinih knjiga, a ponjekad i »San Matere Božje« ili kakvu drugu pobožnu knjigu. Znao je na pamet »Gorski Vijenac« a gotovo i »Sovjete zdravoga razuma«. Stanko je jednom putovao s vladikom Radom od Novoga do Trsta. Rebesinjci su znali sve potankosti toga putovanja i svaku riječ, što je vladika izgovorio. Govoreći o njemu, Stanko bi svaki put završio: »Kakva ono ljudska vila bješe! Kakva pamet! Ali kao vladika.... hm! Promislite bio je petak, a jedjaše mesa pred svijem nama!« — Popa Aćima, čestitog paroha rebesinjskog, Stanko je visoko cijenio, koliko zbog njegove dobrote, toliko i zbog samog dogadjaja, što je popa Aćima rukopoložio Petar Petrović crnogorski.

Ljeti i dio jeseni Stanko malo kad slažaše s Rebesinja, ali čim se počnu brati masline, njega nestane iz sela.

Širokovići su imali u novskom zagradju kuću, koja im ostade od strica kapetana Joka. Ta kuća bijaše na jedan boj, sa osam prozora na licu. Gornje sobe davali su pod najam; donja popločana suvota bijaše puna bačava, samo pri kraju bijaše daskama pregradjeno dva lakta širine. U toj klijeti nalažaše se: krevet, sto i stolice, jedna dugačka klupa, polica i gvozden kovčeg. U prazima ciglog prozora bijahu isprekrštene željezne palice.

Tu bi se knez Stanko namjestio, čim stanu prispijevati masline.

On nije iskakao svaki čas na vrata, niti lovio ljude po pazaru, ni šiljao poruke — kao što drugi čine — no

mirno sjedio za svojim stolićem, sa naočarima na nosu, pregledajući račune. A načne li se samo trgovina, to se već ne prekida, dok se ne napune bačve. Od jutra do mraka donose ljudi u mjehovima, dovoze morem od Luštice, Zelenike, Kumbura i od svega dugačkog igala. Zaludu se natjecahu trgovčići da primame seljake; ako bi koji otpanuo od Stankove teze, to ga je odista prevlastila visoka cijena ili gotovina, jer Stanko uzimaše na vjeresiju, kao što rade svi veliki preduzimači tom trgovinom. Ali su seljaci veoma oprezni, pak vole k Širokoviću i tako. A kako i ne bi! U njega je sve prosto, u njega je jedna riječ. Zaveže od jednom, ama tvrdo! Kad dodje čovjek s uljem, Stanko ustane, zahvati kupicom i prospe ga natrag, pa kaže cijenu i dadne primnicu. To je sve gotovo za koliko bi se prekrstio. Svak mu je znao ćud, pa niko i ne troši suviše riječi. Tako radi Stanko već je dvadeset godina. Nikome ne zanese ni pare, nikome ne obreče a da ne svjerova.

Taj okošti primorac, u širokijem gaćama, bijaše hitra trgovačka glava, i ako ne umijaše talijanski ni riječi, a pisati naški samo, i to kao da je grabljama vukao; imao je »dobar nos«. Ni jedan trgovac u cijeloj Boci, ni u Dubrovačkom, nije umio uvrebati zgodnu priliku da dobro proda ulje kao on. Kad bi vidio svoje vrijeme, najmi ladju, ukrcaj bačve, pak i on sjedi na jedrenjači, — i ako je to opasno zimi — pak put Trsta. Tamo bi se zadržao njekoliko nedjelja i vratio bi se vazda »vaporom.« O svome poslu nije nikad govorio, ali se o tome propitivalo i nije se kad čulo da je izgubio. Njeki su mislili, da mu trgovina ide za rukom s toga, što bi vazda u oči polazka dozvao popa Aćima, da mu sveti vodicu u skladištu.

Razumije se, da su Stanku zavidjeli mnogi, pa i Mrgud, jer se u Primorju mimo sve slavi dobar trgovac. Zaludu je Ubljanin u dva maha pokušao da se u tome takmi sa Stankom; oba puta zlo prodje. U selu opet svi su njekako više prijanjali uza Širokovića, kao uza starosjedioca, i ako je mnogima viša potreba bila od dodiga. To je kopkalo Mrguda, te je tražio da iznese nogu ispred Stanka. Mrgud je bio rječit, kao što su mahom gornjaci. Nije da govori, no kao da pjesmu kazuje, te zanese svakoga za čas i uvjeri o čem god hoće. S toga su mu gospoda laskala, jer je pri općinskim izborima mogao mnogo pomoći, a mnogo i smetati strankama. Obojica vješto čuvahu svoj ugled pred narodom i zdravljahu se veoma učtivo. Postili su, kad crkva prepisuje, krstili bi se uvijek, kad zvona zazvone, na leturgjiju uvijek prvi, na jutrenjoj zajedno bi se primakli na pomazanje, o božiću i uskrsu prvi bi se mirbožali, na svakom zboru nudili bi jedan drugom odličnije mjesto. Jedino peklo bi Mrguda, kad bi Stanko pominjao u razgovoru svoje stare, a osobito slavnog strica Joka. Uvijek je umio da uplete u razgovor toga strica. »Što je rekao pokojni stric . . . pričao je pokojni stric.« Jednom prekide ga Mrgud: »Prodji se, boga ti, kneže Stanko, tijeh starijeh kapetana. Njima su Mleci bili na kraj svijeta! A onda bio dobio »patentu«, ko bi ponio njekoliko pršuta »cirkulu!« . . .

To je bilo malo oporo, ali to bi samo jednom.

Njihove domaćice ponašale su se lijepo jedna prema drugoj. Katna i Maka Stankova ljubile su se, samo ako se ne vide za nedjelju dana. Zajedno su hodile k crkvi, na pazar i na sajmove po Primorju.

Najstariji sin Stankov, Rade, bijaše živolazno dijete, lijepo, kao smišljeno. Stanica Mrgudova svakog jutra nošaše mlijeko starom samohranom popu Aćimu, a Radoje je hodio k njemu da knjigu uči. Djeca bi uvijek pričekala jedno drugo i putem čevrljala. Često bi, bogme, starac dugo čekao i vareniku i djaka. Širokovići obikli tome, pak bi često zadirkivali djecu. Koliko bi puta Maka viknula: »Hajde, o Radoje, e te čeka vjerenica!« I curice su njoj pripijevale Rada. A djeca prionuše jedno uz drugo, osobito Stanica uza nj, kao bezbratnica.

Tako je trajalo dvije godine, jer u toliko čestiti popo bješe predao Radu sve, što mu je mogao dati. Tada Stanko namjesti sina u Novi, da izuči »talijansku« školu. Mnogi djačići iz Rebesinja išli su jutrom u Novi u školu, a vraćali se večerom, ali se Stanku godijaše sramota da dijete kinji, no ga nastani u njeke svoje kume, postarije udovice. S početka se malome teško bilo priviknuti, te je dolijetao kući preko reda, ali ga na brzo ukrotiše, te je puštan bio doma subotom pred veče i u oči velikih praznika. O jesenjem raspustu naknadi Rade dugo sjedenje za klupom. A kako ga Stanica bješe zamijenila kod popa Aćima — prisjetio se bješe Mrgud u potonju da je školuje, — to je i ona osjećala istu potrebu. Njih dvoje sad bjehu kolovodje u svakoj djetinjoj igri. Svi su se njihovi vršnjaci pokoravali njima, a ona samo Radu. On, dva pedlja čovjeka, htio je ponjekad da mala osjeti njegovu vlast, te je i ucvijelio više od jednom.

Tako je, s malom razlikom, trajalo još tri godine. Što su se djeca rjedje vidjala, to su se jače željkovala. Radu je pristajalo talijansko odijelo, te je bio — što ne biva obično — i najljepši i najbolji djačić u Novskoj školi. Kuma, samohrana udovica, zaplakala bi se pri samoj pomisli, da će se na brzo morati rastati sa djetetom, te je navaljivala na Stanka, da zadrži dijete još tri godine

kod nje, dok ne svrši pomorsku školu. Učitelji s druge strane svjetovahu ga, da ne prekine djetetu nauke, kad ga je Bog za to dao, no da ga pošlje u Kotor na veće škole. Stanko je obricao i jedno i drugo. Milo šćaše mu biti, da Rade bude pomorski kapetan, kao što bješe slavni pokojni stric Joko, a opet bolje bi bilo, da postane medik, abokat, sudija — tako nješto. Misliti će i misliti, dok se dijete doma odmori, a u toliko nasta jesen i donese Stanku posla više no drugijeh godina. Bjehu rodile masline za pripovijest. Trebalo mu je uzeti pod najam podrume i nabavljati na brzu ruku bačava, jer njegovo prostrano skladište bješe puno kao oko, već u početku božićnjega posta. Rade mu je bio desna ruka. On je bilježio primanje, pisao priznanice, trčkarao gdje je trebalo, i čitao cijene u tršćanskim novinama.

Pošto pop Aćim osveti vodicu u skladištu, Stanko otide kući, da se pozdravi sa svojima. Pri polasku Rade mu pridje ruci, ali ga Stanko uhvati za uho, pa reče ženi:

— Spremi mu, Maka, malo rublja i on će sa mnom!

— Šališ li se, Stanko? — pita žena.

— Ne šalim. On će sa mnom. Ovo je tatino dijete! — veli Stanko smijući se.

Tada čuše prvi put starješinu, gdje protepa djetetu.

Svi navališe na nj da ne vodi sina preko mora u to doba godine. Ali stari jednu te jednu i jednako ponavlja:

— Ne bojte se! Ovo je tatino dijete! Ovo će biti tatino dijete!

I podjoše zajedno na trabakuli put Trsta. Druga je jedrila za njima, takodje krcata ulja. Nikad ga Stanko nije više odvezao u jedan mah, niti je ikada mladji Rebesinjac prebrodio more . . .

Tamo su proveli sve mesojedje. U povratku Stanko je, mimo svoj običaj, bio veseo i hvalio se Radom. A ovaj priča i nikad da se napriča o čudesima, koje je gledao, navlaš o mesojedjama, po korzu. Mnogo što šta ni Maka nije mogla vjerovati, na pr. da je gledao maškaru visoku koliko njihova kuća, »pa joj — veli — s prozora razlupaše glavu, a ona ipak hodi, pak joj odsjekoše ruke do lakata, a ona ni habera!«

— To su Latini začarali djeci oči! — govore u kući. A što Stanko ne vidje to! Ta i on bi, valjda, o tome pripovijedao! . . .

Dalje im je kazivao, kud je s tatom hodio, i sve što su radili. »Išli smo« veli, »svaki dan u jednu veliku kavanu. Tu je vazda bilo ljudi u naškijem haljinama, a bilo je i Turaka. Jedan me Turčin svedj zadijevao.« I takijeh sitnica bez kraja pričao je u kući, ali je jednu zatajao. Od deset forinata, što mu je otac poklonio, donio je natrag sedam, a kud se djedoše tri? Kupio je bilježnicu, pisaljku i nožić, i za to dao jednu forintu. Za ostalo uzeo bješe neke druge sitne stvari, pa mu se izgubile! . . . Jado jadjeni! slaga od straha, da mu se ne rugaju! Te je novce dao za jedan krstić, jedan zbornik slika i jedne majušne nožice, što je sve darovao Stanici Mrgudovoj.

Osam dana nakon povratka, podje Stanko s Radom put grada. Bješe subota, pazarni dan u Novom. Narod je vrvio putem. Mimogred jedan vrljak, od prilike Radovijeh godina, pokaza ga njekijem ženama i reče diveći se:

— Gle'te! Ev' ovaj je bio u Triješću!

Rade je više puta bivao hvaljen, ali ga nikad ništa ne dirnu tako, kao te proste riječi. Dakle znaju za nje-

govo putovanje i dalje od Rebesinja! Čak i na granici hercegovačkoj, odakle bješe onaj djetić!

Za ručkom u kume udovice ču i drugu, koja ga obeseli!

— Moja kumo, reče Stanko u razgovoru, ja sam se predomislio. A što da ga davam na dugačke škole, kojima nema nikad kraja, kad on ima pri sebi ono, što će mu najbolje valjati. Šiljati ću ga po jednu uru na dan, da se pritvrdi u talijanskome i u računu, a ostalo će naučiti uza me, pa će on biti pravi babović, ako Bog da! Eto Bogdana i Jola, pa od njih dvojice koji bude hotniji neka uči, pa baš ako će i oba! A ovu ćemo mazu oženiti, pa neka ga doma, neka radi!

Od tada je silazio mali svakoga jutra u Novi. Taj dugački hod niz brdo i uz brdo pomoga mu, da se osnaži, te posta okretan. A želja, da ugodi tati, koliko i žedja za naukom, navodila ga je, da sa velikom ljubavlju uči. Učitelj ga je upućivao i objašnjivao mu, što mu je teže, ali je Rade sam savladjivao sve. Na molbu Radovu predje se granica talijanskog jezika i računa, pak se dohvati povjesti i zemljopisa. Onaj krasni, pitomi izraz, što ga obično primi mlado lice, kad dijete umno radi uz onako vitko a čvrsto tijelo, činjaše, da je Rade plijenio svačiji pogled. A ko bi ga još čuo govoriti, taj ga ne bi lako zaboravio. U kući svi s reda, a mati najviše, pazili su ga, ne drukčije, no kao da im je angjeo u goste došao, i kao da strahovahu, da ih ne ostavi.

To sretno vrijeme po Rada trajalo je dugo, ali njemu minu brzo, kao lijep san . . .

Od Stanice buknu djevojka, stasita, opunačka, velikih crnijeh očiju, bujne kose. Zaludu bi tražio ljepše po svijem sajmovima po Boci. Kneževi se lijepo paze — pred narodom. Stopanjice ugledaju se na svoje domaćine. Pop Aćim grohnuo sa svim, pak mu pridali kapelana. Rada Stankova već svi gledaju kao mladog domaćina u kući Širokovića, »pravog babovića«. On se ni malo ne snebiva pored Jelice, a ni ona kraj njega. Gdje je sijelo, tu su i oni, a kad igra red donese, cmokaju se slatko pred svima. Ni jedna se cura nije bebunila pred njim, jer je znala, da joj je za ludu; s istoga uzroka nijesu se ni momci kupili oko Jelice. Da je ko zašao po Rebesinju, i pitao, koju će uzeti Rade Stankov, to bi se svakom činilo tako čudno kao da bi ga pitao, grije li sunce danju. Ele, u Rebesinju bješe sve u redu do . . .

* * *

Prokleto »do«, svemu li je na putu! I u Rebesinju bijaše sve mirno i lijepo do one godine, kad slabo rodiše masline u Boci. A to je kao da bi rekao: glad u Primorju! — Proču se, da će »uljez« davati novac naprijed za ono ulja, što se rodi; ko se ne uzbude mogao odužiti tijem, prosto mu neka namiri vinom; ne rodi li ni ono, tada će se raditi po duši.

Glas o tome preleti novsku krajinu, ode k Risnu, k Dobroti, pa zaokoli drugom stranom ušća. Ubljanin se proslavi u dvadeset i četiri ure. Ne mogu ljudi da se nahvale njegove duševnosti, a nije da pridolaze, no navriješe pred njekadašnje dvore Brozića. Stanko Široković čini se svemu tome nevješt. Ko ga zapita — a ko ga nije pitao? — šta on misli o tome, Stanko digne glavu, češka se po tankome vratu i kaže:

— Bratikoviću si ga moj, Mrgud čini pošteno i pametno! Narodu će pomoći, a sebi ne će odmoći!

I uljez zapodjenu razgovor s njim o tome.

— Znaš, kneže Stanko, ražalilo mi se, gledajući nevolju narodnu, a bora mi, ne će tu biti prevelike dobiti!

— Pa biti će i dobiti, kneže Mrgude. Milo bi mi bilo, da i stečeš na ovoj trgovini, jer si učinio dobro djelo! . . .

Tako je otvoreno govorio Stanko, ali pored svega toga, trgovci su očekivali od njegu kaku zakačicu uljezovoj raboti. Sva je »pjaca« bila uzbudjena. Više ih je to zanimalo, no da je planuo rat izmedju Ćesara i Rusa.

Pošto Mrgud otpremi jedrenjačom ulje, a sam podje vaporom, nestade i Stanka Radova. Prodje jedna nedjelja pa i druga i treća, a njega nema. »Otišao je poslom u Dubrovnik«, pričaju njegovi, ali niko ne vjeruje. Šta će on tamo? Nagadja se ovo, ono, a svak bi rad pogoditi, e je tu ona zakačica Ubljaninu. I pogodiše! Stanko bješe otišao u crnogorsko primorje, pa dohvatio i Arbaniju, te tamo zakupio silno ulje bud zašto, i odvezao put Trsta. Tako se čulo bješe u prve, pak se u brzo i potvrdi, jer ljudi često dohode iz Trsta. Čulo se, da je i krupnijeh palo izmedju dvaju knezova, baš u onoj kavani, o kojoj je pričao Rado. Nije, bogme, šala — ako je istina — da je Mrgud izgubio pet tisuća talijera. Stanko mu obalio cijenu, bez svoje štete. Čulo se bješe . . . a što se nije nadovezivalo, dok se Mrgud ne vrati, licem na Cvijeti. Bješe podbuhnuo. Na velji četvrtak stiže i Stanko. To, bogme, bijahu zli biljezi, što se oni ne vrnuše zajedno. Ta Primorci čekaju jedan drugog, ako ćeš i nedjelju dana! Zavada je medju njima, velika, prevelika! A to se vidjelo na uskršnjoj jutrenji, na miropomazanju, kad se Mrgud poljubi sa prvijem seljakom, što mu se namjerio, a Stanko sa njekim svojim rodjakom. A po službi razmetnuše tragove jedan od drugoga, kao krst i djavo! . . .

Bruka! Bruka u Rebesinju!

Prepade se Rade, jadnik. Težega dana nije do tada doživio. Hodi oborene glave, a srce mu lupa da iskoči — ali ga noge same nose k Staničinoj kući. Ta kako da ne ode na današnji god: on, koji je bio već kao njihovo dijete! Pa šta je on kriv? . . . A opet, tješi se, e bi on baš mogao i pomiriti zavadjene knezove . . .

Tako snijevajući, sukobi se baš s Mrgudom, koji je obilazio žita.

— Ha! ti ćeš kanda k nama? pita knez.

— Ja . . . k vama!? odgovori mladić nepouzdanijem glasom, pak skide kapu i dodade: Na zdravlje praznik, striko!

— Živ bio! odpozdravi Mrgud i poljubi se s njim.

To malo posokoli Širokovića, te nastavi:

— Ja . . . ne znam . . . ti i bábo nijeste . . . u lijepe, a ja bih rad . . .

— Ništa je to! Ne gledaj ni na to, no ti hvala, što si nas se sjetio! — prekide ga knez pa ga zagrli i poče ga milovati po kosi.

Rade zadrhta kao prut. Ustavi se i bojažljivo pogleda uljeza, pak pocrvenje i htjede da krene, ali ga on ustavi i reče čisto očinski:

— Znam ja, Radojica, što je tebi na srcu . . . Ne može se to skriti, bolan! . . . Je li da je tako?

— Je . . st! jedva izreče mladić.

U isti mah diže se ruka s njega i »strikovo« se lice nasumrači, a obrve mu se sastaviše. Vidje zlosretni Rade ružnu majstoriju svoga krvnika, pak bi bježao, ali ne može od sramote, pošto je već pred kućom.

— Ulazi, dijete! izdera se bijesni Mrgud, pa istijem glasom doviknu: Kate! Donesi rakije, evo nam polaženika, sa srećom!

Žena unese staklenicu i baš htjede prijateljski k momčetu, ali je ukruti domaćinov pogled. On prihvati rakiju, diže je prema svjetlosti, pak natoči čašu i napi:

— Ristos vaskrse! Širokoviću!

Rade ne odgovori: »Va istinu!« — jer ćaše mu milije biti, da ga je ćušio, no što ga nazva po prezimenu a onakijem glasom! Srknu malo rakije, pa se pokloni i umače.

— Skotovi od skotova! izdera se Ubljanin, pak stade naglo hodati po sobi, a krv mu nasjela u glavu.

U taj mah udje Stanica, noseći posudje, da postavi trpezu. Ona nije ni za što znala, no se ustavi, videći oca srdita.

Mrgud zatvori vrata, stade pred Katnom, pak se izdera:

— Ne pitaš me, ženo, što mi je, a?

Katna se izmače.

— Ne pitaš, je li! . . .

— Bog s tobom, čoče, ja . . nješto . . . .

— A šta nješto! Ne znaš ti ništa! Ne možeš ni naslutiti! Nije ovo bio samo polaznik, ovaj Rade Stankov, no i prosilac . . . Razumiješ li? . . A kakav prosilac, oca mu, i očeva mu oca! . . . Znaš šta reče, kopile?? Uzet ću ti, veli, kćer, ako ćeš mi odmah prepisati polovinu od svoga . . . .

Rrrrr . . . . padoše na pod zemljane bljude djevojci iz ruku.

Mrgud se i ne obazrije na nju, no nastavi na pretrg, teško dišući:

. . . . a drugu polovinu nakon tvoje smrti! . . . Tako reče gad od gada! . . . Kao da mi je za nevolju da prodavam . . . naše . . . dijete, . . . kao da je . . ona . . bogalj ka . . . kav! . . . A, što ga . . . ne . . ubih, boga . . . — Ne mogao više, no se strovali na stolicu.

Katna i Stanica prestravljene, dopadoše vičući: Vode! . . . ljekara! . . . kamo ko!

Dotrčaše i sluge te ga brzo raspasaše i počeše trti. Kad mala zaleleka, odmah mu se povrati duh, pa im mahnu, da izlaze svi, osim Katne.

Čim ostadoše sami, on ustade lako i poče opet goropadno, samo nižim glasom:

— Čuj me dobro! Na zlo ti je došao uskrs, ako Stanica izadje iz kuće danas i sutra, jali ako se s kijem s dvora sastane. A prekosutra . . . u 'tornik ide vapor . . . obje ćete u Risan k Staji, i tamo ćete ostati, dokle god ti ja ne uspišem. Jesi li me razumjela, žabo ženska! Tako će biti! A sad me ostavi, jer hoću da legnem. Pokupi te crjepove. Niko da me ne budi, dokle sam ne ustanem! Hajde, izdiri! . . .

Vrata na oboru Mrgudovu zatvoriše se i kapci na prozorima, kao da zbilja bješe bonik u kući . . .

* * *

Ne treba kazati, kako je Radu bilo. U kući nijesu znali, da je hodio k uljezu. Treći dan uskrsa doznade, da je cura otišla s majkom u Risan, ka Staji. Tu svoju sestru Mrgud dobro udade, pošto se odomazeti kod Brozića. Rade je svakako nagadjao, a sve je svodio na crno. Činilo mu se, e neće nikad više vidjeti mile djevojke.

Na svijetlu subotu povede ga otac u grad. Putem ne progovoriše rieči, a čim dodjoše, zatvoriše se u skladište. Stanko razklopi knjigu maticu i stane sinu u pero kazivati imena onijeh, od kojih bješe pokupovao ulje u barskom primorju i Arbaniji. Uz imena kazivao mu je mjere i cijene, koliko, po što, i uz to još i njeke čudne primjedbe, na pr. Jovanu Baraninu Ciganinu za dva sića: šestnaest pleta i dvanaest turskih para. Ne daj da ostane

dugo kraj tebe, jer je poznati lupež ... — Muju Alinu Adžajliću za dvadeset barjela: 1.800 groša. Ulje mu je baš dobro, ali je on prepreden lisac i veliki govordžija. Ponudi ga kavom — ... Našoj crkvi u Draču, uzeto djuture, 700 groša. Priloži sto para za leturgjiju ... i t. d. Možete zamisliti, kako je taka rabota godila Radu u onom stanju! A to je trajalo do mraka, pa onda prema svijeći, do kasno, sračunavaj i uporedjuj s maticom! Momče ne zaže očiju cijele noći. Jedva iščeka zoru. I stari usta rano, pa podjoše zajedno u kavanu. Ladja je kretala u sedam sati. Čudi se momak, što se otac ne žuri, jer do obale ima podosta, osobito starijem nogama. Ali, malo prije no što će da zazviždi na ladji, izvadi Stanko iz svog prostranog špaga veliku kesu punu zlatna i srebrna novca — jer po Levantu svaki novac teče, osim banke.

— Evo ovdje je sve do novčića! veli stari.

— Pa znam, brojali smo zajedno!

— Dobro. Uzmi sad to, a evo tebi putbine sto forinata, pa hajde!

— Ko? .. Ja da idem!? .. Dje!? pita u čudu Rade.

— Najprije u Bar, nastavlja otac mirno, pa onda u Ocinj, pa u Drač!

— Ja da idem?

— Pa ti! reći će Stanko, gledajući ga u oči. Zar je to preko svijeta?

— Nije za to .. no .... A što mi bar ne kaza juče, tata!?

— A što bi ti kazivao i kakve ti pripreme treba? Eno ti nješto prtenila u onome zavežljaju, što je sluškinja po podne donijela. Eno ga na krevetu, pa ga prihvati sam. Drugo ti ništa ne treba.

— Muka mi je, tata. Ja sam nevješt ...

— Ne djetinji! prekide stari oštro. Čudne li se tu hoće vještine isplatiti svakom svoje! Hajde, živ bio!

Ne bi kud ni kamo, no da se ide. Podjoše zajedno do skladišta pa k obali. Pri polazku Stanko mu još reče:

— Nemoj se vraćati morem, no udari preko Crmnice na Vir, otuda na Rijeku Crnojevića, pa preko Cetinja sidji u Kotor. Uzgred propitaj za cijenu ruju, pak pobilježi. Pametno pitaj, kao da se tebe ne tiče! A sad podji zbogom! ...

To je bilo na Tominu nedjelju. Rade se zadržao u primorju arbanaskom petnaest dana, a trebalo mu još osam, da predje tri nahije, dokle nakon tri nedjelje stiže pod Novi. Na pazaru se desi Plana, njihova sluškinja, neka Hercegovka, koja ne bješe odavno u najmu kod Širokovića. Ona poteče k njemu.

— Došao si, gospodine, a otac ti se nije još nadao, veli Plana.

— Nije, nego ću ljetovati u Levantu! reče Rade, pak predavši joj prtljažić, podje brzo pred njom. Kad minu grad, pričeka je i zapita:

— Je li šta nova u selu, Plano?

— Nije ništa!

— Je li se Mrgudovica vratila iz Risna?

— Vratila, bogme. A ja ... zaboravih ... vjerila joj se kćer ...

— Što reče!? viknu Rade.

— Pa eto rekoh: vjerila se Mrgudova Stanica! ...

— Šta ... a? ...

— Jest bogme, i napovidjela se juče po treći put, a vjenčati će se preko sutra ...

Rade bješe sio na kamen, blijed kao da će onoga časa izdahnuti. Još imade daha samo da zapita:

— A za koga se vjerila?

— Va istinu, za njekog dželebdžiju Jovana sa Mokrina, čekaj kako se ono zove ... ha, Jovan Golubov ...

Plana je bila glupa, te i ne opazi, kako se mladi njen gospodar muči, no nastavi brbljati, i ako on ne razbiraše već njezinijeh riječi, no pokrio lice rukama. Stade kazivati, šta govore ženske po selu. »Nije lijepo, vele, što će se u kući vjenčati, i ako je to vladika dopustio. Toga nije nikad bilo, vele, nikad u Rebesinju! Pa opet, vele, da si se ti odavno zagledao u nju i ona u tebe, ali Bogorodice mi, ja to ne vjerujem, jer da ti mahneš malijem prstom, sve vine gospodje skakale bi za tobom. Pa još vele, da ona jednako plače, ama su je preslovili ne zna se kako! Te što! Jada, bogo moj! Plače, što će joj dovesti muža u kuću, a ona ga voditi za uzdice, kao no ti bogata . . .«

Dugo je još Plana drobila, pa kad se i njoj dosadi, krenu sama, uvjerena da se Rade prosto odmara. A njemu bila na slijepim očima da prsnu; u ušima mu zuji; po stegnima i listovima kao da ga guje štiplju; probio ga svega ledeni znoj, te drhti kao prut. Diže se s nategom pak leže odmah na zemlju, a glavu nasloni na bubulj. Srećom bješe još za vidjela, te je narod prolazio. Njeki Rebesinjci naidjoše iz grada, te se čudom začudiše. On ih nije poznao, no je klapio. Kako je mnogo bliže gradu bilo, poniješe ga k udovici kumi, a jedan poteče u Rebesinje. Svi iz kuće, osim nejači, sadjoše hitro u Novi. Kuma bješe odmah dozvala ljekare. Rade je u žestokom ognju odskakao sa kreveta, buncao svašta, smijao se i plakao na izmjenu. Jednom izreče jasno: »Prvobračni Jovan Golubov uzimlje za suprugu Planu . . . ha ha ha! A ti se, Stanice, namještaš? Hoćeš da zamijeniš našu sluškinju, je li? Čekaj, evo i vjenčanog dara. Djeco, kamo oni šiš? Je li oštar? Dobro je. Drži, Jelice, od tvoga Rada!« . . . i zamahnu kao da njekoga probada Pa onda ga obuze velika tuga i poče jecati.

Njegovi da se pomame od žalosti, a osobito Maka. Ljekari ih tješe da nije prijeke opasnosti. Glavno je da zaspe, pak će mladost savladati boljeticu. Meću mu hladne obloge na grudi i na glavu i štrcaju mu njekakvu vodicu pod kožu. Udovica zapalila kandilo pred ikonama i dovela svećenika da čita molitve.

Tako je jednako trajalo do zore, a onda se bolesnik malo umiri, pak zaspa. Spavao je dubokijem snom punijeh osam ura. Pogodiše ljekari. Mladost preuze svoje. Kad se probudi, bio je sasvim u svijesti. Nije se čudio, što ga snadje. O tome je govorio bez zazora. Ispitivao je mater o udaji Staničinoj. Ona je blažila, što je bolje umjela gorku istinu, a on je slušao, veoma tužan, ali mirno.

Udovica se umiješa.

— Ko zna, moj sinko, to se sve još može preobrnuti!

— Do prekosutra!! reče Rade, nasmijavši se čemerno.

— Nije do prekosutra, no do Gjurgjeva dne!

— Vi me varate! viknu on, a oči mu planuše. — Varate me! Čemu to?

Žene se prepadoše na mah, ali se Maka u čas pribra, te će mu ljubazno:

— Ne varam, sinko, života mi tvoga, a to mi je najviša zakletva, no je krvnik sam odložio, jer ga je, kažu, djevojka preklinjala! . . .

To razvedri malko Rada: poče mu se nadanje povraćati. On je znao, da je u Boci veoma teško djevojku pod prstenom prevlastiti, jer bi se s toga mogla lako krv proliti; ali po kazivanju Makinu i po mnogom čemu, što je sam mogao nagadjati, Stanica je bila pre-

varena. Ko zna, kakvom se lukavštinom otac služio. Moglo bi lako biti da je on kćer uvjerio, e je baš do Rada bilo. S toga je, valjda, i držao kćer gotovo u zatvoru, jer ni ona ni majka ne izlažahu, niti je ko sumnjiv k njima dohodio. Pa kad bi Stana mogla doznati istinu — a tome bi se moglo naći puta do Gjurgjeva dana, dakle u tri nedjelje — da ako bi odgodio za vrijeme, pa opet i opet ne bi li se i nametnutom vjereniku dosadilo. Pa onda bi lako moglo desiti se da oboje razvrgnu što Bog ne će, no jogunasti Mrgud. A Jovo Golubov je pošten djetić, od dobre kuće, pa kad bi počisto doznao, e ga cura ne ljubi, ko zna, bi li se i malo premišljao. . . .

Tako su se tješili Rade i Maka, da ne čuje Stanko. To je nadanje mladića okrijepilo, te se osmi dan pridizao, i dobro jeo, a petnaestoga bješe već u Rebesinju.

Ali kako će se do djevojke? Zaludu se zaljubljeni momak domišljao. Kuća je na osami, te ni od kuda skrovita pristupa. Da sluge podmiti, o tome ni govora, jer se mladji bojahu jako svoga strašnoga gospodara. Dani su prolazili, a on je bivao u to višoj trzavici, no ne klonu nego prikupi svu snagu. Prisjeti se mladog popa, novog pristava popa Aćima, koji bješe dobričina, pak se poče s njim družiti. Kaza mu sve, a tako iskreno i rječito, da je popa dirnulo. »Oteše mi je«, završi on, »a to će reći, oteše mi moju sreću! A što žalim najviše, popo, to je, e su je uvjerili, da je ja ne ljubim, da je možda nijesam ni ljubio, no njezin imetak. Da mi je moguće istinu joj kazati, čini mi se, polak bi mi jada sa srca nestalo . . . Ja znam, da je ona za mene izgubljena, jer su svatovi, da rečemo, na putu, ali samo da joj to mogu kazati!«

— Ja razumijem, ali se, eto, ne može ni to!

Rade se zaplaka i zagrli popa.

— Možeš ti . . . i učini, ako znaš, što je pogibao . . .

— Ja? A kako?

— Eto, kad bi joj predao ovo pismo . . . Nadji načina . . . popu su vrata svud otvorena.

— Ja ne bih to činio, Rade! Što da joj mutiš srce, kad je već moraš pregorjeti? No savladaj i tu želju, kad si već krupniju . . .

— E, čuj me, pope! upade plaho Rade. Tako mi svetoga evangjelja, učiniti ću kraj svome životu, ako ona ne primi to pismo. A ako ga primi, biti ću miran. A sad na dušu ti i zbogom! pak pobježe.

Sutra dan porazgovara se Rade s ocem.

— Čuj, tata! Ti znaš, kako mi je. Još je četir dana do . . . Ja ne želim, da onoga dana budem ovdje, pa ni u oči njega, ni mnogo nakon njega. Da mi je otići kud, ali ne besposlen. Daj mi dvije sti talijera, da odem u Crnu Goru i kupujem ruj. To će me zabaviti dva mjeseca, a ne će biti od štete ni po kuću!

Otac mu odobri od prve, još mu nudi i više, ali on ne će.

* * *

I tako Rade, dva dana prije Staničine svadbe, otide iz Rebesinja, ali pošto se uvjerio, da je pop predao pismo. Kad se on prevrtao na svome krevetu, možda gdje u katunskoj nahiji, onda je u kući kneza Mrguda bilo veselje u najvećem mahu. Dvije sestrične uljezove iz Risna, u talijanskoj nošnji, tri mu sinovice s Ubala, kakve je zemlja dala, dodjoše k rodici dva dana prije. A u oči svadbe, po običaju, napuni se kuća djevojaka

iz sela. Pjesma se razlijegala. U oboru vrte se peciva. Knez i njeki mu brastvenici metahu iz pušaka. A da vidite, i Stanica bješe vesela i njekako suviše milostiva prema roditeljima, jer je čas cjelivala oca, čas mater u ruke i u obraze, što je mnogima u oči dalo. Kad se završe veliko kolo u avliji, u kome igrahu i Mrgud i Katna, Stanica otide u kuću. Maka Stankova gledala je veselje sa svoga prozora i plakala. Kolo je za dugo igralo, te se Katna umorila pak se odmače. Muž joj viče: »Nijesi pogodila, babo, ako si i sustala, no hvataj se! Zar da ja igram za oboje!« Svi se smiju pa i ona i opet igra . »Pucaj! Šta štediš prah!« viče domaćin. »Pjevajte, cure!«

Pošto se razmetnu kolo, otidje Katna u kuću, ali se vrati do malo i pita:

— A gdje je Stanica?

— Pa zar nije gore?

— Nema je!

— E, onda je kraj ognjišta.

Ne bi je ni tamo.

— Pa tu je njegdje! Nije odletjela! veli Mrgud.

— Stano-ooo! zovnu Katna.

Ne odazva se niko.

Domaćin ućutka ženskadiju, pak zovnu jako.

— Ooo Stanoooo!

Ništa.

— Da nije zaspala! reče njeko.

— Nema je nigdje! reče Katna, a glas joj poče drhtati.

Počeše je svi zvati, razniješe svijeće oko kuće, diže se graja. Nema je, pa nema. Katna zaleleka, a za njom sve ženske. Sleže se cijelo selo oko kuće Mrgudove. Na stotine zubalja buknu i rastrka se po okolini, pa

onda jednom slutnjom vodjeni, stekoše se ljudi oko njeke bezdane, što se sronila pod Rebesinjem. Ljudi obilaze sve, u koliko se može primaći. U tome ih i zora zateče. Sve zaludu. A nije ni čudo da se ne nadje. Ona je odista izabrala najdublju jamu. Jadna što učini! Sad svi razumješe rašta je toliko grlila roditelje i ako su oni krivi. A sad skupo plaćaju svoje šljepilo. Mrguda drže četvorica, a on im se otimlje, da dohvati pušku. Katnu opkolile žene. Nesretnica, ona će odista pomamiti se, ako ne svisne od jada! veli svak . . .

Kako se razdani, odjaha jedan Rebesinjac put Mokrina, da ponese veselom mladoženji crni glas. Po Novom se dogadjaj brzo raščuje, te prijatelji dodjoše, da poutješe nesretne roditelje. Seljaci su jednako tražili djevojčin strv . . .

Trećega dana, kad Mrgud i Katna, satrti od bola, bjehu u onom čudnom stanju, što nije ni život ni smrt, donese općinski trčkaralo jedan brzojav, vičući s avlijskih vrata:

— Živa je! . . . Živa je! . . . Muštuluk meni!

Pomisliše, da je pomjerio pameću.

— Živa ti je kći, gospodaru, evo ovdje stoji, uzmi pa pročitaj! — stade vikati glasnik, dopanuvši pred kneza, koji bješe izbuljio oči, kao da nije razumjevao, šta govori čovjek.

Jedna od onijeh gospodjica iz Risna uze hartiju, a čim je razavi, vrisnu . . .

— Šta je? povikaše svi.

Evo, šta je:

Gospodinu knezu Mrgudu Skorojeviću,

Dubrovnik. Novi-Rebesinje.

Oprostite, dragi roditelji, što vas ostavih, vašu zapovijest prestupih, no drukčije ćaše gore biti po me, po

vas. Jučer vjenčah se u manastiru Duži sa Radom Širokovićem. Danas polazimo put Amerike. Vaš blagoslov!
Stana Širokovića, rodjena Skorojevića.

— Idem za njima, da ga ubijem! — kao psa ubit ću ga, gdje ga god stignem! — bile su prve riječi kneževe, pošto se osvijestio, ali pored svega toga povrati mu se krv u lice i raspetlja mu se jezik. Katna je lomila prste od jada, ali pored svega toga darova pet napoleona sretnom glasniku, a uz to čašćaše kavom i rakijom cijelo selo.

I Stanko Radov u isto vrijeme primi brzojav od sina. U njemu je pisalo: »Da ovo ne učinih, učinio bih grjehotu, te bi vas u crno zavila do vijeka. Za to oprostite vašoj djeci i blagoslovite ih.«

* * *

Kako umače djevojka s Radom?

Ovako:

On je njoj u onome pismu kazao, da mu bez nje nema života. Nije tražio odgovora, no ako ga ljubi, neka u oči namijenjene svadbe, pošto se umrači, izadje preko potkutnjice, pa preko strane, na jedan puškomet do puta, što vodi iznad njihova sela put Hercegovine. Ostalo da će biti njegova briga. — Rade je otišao ladjom u Risan, da vide svi; otuda se vratio brdima do nad Rebesinje, a najmio u gornjim selima dva konja i dva pratioca. Kad mu zlato dodje na ročište, posjedaše na konje, te do dana bijahu u Dužima, kraj Trebinja. Tu se vjenčaše i odmoriše, a odatle je do Dubrovnika šetnjom četir sahata . . .

Za tijem otploviše u San Frančisko, kod njekog ujaka Radova, bratanića Makina. Taj ujak, po imenu Andrija S. rodom sa Zelenike, nastanio se bješe u toj velikoj varoši dvadeset godina prije njihova dolaska i oboga tiose prilično, trgujući voćem. Pošto ne bješe

oženjen, prigrlio je rado djecu i predao im trgovinu. Nakon pet godina pozva Bog ujaka k sebi, te im ostavi sve svoje, oko dvadeset tisuća »pečâ«. Supruzi imadoše prve godine sina. Stana je pisala Mrgudu, da mali nalikuje djedu po majci, kao jaje jajetu, a Rade je pisao Stanku, da mali liči očevu ocu, kao dva oka u jednoj glavi. Zbog bolje tvrdnje, poslaše i sliku djetinju, na po se Stanku, na po se Mrgudu . . .

* * *

Proteklo bješe osam godina od njihova bijega i vrijeme izgladilo mnoge hrape pa i čegrst izmedju rebesinjskih knezova; bješe odnijelo popa Aćima, Gliga Širokovića i kumu udovicu iz grada. Mrtvijema pokoj, ostatku zdravlje! Stanko i Mrgud opet nudjahu mjesto jedan drugome u zborovima i često, prečesto se polažahu. Katna se nije razdvajala od Make, samo mogaše li ugrabiti vremena. Žene se razgovarahu gotovo samo o djeci i od te djece djeci: uzdisahu za njima, krivljahu ih, što se ne vrću i pravdahu ih. Pa opet su se tužile na djecu, opet su ih grdile i opet im praštale. Pa i knezovi, ako i govorahu o mudrijem stvarima pred narodom, na samo uvijek čevrljahu o djeci — baš kao i njihove babe. Stanku se krivalo, što Rade ne nadjede svome najstarijem sinu djedovo ime, kako je običaj od starine. Jednom on to reče Mrgudu, a ovaj planu: — »Baš si bez srca, kneže, kad tako zboriš! Ako je kome krivo, meni je, jer ti imadeš još Jola i Bogdana, te ti se ne će ni ime u kući istražiti, ni krsna svijeća ugasiti! A nakon mene ko će ostati? Morao je Rade malome nadjeti ime Mrgud, ali on ga krsti Dušanom, da nam bude pravo obojici! — Još ćemo napomenuti, da se Jovan Golubov oženio i napunio kuću djece i . . . i ko

bi sve pobrajao, što se dogodilo u Rebesinju i oko njega u to vrijeme!

Tako je trajalo još godinu dana.

Uz medjudnicu god. 188* uzmučila se bjehu sva čeljad Širokovića i knez Mrgud sa Katnom. Izmedju te dvije kuće i grada jednako je glasnik hodio. Rebesinjci su slutili, da se nješto dogodilo onijema preko mora, dok na osvitak maloga gospodjina-dne sadjoše pod Novi oba kneza i obje kneginje, te prihvatiše Rada, Stanicu, Dušana i dvije curice: Katnu i Maku.

Roditelji i dječica bijahu kao jabuke, pravi Amerikanci!

Da su se grlili i jedni drugima o vratu proplakali, da je velika gozba bila u Rebesinju, da su se djedovi prepirali, kome Dušan nalikuje i t d., to se sve po sebi razumije.

Jednu je pametnu na večeri izrekao mudri knez Stanko. Nju smo zabilježili povrh ove istinite priče, a njom ćemo i završiti:

— Bratikoviću si ga moj, ljubav nije šala ni u Rebesinju!

Svrzimantija.

Evo, što je pričao naš doktor Svrzimantija:

I.

. . . . Godine 186* bijah svršio treći razred bogoslovije u Zadru. Do Šibenika doplovih sa mnoštvom svojih drugova, pa se s večera sakrih u jednoj krčmi, a kad je sutradan pisak na ladji oglašivao polazak, ja sam se na prozoru slatko smijao, pomišljajući, što će sve nagadjati moja družina. Jer i meni je put bio k jugu, u postojbinu, da tamo provedem jesenski odmor, ali, pred polazak, nasnovah nješto drugo, te platih podvoz samo do Šibenika, krijući to od saputnikâ.

Ele, pošto ladja izadje iz pristana, ja izvadim iz kovčega novišate i lake haljine francuskoga kroja, te se stanem oblačiti prema ogledalu. Premda sam na prvi mah bio po volji sâm sebi, opet se dugo oglédah tražeći zamjerke čemu bilo, a pošto se uvjerih, da sve na meni »pjeva«, izadjoh iz sobe. Srećom, dolje u krčmi ne bješe nikoga, osim njenog gospodara. On razrogači oči, kad me vidje.

— Jeste li vi onaj sinoćni . . . onaj dijak?

— Jesam glavom ja. Evo naplatite račun, — rekoh, bacivši mu petaču, — a ono mog prtljaga neka ostane u sobi, jer ću se ja vratiti sutra u veče, ili najdalje prekosutra.

— Ta-a-ko? gundjaše krčmar, vraćajući mi ostatak.

— Taako? Dakle svrzimantija!?

Ta me riječ bocnu, te mu stanem objašnjavati, da ja još nijesam svećenik, da mi se slobodno presvlačiti, naročito kad putujem i t. d., ali kako on jednako vrćaše glavom, ostavim ga.

Sunce bješe tek granulo.

Uputim se k obali, da nadjem kakvog trčkarala, ali ne kročih pedeset puta, naidjoh na gomilu nosacâ izvaljenijeh u hladovini.

Viknem najbližemu, da mi nadje kola za K.

— Bogme, gospodine, nema ih, jer je tamo sutra sajam, pa . . .

Njegovi mnogobrojni drugovi poustajaše grajući što koji. Riječi su sipale, kao što biva medju južnom čeljadju, osobito ljeti. U tren doznah što šta: i koliko se kola odvezlo u K., i ko je s kim sjedio, i što je ko rekao, i . . . . ko zna čega se još hoćah naslušati, da ih ne nadvikah:

— Nosi vas djavo i s vašim pričama! Kao da je meni do toga! Potrči koji, da mi nadje konja, kad već nije druge.

Na to se jedan udari dlanom po čelu i prišapta mi, da idem za njim, ali živo, jer da se do četvrt ure mora vratiti na obalu, pošto dolazi ladja od Spljeta.

Bijaše kroza cmarinu od jednom dunuo istočnjak i digao prašinu, te je se sit nagutah idući za njim. S obale udjosmo u tijesnu ulicu, iz ove u drugu tješnju, iz ove u treću, koja se prelama njekoliko puta, pa onda uz njeke stepenice, za tijem kroz njeke svodove, pa opet udarismo uličicama, što se savijaju kao crijeva. Bijah sav znojav, kad se ustavismo pred jednom kućicom u gornjem dijelu grada.

— O Ivane! viknu vodj.

Kroz prozorak promoli njeka čupava ženska glava.

— Što će vam Ivan? . . . Nije doma.

— Jesu li vam konji ovdje?

— Jesu . . . Ubio ga Bog, što ne podje . . .

— Ta znam ja, što je bilo, — prekide je nosac. — Juče se pogodio bio da vozi inžinjera u K., ali je inžinjer tražio, da Ivan upregne tri konja, ali se Ivan uzjogunio, te ostade . . . sad evo druge prilike. Nego, gdje ćemo ga naći?

— Ta »kod tri zvijezde«. Tamo danjiva i noćiva, ubio ga Bog! . . .

Opet smo gazili četvrt ure, dokle stigosmo u njeku mračnu krčmicu, gdje osamljen pijaše rakiju jedan crnomanjast zdepan čovjek. Kad ču, što tražim, zamisli se, tobož, pa jedva u njeke reče promuklim glasom:

— Platiti ćete petnaest forinata.

— Kakvijeh petnaest, ako Boga znaš! — viknuh. Ta do K. se obično plaća pet!

— Može biti u drugim prilikama, ali danas moj je red da udaram cijenu . . . Najposlije, vi mene tražite, a ne ja vas!

Nosac se uplete, te nakon duga pregovaranja, prepolovismo traženu cijenu. Moradoh mu dati i nješto kapare. Ivan mi reče, da ga čekam pred gradskim vratima, a da će on tamo stići »za pet minuti«.

Razumije se, da sam imao muke s izmećarom radi napojnice; tražio je dva puta više, nego što može zaraditi za jedan dan. Pošto se ružno rastadosmo, otidem pred grad, i tu sam čajao njekoliko puta po »deset minuti«. Stražar s puškom o ramenu, mrzovoljan zbog vrućine, hodaše gore dolje po malome hladu od bedema,

i on me poče poprijeko gledati, kad se primakoh, da pročitam latinski natpis ispod krilatog lava. Kad vidje, da me ne može zastrašiti samijem pogledom, vojnik se raskorači prema meni i promrmlja njeke riječi — valjda poljski ili češki, — a dva niza bijelijeh zuba sinuše kao u razjarena vuka.

Kola zazvrkaše u oblaku od prašine.

Ja se hitro odmaknem na cestu.

Ivan sjedi na svom uzvišenom mjestu i neprestano šiba dvije mrcine. Odmah sam razumio, rašta je inžinjer tražio tri konja, ali odmah pomislih: da bi i to slabo pomoglo, jer kola bijahu prostrana i teška, prava prepotopna.

A kako se tek začudih i naljutih, kad mi dodjoše s boka, te ugledah u košu izvaljena njekog plećonju pod velikim slamenim šeširom.

— Stoj! — viknuh kočijašu. — Odmah da si mi dao kaparu natrag!

— O, o, — podrugnu se neznani. — Ovo je živa paprika! . . . A što si mi ti, magarčino, rekao, da je ovaj iz K.? A? Za što si slagao? Znaš li ti, gubo pijana, da ću te samljeti medju šakama, ako te zgrabim!

To govoreći, bješe se nagao i pružio snažne ruke. Na njegovom silnom preplanulom vratu bijaše nabrekla krvna žila, gotovo da prsne. Hajdučke prosjede brčine treptahu od gnjeva pod orlovskim nosom. Oči mu bjehu velike, sijere, čelo svedeno. Ljudeskara nalik na Bismarka. Sudeći po gospodskom ruhu, po zlatnoj verižici, koja mu višaše sa časovnika i po mnoštvu prstenja, morao je biti bogat. Sjećam se, da ga s mjesta ovako procijenih: ovo ti je njeki naduti skorojević (parvenu), a, može biti, i da je udaren po mozgu!

Ivan ni da mrdnu čim, nego nas mjerkaše svojim sitnim crnim očima, a pošto se siledžija opet izvali na sjedištu, Ivan će mirno:

— Gazda Petre, ja sam, blažene mi Gospe, mislio, da je ovaj mladi gospodin iz K . . . A vi, mladiću, ako ne ćete sa mnom, može vam biti! Mi se nijesmo pogodili, da vas vozim sama, te kapare ne dam natrag. Dakle ili sjedajte, ili recite, da ne ćete! . . .

Gazda Petar gledaše me svojim zakrvavljenim očima, kao da me mišljaše proždrijeti.

— Hoću! viknuh ja nabusito, te skočih i sjedoh do nenadnog saputnika. — Tjeraj!

Sva ljutina, što se bješe skupila u meni toga jutra izduši u ta dva uzvika i u tome pokretu, a pogledom govorah gazdi: »pazi se! I ako sam prerušeni bogoslov, nijesam rob ničiji! A ako si ti sugranut, imam i ja dvije ruke, a uz to najmanje dvadeset godina manje nego ti.«

II.

Konji kasahu kroza zagradje, a mi, odvrativši lica jedan od drugoga, gledasmo kuće i rijetke prolaznike po onom božjem rozopeku. Pošto minusmo varoš, naidjosmo na uzbrdicu, te kljusine stadoše miljeti. Ja izvučem novine i počnem rasijano piljiti u njih, jer osjećah njegov pogled, a i bojah se nenadnog napada.

U njeki mah planu on na kočijaša:

— A što si, životinjo jedna, upregao dorata s lijeve, kad on bolje vozi, a?

I opet mu se nadu vratna žila i brčine treperahu,

— Ja ga uvijek prežem s lijeve strane, — odgovori Ivan preko ramena.

— Ali to ne . . .

— Ama nije navikao s desne, vjerujte, gazda.

Sad razumjeh, da kočijaš dobro poznaje njegovu ćud i da ga mnogo ne brka njegova goropadnost.

Nakon malo trenutaka gazda Petar će meni :

— Uf ! prašine ! šta vi mislite ?

— Šta ću da mislim ! odgovorih ne dižući očiju. Prašine kao uvijek u ovo doba godine.

— Da, ali je ove godine bijelo žito izgorjelo, grožđje je slabo ponijelo, a Bog zna šta će i s kukuruzom biti.

— Neka ide bestraga sve ! dodadoh oprho.

— A ko si ti, što tako govoriš ? izdera se on.

— Nemojte vi meni govoriti »ti«, niti se tako ponašati — jeste li me razumjeli ? Nijesam ja vaš sluga — jeste razumjeli ? Meni kad već prevrije, ne marim da . . .

Zastadoh, jer čovjek ustuknu. Vidjeh mu na licu veliko čudjenje, ali ni traga srdžbe. Čisto kao da ne mogaše vjerovati, e se njeko nadje, da mu se tako odazove. Ivan se bješe k meni obrnuo i umilostivio lice, kao da mi ćaše da reče : »ta mani ga, brate !«

Ja ga stadoh gledati ispod oka, sa strane. Bješe prekrstio ruke i oborio oči, a pod grlom mu odskakaše koža, kao da ptica kljuvaše iznutra. Najposlije uzdahnu iz dubine i reče lagano :

— Nemojte se ni vi, mladi čovječe, ljutiti zbog sitnicâ ! Ja bih vam mogao biti otac po godinama. O da znate, kako je to zlo . . . kako je veliko zlo, kad se čovjek ljuti svakoga trenutka, a n e m o ž e d r u k č i j e !

To me tako začudi, da se prekrstih, ali, odmah za tijem, osjetih sažaljenje prema njemu te ću mu uljudno :

— Oprostite, nijesam vam poznavao ćud . . . Ja sam taj i taj, djak bogoslov.

On me pogleda, kao da ne razumjede, što rekoh, pa obrnu glavu. Nakon prilično dugog ćutanja zapita :

— Jeste li bili kad god u Trstu ?

— Nijesam . . .

— Ni u Mlecima ?

— Nijesam . . .

— Ni u . . .

— E, ako ćete da spominjemo sva mjesta, u kojima nijesam bio, tada ne ćemo svršiti nikada, — prekidoh ga smijući se. — Ja nijesam izlazio iz Dalmacije.

— Tako ! kamo sreće da i ja to mogu reći ! Bolje bi po me bilo da sam nogu slomio nego što krenuh u Gjenovu. Sad ćete čuti . . . Tjeraj te mrcine, lipsao s njima zajedno, da Bog dâ ! Evo dvije ure od kad podjosmo, a nijesmo prešli ni pet milja ! Bruka ! — i osu psovkama.

Ivan je šibao.

— Ja sam iz kuće prekojuče. Imao sam juče posla u sudu sibeničkom. Došao sam na svojim kolima, ali ih dadoh jednom prijatelju, kontu Tonu F., koji podje sa svojom čeljadi na sajam. Rekao sam, da mi ih ne šalju natrag, jer k'o velju, što da kinjim konje ? Ja ću kako uzmognem, samo da sam do sutra kod kuće, jer sutra imam pune šake posla. A da ne nadjoh ove mrcine, ja bih na konju, ili, najposlije na mazgi, — meni je to svejedno.

— Tako ! — rekoh, jer on sad čekaše moju riječ. — Ja sam, kako vam prije kazah, djak, pa kako nijesam nikad bio u ovijem krajevima . . .

— Idete na sajam ! nastavi on. To je dobro. Pogledajte tamo na lijevo ! To je skradinski kraj. Tamo je više ravnice, kao što vidite, a evo ovuda sve sami krš. Ja ne znam, kako može da živi šibenički narod,

a plodi se kao riba! Njekad, davno bogme, ovo je sve bilo zaodjeveno gorom, a sad, žalost!

I on zaokruži svojom snažnom rukom put obzora. Ja sam pogledom pratio njegove pokrete. Zaista, dokle oči dopirahu, svud ih sretahu golemi gvozdovi, vrleti, mrka kamenja, plosnate glavice i brdeljci i na njima jedva gdje gdje po koja pjega, što bijaše šuma. Ti golemi skamenjeni valovi kao da hitahu, kao da gurahu jedan drugoga, koji će prije doprijeti k moru, a ovoga golemo ogledalo divno bješe oku prema toj suprotnosti.

— Do malo će se skriti more; eno odmah iza onog savitka, — reče moj saputnik.

— A vi ste trgovac? molim.

— Nijesam, brate. Ja sam poodavno ostavio trgovinu, pa gledam svoj posao, a imam pune šake posla. Anica — to mi je žena — sama je u kući sa malom. Nikola — to mi je sin — po vas dan u dućanu. Imamo mi svoje gotovine, ako će biti i dvadeset hiljada talijera po narodu, pa sutra ljudi donose dobit; sutra je jedan od rokova. Kad dobro rodi žito, mogu ga svesti do tri sta kvarata, a kad vino rodi, bude ga do sto pedeset, sto osamdeset barjela. Ulja u nas nema, to znate.

— A, molim vas, gospodine Petre, šta vam se desilo u Gjenovi? Malo prije počeste pričati, pak premetnuste.

Na njegovu licu pokazaše se svi znaci srdnje, ali se savlada i poče:

— Moja Anica — to mi je žena — ima jednoga rodjaka, koji je u djetinstvu sa mnom zajedno bio šegrt u dućanu kod njezina oca. Ele, tomu rodjaku ime je Anto. Ele, taj Anto nješto teško skrivi . . . ali o tome ne treba da pričam. Ele, moj ti Anto otidje pravo u Trst i tu se najmi kod jednoga trgovca opet kao šegrt. Ele, ovamo, onamo, Anto osta osam jali devet godina u Trstu i diže od gospodara u jedan mah, mislim, preko tri hiljade forinti svoje zamuke, pa s tijem novcem pravo u Gjenovu; tu otvori radnju brašnom. To je bilo iste godine, kad se ja vjenčah s Anicom. On nam bješe pisao, da mu trgovina dobro napreduje, a mi mu otpisasmo, da sam se ja oženio.

Ne prodje mnogo vremena, evo ti opet pisma od Anta: da se ženi jednom Talijankom, pa kumi i preklinje, da mu dodjem u svatove, a ako ne uzmognem stići na pir, da dodjem i kasnije, sve jedno — samo da ga želja mine svojih.

Moja se Anica zaplaka od miline, pa navali da me nagoni. »Hajde«, veli, »hajde svakako.« Po duši da kažem, nije se ni pokojni tast protivio. Bješe mu već oprostio, — tà i ne bješe velika krivica. Ele, izmedju Gospojina krenem ti ja pravo iz K. . . put Trsta . . .

— To vam je odista bilo prvi put? — prekidoh ga ja, hoteći mu svrnuti misli na drugo što, jer mi bjehu dosadile silne potankosti i vječito elekanje.

— Čuti ćeš ti, — nastavi gazda, sad ćeš čuti u kratko, ali sve istinito. Iz Trsta mu javih po žici, da dolazim, ali istoga jutra, kad kretaše ladja, uždi sjeverina, da su valovi zapljuskivali preko obale. Ja, bogme, ostanem, a ko će se topiti, eto mu! Pa onda rekoh: što da trošim, da kucam u žicu? Čekati ću dan, dva, tri, dokle more utoli, pak ću se ukrcati, pa pravo u Gjenovu, pa kad se iskrcam, sjesti ću na kola i reći kočijašu: »conducetemi dal signor Antonio V—ić, negoziante in farine, molo Doria, No. 12« — pa mirna krajina!

Jest, mladi gospodine, ali sam ja čekao punu nedjelju. Nakon tri dana strašna putovanja po moru — za sve to vrijeme ne okusih što drugo do kave i rakije, jer

mi se mućkao mozak i utroba — stigosmo u veče pod Gjenovu. I tada osjetih, kako mi nestade sve muke gledajući krasni pristan, nalik na spljetski, samo što je veći, a kuće se zbile jedna povrh druge, baš kao u Šibeniku, samo što su kud i kamo golemije. A sve osvijetljeno. Pravi raj!

Dok su ladju vezivali, sadjem u kabinu, gdje sam noćivao sa trojicom putnika, i stanem pregledati darove, što ih Anica bješe poslala: — Ženiku šest košulja naškim vezom, a nevjesti njekakve ogrice i premetače i silu stvari. Dok sam ja slagao te haljine u našku kličanu torbu, dodje sluga i pogleda me. — »Ti se čudiš, Gjakomo, što sam ja još ovdje?« rekoh mu. — A on meni bezobrazno: »Ja se ničemu ne čudim, nego, ako zapovijedate, da iznesem gore vaš prtljag!« A ja na to njemu: »Ne zapovijedam ništa, nego neka svaki vrši svoju dužnost, jes' me razumio?« rekoh i iznesoh sâm svoju torbu na krov.

Ali jest! Osim putnika tu se skrkla silna fakinarija, da ne možeš kročiti. Tada mi se tače duše, te dadoh Gjakomu krunaš, — neka ga belaj nosi. Pa, više silom nego na lijepe, prokrčih sebi put i stadoh silaziti niz dasku za gomilom druge čeljadi . . .

— Oh, i sad kad pomislim što me dolje čekaše, dodje mi da se pomamim! viknu gazda Petar u žestini. . . . A što si ti naćulio uši, pak slušaš, što govorim, a? A, magarčino, zar ne bi bolje bilo da poždeneš malo brže! — iskali se na Ivanu, pa pošto se još izduva, nastavi:

— Ele, vidim ja, da ljudi zastaju, čim koji kroči nogom na zemlju, te i mi za njima moramo se ustavljati. Koji je djavo? pitam i dreljim oči pod fenjere. Kad se primakoh, ugledah četicu žbirâ. Opkolili izlazak, pa svakom putniku zaviruju u lice, a kad ja stadoh medju njih, to toliko što se zgledaše, pa me uhvatiše za ruke, pa sa mnom u zatvorena kola . . .

Prije nego se pribrah, kola se ustaviše. Jedan od četvorice žbira prinese mi fenjerić pod nos, a u drugoj ruci držaše njekakvu sliku, pa stade gledati čas mene, čas nju. Čuh gdje rekoše: »šćavon.« Stotinu mi misli proletje mozgom, ali ova bi pretežnija: »da se nije kakvo zlo dogodilo u mojoj kući? Da nije Anica umrla?« Tada mi se jedva otpetlja jezik, te viknuh:

— Što je, za Boga? Kuda ćete sa mnom? što je, govorite! . .

— Mir, mir, — veli onaj s fenjerićem, izlazeći prvi. Ponašajte se uljudno, jer vam je sad sve zaludu.

Udjosmo kroz golema vrata, po njekakvim hodnicima, pa, valjda, dvaš, triš, uza stepenice, dok me ne spratiše u jednu sobu, pred jednoga ćelonju.

Ovaj me dugo dugo mjerkao, dokle ne izreče:

— Dakle, vi ste (spomenu jedno ime) pobjegli kasijer iz Ljubljane?

— Kakav kasijer, ako Boga znaš! — viknuh ja što sam ikad mogao. Ta ja sam Petar Petrović, trgovac iz K., Dalmatinac. Evo pri meni putni list, eto moja torba. Došao sam ovdje s darovima ka šuri mome . . . I ja ispričam sve potanko.

Ćelonja pregleda sve, pa zavrti glavom.

— Kako ste vi došli do ovijeh stvari, neka djavo zna! A i govorite njekako čudnovato talijanski. Sad sve jedno. Ded premetnite ga!

Žbiri mi uzeše časovnik, novce, artije i sve osim haljina, pa me odvedoše i spratiše sama u jednu sobicu.

Nijesam izludio, jer sam se dugo Bogu molio, pa me savlada i san.

Sutradan ranije izvedoše me pred drugoga njekog činovnika. Ovaj me dočeka ljubazno, klanjajući se i trljajući ruke i pruži mi sliku, koja nalikovaše na mene, ali ne bješe moja.

»Eto vidite,« veli, »ko se ne bi prevario?... Nesrećan slučaj!... Oprostite!... Mi sad znamo, da ste vi čestit gospodin, jer je lopov juče uhvaćen u Trstu.. Ako želite, mi ćemo odmah narediti, da vas odvedu k vašem šuraku«...

Smrče mi se pred očima, te da ne učinim pokor od njega, zgrabim svoje stvari, pa čistac. Srećom ni na hodniku, ni pred vratima ne zatekoh ni jednoga od onijeh, što me ustaviše, a odista vam kažem, bilo bi bruke. Na ulici me razgali jutarnji vjetrić, te osjetim, da sam mrtav gladan. Upadnem u prvu krčmu, što mi se namanula. Rekoše, da nema ništa gotova. Ja viknuh, da mora biti nješto za jelo, po što po to. Donesoše mi suha mesa, sira, jaja, a ja jednako ištem još, i sve, što stane preda me, slistam u tren kao vuk, pak zalijevam vinom. Za tijem na brzu ruku ispekoše mi plasu mesine, pa još jednu taku, pa iskapih oku vina. Slugama ne bi dosta, što su mi brojali zalogaje, nego stadoše dozivati narod s ulice, te se u tren napuni krčma, kao oko čuda kakva. E, tada mi prekipi, te klisim i izmahnem štapom na gomilu vičući: »što ste se okupili, mačkari talijanski, gube, žabe jedne, mrš!« — a oni se razbježaše kao koze, kriješteći: »un šćavon matto!«

Pobojah se grdje bruke, te sjedem na kola i naredim da me u sav trk vozi na željezničku stanicu... Da, ovo sam ti zaboravio kazati. Meni je preče i cjenje bilo željeznicom i od Trsta, ali sam se bojao putovati po njoj. U povratku sam se uvjerio, da nema te pogibli, koju sam zamišljao. I tako drugi dan pred veče bijah opet u Trstu...

— Te Antona i ne vidjeste? rekoh u čudu.

— Batali, brate! On je meni bio zli mamac, to je očito, a osim toga, zarekoh se one noći u tamnici, da ću što prije pobjeći sa talijanske zemlje, ubio je Gospod!..

Gazda Petar nije mogao dalje; trebalo mu se iskaliti, te ustade i prodrmusa kočijašem, grdeći ga na sto načinâ.

Meni to dobro dodje, da se sit izasmijem, jer me od savladjivanja počelo bješe boljeti u ožičici.

Pa onda, iznemogli, naslonismo se.

Sunce bijaše nasred neba, a priždilo, da se moždani zacmare.

Nakon pô ure stigosmo u ravan, pod Trtar, gdje je njekoliko krčama i gdje je obično počivalište putnicima, koji idu od Primorja ka bosanskoj granici.

S obje strane ceste stoka i čeljad pritisla tratinu i dvorišta.

Naše kljusine, znajući, da im je tamo odmor i obrok, prvi put od kad podjosmo, ne čekajući, da ih bič miluje, same dadoše maha nogama.

Gazda i ja jedva se progurasmo pred najboljom krčmom, jedva nas dopade po komad pečenja, pak polijegasmo, on na po se, u krčmarevu klijet, a ja samotreći na krevet, gdje je bilo još pet ili šest kreveta u jednoj sobi.

Iz dvorišta me proglušavaše blejanje, rikanje, rzanje.. ele, gotovo svi glasovi, kojih se naslušao Noje u svome kovčegu; iz krčme ozdo i oko mene razgovor, pjevanje, vardanja svakojaka, kao da se djavoli žene. Glava mi bučaše. Ali, malo po malo, učini mi se da se taj šum odmiče, dokle iščeznu u daljini...

III.

Kad se probudih, bijaše velika tišina. Pogledam oko sebe, — nema nikoga. Promolih glavu kroza prozor i vidjeh dvorište pusto, samo naša kola u prikrajku, iz kojih višahu Ivanove noge.

Sadjem lagano.

Za tezgom kunjaše krčmar naslonjenom glavom na složene mišice. Prema njemu za stolom tako isto žena mu, njeka gojna plavuša, »kola mesa«. Kraj ognjišta šćućurio se dječak i naslonio glavu na koljena; pred njim u žeravi dva kavena ibrika i na zemlji njekoliko zdjelicâ.

Predjem dvorište i stignem na cestu.

Sunce bijaše na zahodu. Nad Dinarom titraše se večernje rumenilo. Svud na okolo po obzoru pružili se pramenovi raznih boja, a velika kapa nebeska, providna i čista, kao njeko golemo kube nad hramom božjim. Po okrajcima trtarske ravni, gdje je selo, čulo se blejanje ovaca i tandarikanje zvonaca.

Povratim se i razbudim kočijaša.

— Preži! viknuh.

— Je li rekao gazda Petar? bijahu mu prve riječi.

Ja potvrdim glavom, pak udjem i javim se krčmaru, ovaj razbudi ženu, žena dječaka i naredi mu, da vari kavu.

— Idite, razbudite gospodina Petrovića.

— A je li on to rekao? pita krčmar zijehajući.

— Nije, nego znam, da mu se hita kući, a evo noć.

— Aja, veli krčmar, razjapivši opet usta. Da mi daš, brate, ne znam što, ne bih ga ja budio. Znam ja njegovu ćud . . .

— Pa dobro, ja ću! rekoh i podjoh uza stepenice.

Muž i žena zgledaše se, pa čisto u strahu krenuše sa mnom, kao da ja bijah naumio učiniti kakvo zločinstvo.

Zakucah lagano na vratima, pak jače i jače, dokle se on ne promeškolji i viknu:

— Ko me to budi, oca . . .

— Gospodine Petre, sunce je zašlo, a vi . . .

Brava škljocnu. On izadje, noseći preko ruke haljak, a u ruci klobuk, pa prodje mimo nas troje, bobonjeći u sebi.

Žena zahiti vode iz ubla, da ga polije pred kućom. On se prekrsti i hvatajući vodu u šake moljaše se. Zapazih samo ove riječi: »umij me od grjehova mojih i pomozi mi!«

Ivan izveze kola iz dvorišta.

Nas dvojica sjedosmo na kamenu klupu i primismo kave. Petar tek srknu, namršti se.

— E, ovo je otrov! E, pravo bi bilo svake nedjelje, kad se ovdje narod skupi, da te obale, pa da ti ocijepe dvadeset i pet, jes' razumio?

Krčmar se ponizno osmijehnu i raširi ruke, kao da hoćaše reći: ja nemam ništa protiv toga.

— Jer ne valja ti ni pečenje, ni vino, ni hljeb, ni ništa, a sve naplaćuješ dvostruko . . . Amo račun! — Štaa? Koliko je vina popio onaj krmak kočijaš? Dva vrča! E, ubio ga Gospod! A mi što smo čalabrknuli, sve skupa šest pleta? Ništa manje? E, umiješ li odrijeti čovjeka.

Prekide govor vidjevši, da se ja mašam u špag.

— Batali, dijete, — reče mi osorno, — pak, mjesto šest cvancika, što potrošismo sva trojica, baci on na ploču devet.

— Znala sam ja, da će tako biti! kliknu krčmarica veselo i poljubi gazdu u ruku. — Ovo je zlatni naš

ćaća, ovo je siromaška majka, da ga Bog poživi! On vazda tako radi: riječima da te ubije, a srcem miluje!

Opazih kako mu te rieči godjahu, jer mu oči prijatno sinuše, a brk mu se maličak naheri. Ali on to zabašuri grdeći Ivana, što je mnogo pio.

Cesta se spuštala, te kola juriše. Kad naidjosmo na uzbrdicu, Ivan se obazrije:

— Trebati će da ih gonim što brže i ovuda, da ako za sutona minemo krda, koja će odista biti za glavicom.

— Jä! potvrdi gazda i zaže oči.

Ivan skoči s kola i poče šibati, kasajući pored konjâ.

— Pomozi Bože! rekoh u sebi. Ovo počinje veselije nego jutros. Samo neka istraje do kraja ovako!

Na moje veliko čudo gazda je jednako kunjao: glava mu oborena klimaše lijevo i desno, kao da bijaše konopcem privezana za trup. Ja ga stanem iz bliže motriti, te mi se učini da je poblijedio, da mu je disanje sa svim slabo prema njegovom prostranom košu. Usudih se dirnuti ga, a u isti mah izustih:

— Da vam nije zlo?

— Kakvo zlo!? — izdera se on.

— Da vas ne boli što? popravih. Prokleti gradski govor bješe mi prionuo; to sam opazio njekoliko puta u govoru s njim.

— A što! — reče on blaže. — Da nijesam ječao, a? Jesam, velite. I Anica mi kaže, da često ječim u prvome snu. Može biti da mi se što »počkvarilo u iznutrici«, ali me ne boli ništa.

Opet umukosmo.

Sad bijasmo u njekoj rasjelini; s obje strane puta bjehu izdubljene litice. Pa se jaža savijala, te pošto opet udarismo pravo, na otvoreno, uzavrješe ljudski i životinjski glasovi.

— Ovo su oni, što ih zatekosmo pod Trtrom, — reče Ivan. Ja sam mislio, da su Bog zna dokle odmakli, jer su pošli u popasna doba. A kad tamo...

— Pa kao što ide stoka, budalo, — upade mu u riječ Petar. Oni će biti u K. tek sutra oko ručenih doba. Znaš li, odakle je taj narod?

— Od svuda. Ima ih od šibeničke i skradinske krajine, pa i iz ovijeh sela, — povrnu Ivan, pokazujući bičem.

Već nije bilo do razgovora, nego je trebalo pomnjivo hoditi. Ivan je vikao, da se razmiču, a seljaci, preko volje, razdvojiše stoku, te prolažasmo izmedju dvije žive medje, zdraveći se s čeljadju. Gazda Petar, drljeći svoje krupne oči kroz mrak, mjerkaše goveda i konje, hvaleći tovna grla i kudeći štura.

Jednom se naljuti žestoko, — prvi put od Trtra.

— I te mrcine goniš na naš sajam, kome nema ravna u svoj Dalmaciji! Pi, sramote! — reče jednome.

Pošto ih minusmo dobričak, granu mjesec.

Pred mojim očima razmaknu se rub nebeski. Vrhovi i ivice planinâ činjahu mi se neizmjerno daleko. Nad mojom glavom naše žarko južno nebo osulo se zvijezdama. Kud god okom svrnem, sve mi je nepoznato, a sve otišlo u beskrajnost. Grudi mi se nadimahu udišući oštri planinski vazduh. Nakon deset mjeseca čajanja u uzanim sobama sjemeništa, obuze me osjećaj bezgranične slobode i prostora; poslije trista dana nategnuta živovanja, do sitnicâ u svemu predvidjena, sad me prože osjećanje tajanstvenosti u nepoznatijem krajevima. Mašta mi uzavri, te uzviknuh:

— E, ovo je milina!

— Šta to? Kakva milina? zapita gazda Petar.

— Pa sve ovo oko mene!

*

— Koješta! dodade on.

— Proturati ćemo se jošte dajbudi dva tri puta kroza dželepdžije, — veli Ivan.

— Ded, ne brbljaj, nego tjeraj. Sad je devet ura. Ako ne stignemo prije ponoći u K., ne ćeš dobiti napojnice ni prebijene pare.

— Lako je meni s vama, da vas Bog poživi! odazva se kočijaš pripaljujući cigaru.

— E, jadniče, ne možeš ni bez pušenja! Što ti je današnji svijet! Sirotinja bez hljeba će biti, ali bez duvana ne će. Vi, mladiću, ne pušite? To mi je milo. Ni ja, ni moj Nikola.

Ti slapovi hladna preobična razgovora samo malo orosiše moju vrelu maštu; ja sam žalio tu dvojicu ljudi, što ne uživaju u drukčim mislima, kao i ja toga časa.

U jednome proplanku stigosmo njekog visokog seljaka. Po odijelu moglo se poznati, da je imućan, i ako idjaše pješke. Široke platnene gaće, od koljenâ do članaka, stegle mu novišate dokoljenice od crvene svite; na plećima mu prikopčan kaparan od iste svite; sa velike izvezene crvene kape višaše kićanka. Praznu torbicu nosio je o ramenu.

— Bog dâ dobro! prihvati nam pozdrav, skloniv se od kola.

Pri mjesečini, kada se on obrnu, zasjaše mu srebrne toke na grudima i jabuka od male puške za pašnjačom. A bješe ličan, mlad, plava tanka brka, pitoma lica — prava prilika nekadašnjeg serežanina i hajduka.

— Stoj! — viknu moj suputnik kočijašu. — Perane, jesi li ti tô?

— Jesam! . . O, gazda Petre. Vi omrkli na putu!

— Eto tako se desilo. A ti odakle? Iz grada, jakako. Kako te ja ne vidjeh, a bio sam tamo dan i pô!

— Ne idem iz grada, Bog ti dao, gospodine imenjače, nego bijah amo u selu, — pokaza rukom njekud.

— Poslom, jakako. Da nijesi gdje zakupio krd, a?

— Nijesam poslom hodio, Bog ti dao, nego . . . eto nevolja me nagna. Amo u Žitniću oglasila se vračara njeka, pa hodio k njoj . . .

— Pa ded sjedi uza nas, dok ne ispričaš, a i tako ćeš prečacem od Povije. Ono istina kola su teška, a konji mrcine, ali sve jedno. Ded popni se! Ovaj mladi gospodin, moj znanac, ne će zamjeriti. Ulazi!

— Kako si, gospodine? zapita mene, kročivši na kola, pak sjede prema nama.

— Hvala Bogu, dobro. Namjesti se, tako! — posokolim ga ja.

— Ono . . . da vam pričam, što je — poče Peran, zakovrnuvši malko očima. — Razbolje mi se Joka poslije porodjaja, biti će šest mjeseca, te danas, te sutra »avaj« »umrijeh«, ne može mrdnuti sobom, ne može jesti, ne spavati, ne govoriti . . . Muka, brte, te velika! Trajalo je to četiri nedjelje. Izredjaše se nada njom sve babe, koliko ih je u našem selu, i sasuše u nju svakojaka čuda, pa sve bî uzalud. Najposlije otidem ka ljekaru u varoš. Kažem ja njemu, brte moj, sve što je i kako je. Rekoh mu: ona se tuži, da je boli sav »život«, ali najviše se jada, da je probada kroza slabine. On reče: »Razumio sam. Davati ćeš ti njoj ljekariju, kako ti ja rečem, pa ni brige te!« — »Dobro, gospodine, Bog ti namirio«, velju ja i dadoh mu pet viorina. On mi zavi u karticu njekakav žut prašak i njekakva zrna nažuta, da ih Joka guta svake ure . . .

Tu Peran prekide pričanje, jer naidjosmo na poveći krd. Gazda je sad poznavao gotovo svakojeg seljaka, te mnogima reče po koju, a kad ih prodjosmo, bocnu on mene palcem i zapita Perana:

— Te? Pomože li lijek?

— Ama ni ovoliko, nà! odmjeri namjerni naš drug na noktu. — Valaj, kao da ga ni okušala nije. Tada navališe svi na mene da idem ka vračari, i otidjem ko juče zorom. Hoćete li vjerovati, braćo, da sam čekao reda pô dana. Ama ne mo'š vjerovati, koliko naroda bješe na Žitniću! A bilo ih je od svijeh krajeva, teliš sada pred sajam, od Primorja, sa školjâ, čak iz Turske. Ele, pred mrak dopade i mene red. Sjedi ona . . . a biti ćeš čuo, da su joj uzete obje noge do koljenâ, a od pasa na više gojna je, i milostiva je lica . . . sjedi ona na ponjavi, pred kućom, pod jednijem velikim orahom i reče meni, da sjednem do nje. Pa'nda uze pipati Jokinu tkanicu, a drugu ruku stavi meni na čelo. Vala, gospodine imenjače, vjeruj, e je istina, što ću ti kazati. Učini mi se da mi pritiskuje čelo kamen od deset oka, a ona to toliko što bješe naslonila dlan. Ele, šapće ona, šapuće njeke riječi, a mene podilaze trnci i varnice mi krešu ispred očiju, dokle, u njeko doba, progovori: — »Ti, mladiću, imaš u svome stadu tri crna bravčeta, ovna kao ugljen crna i dvije ovce mrkašice.« — »Istina je,« rekoh. — »E, čim se vratiš kući, zakolji ovna krišom, vunu mu obrij, strvinu zakopaj duboko u svojoj zemlji, vunu sagori noću na gumnu, i žena će ti ozdraviti.« — »Zar ništa drugo, teto?« — »Drugo ništa, dijete, nego idi u miru božjemu! . .« — Eto ti, tako me otpravi. Sad . . . eto . . .

— Učini sve na dlaku, što ti je rekla! — svjetova ga Petar, a mene opet gurnu palcem, da budem pažljiv na ovo njegovo pitanje: — A od kad se oglasi ta uzeta vračara?

— Brte, pričali su mi mnogo što šta o njoj, ali nemam vremena da govorim, jer eto moga prečaca.

Ona je, kažu, bila veoma nesretna žena. Izrodila je silnu djecu, koja pomriješe, pa joj umrije i muž, — te osta bez idje išta i bez ikoga svoga. Pa, kao da to ne bješe dosta, spopade je uzetinja, te je ležala logom dvije godine. Kazuju, da je u bolesti razgovarala sa mrtvom djecom. Ele, kad se pridiže, posta vidjelica. Ali, brte, ne odire narod; zadovoljna je onijem, što joj dadeš. S početka je nju progonila vlast, ama — vele — od kad izliječi preturovo dijete, ostaviše je na miru. Tako kažu — ja ne znam. E, sad zbogom, i hvala, i u zdravlju! . . .

— Jao! — uzviknu gazda gledajući na časovnik. — Deset i pô, a mi još u polju nijesmo! Čuješ li, Ivane, što rekoh? Ded, neka živnu konji. — A vi, učeni gospodine, što kažete o Peranovu pričanju, a? Mislite li, da to može biti, a?

— Ja, gospodine Petre, po štogod i vjerujem, jer izmedju neba i zemlje ima mnogo stvari, koje nauka ne može objasniti . . .

Svidješe mu se te riječi Hamletove, te me potapša po ramenu i dodade: »ima, jakako, ima mnogo!« Za tijem poče da priča sve sama čudesa.

Do malo padosmo u prostrano polje. Na mjestima se bjelasaju strništa, kukuruz se lelija, livade se zelene, daleko po rubovima nanizala se sela, vrhu njih visoke zaodjevene gore. Cesta, bijela pruga, prava kao šipka puščana, rezaše šareno polje posred srijede.

— E, ovo je krasno! viknuh.

— Je li da je lijep naš kraj? kliknu gazda veselo. Pogle tamo na lijevo, tamo, tamo, ono selo, pod onijem kukom, — tu sam se rodio . . . E, moj sinak, danas sam gazda čovjek, te, štono kažu, imam i ptičjeg mlijeka, ali, u svemu izobilju svome ja nijesam ni trenutka uživao kao što sam svagda uživao pasući stoku . . .

Nema tamo, valaj, ni jedne jaruge, ni oklaja, ni krša, ni rasjeline, koju ne poznajem, kao da sam sad od tuda, a ima preko pedeset godina kako me odvedoše u K . . . ka pokojnom tastu, da ga služim . . . Ej, mladosti, mladosti, jedino blago ovoga svijeta!

Petar umuče skrstivši ruke. Pa onda nastade jedno čudo. Brčine mu zatreptaše i on poče tiho pjevucati. Ja dobro naperih uši, te razabrah ova dva stiha:

»Osu se nebo zv'jezdama
I ravno polje ovcama . . .«

Kako se ta narodna pjesmica pjeva po svijem krajevima Dalmacije, a i naivni napjev gotovo svuda je jednak, ja sam je dobro znao, te složih uza nj, ali pojače, da ga posokolim. Petar dade maha svom, do duše, nezgrapnome glasu, ali kako bješe razdragan, dolikovaše mu. Mi nastavismo:

»Zv'jezdama nema danice,
Ovcama nema čobana
Do jedno d'jete Radoje
I ono, ludo, zaspalo;
Budi ga sestra Jelica:
Ustani, braco Radoje,
Ovce ti zašle za brdo! . . .«

Kočijašu igrahu pleći od silnoga pritajanog smijeha. On čas kašljaše, čaš se naginjao i českao po glavi, da zabašuri. Srećom, gazda Petar ne opazi to.

Ne prodje mnogo, a ugledasmo svjetiljke varoške. Petar pogleda na časovnik i reče: — Uprav još pô ure do ponoći. Ako živnemo, eto nas baš na vrijeme, kako rekosmo. Ded, sokole Ivane, ded odalami, neka se leti!

Pa posta nestrpljiv. Brojio je trenutke, nadvirivao se i podbadao riječima kočijaša.

Brzo smo stigli, ali morasmo lagano ulaziti u prvu ulicu, kroza gomile naroda i stoke. Vrata i prozori bijahu svuda pozatvarani, ali se graja razlijegala, kao no ti u oči sajma.

Kola se ustaviše pred jednom lijepom dvokatnicom. Gazda s nategom izadje i zazvoni.

— E, hvala vam lijepa na dobru društvu, na prijateljstvu . . . počeh ja.

— A što se pozdravljate sa mnom? zapita on oporo. Mene obli rumen, te jedva izrekoh:

— Pa tako . . . ako se ne vidimo . . .

— Koješta! prekide me čovjek. — Zar misliš u gostionicu!? Ta tamo je puno kao šipak, bolan! A, i bez toga, zar da ja pustim jednoga djaka, koji je sa mnom došao . . . Molim te, nemoj da se ljutim! Ima ovdje kuće i za deset gostiju . . .

— Ja to znam, ali . . .

— Nema tu »ali«, nego izlazi, kada ti kažem! Ded! — i uhvati me za ruku.

Ivan me dirnu bičem u koljeno.

— Haj'te gospodine, što se nećkate!? Znao sam ja, da će tako biti! Da vas gazda pusti iskraj sebe, u ovo doba noći, a u tudjem mjestu!!.. Laku noć. — I ošinu konje.

Momče njeko u seljačkoj nošnji, boso i gologlavo, otvori nam vrata bez riječi. U ruci je držao fenjerić.

— Jesu li legli? zapita gazda.

— A? Je li naši? Jesu, bogme, čekali te do deset ura, pa polijegaše, — odgovori mladić trapovjesan.

— Dobro su učinili . . . Ovo mi je sinovac, gospodine. Ne mogu nikako da ga iztešem. Zaključaj vrata, pak svijetli naprijed!

Podjosmo uskim oborom. S kućnom lastavicom sučeljavaše se, na dva tri sežnja širine, visok zid, po dnu kojega bijaše lijeha, zasadjena ružama.

S roglja kutnjeg kad svrnusmo, otvori se preda mnom dobro obradjen sâd i nasred njega ubao. Kamene stepenice s polja vodjahu na prvi pod. Na naličju bijaše jednak red prozora, kao i na licu.

Na slariću, vrhu stepenica, moj ugostitelj zastade.

— Što ćemo za večeru? U ovo doba, da ne budimo Anicu, dosta će biti po kriška suha mesa i po čaša crvenike. A? što veliš ti?

— Ja mislim, da ne treba ništa, nego, da se odmah legne.

— Nije, nego . . . uh! sad bih ti rekao što! — reče on ulazeći.

Odmah sa hodnika kročismo u gostinsku odaju, gospodski namještenu. Petar otide, ostaviv me sa sinovcem.

— Kako ti je ime? zapita me ovaj, mjereći me prema fenjeru.

Ja mu se kazah. — A ti kako se zoveš?

— Mišo Petrović . . . Da ne ćeš ti u trgovinu kod strica?

— Može biti! — odgovorih. Vidjeh lijepo što mladića kopka u srcu, te da mu malko razdražim surevnjivost, stanem izmišljati koješta.

Gazda donese punu plitku mesa, vrhu njega glavu hljeba , dvije čaše, a u jednoj ruci svijeću i sklenicu vina. Baš vještak.

Prionusmo svojski.

Mišo duvaše stojke podalje od nas.

U njeke će Mišo s neba pa u rebra:

— Ma ko je ovo, striko, vjere ti?

— Budalo jedna, ne kaže se: »ko je ovo?« nego: »koji je ovo gospodin?« O v o je djak, jedan moj znanac, došao nama u goste. Vidiš, on je izučio ko ti zna koliko školâ i zna toliko jezika, koliko ti imaš prstiju na rukama . . . Koliko imaš prstiju na rukama, de pogodi!

Mišu se razvedri lice i sinuše mu trideset i dva prebijela zuba iza rumenijeh, jošte ćosastih usnica.

Kroz vrata gostinske uvedoše me u manju spavaću sobu, gdje sve bješe naredno kao da je baš očekivala umorena putnika.

Srdačno se rukovah sa gazdom pa i sa Mišom, te ostadoh sâm.

Nad posteljom višaše lijepo izradjena na platnu slika Matere božje. Ja se pomolih kratko ali toplo, te s mjesta zaspah, kao što se zaspati može poslije takoga putovanja, kad je momku dvadeset i tri godine . . .

IV.

Kad se probudih, za njekoliko trenutaka ne mogoh se pribrati. Gdje li sam ovo, gospodi Bože? Zapao negdje u gospoštinu! Kraj mene na stolici svjetske haljine naprašene, a obuće nema! A kamo moje mantije? . . .

Morao sam malo po malo prikupljati rastrkane uspomene dvaju pošljednih dana, a pošto sastavih cjelinu, skočih veseo i otvorih prozor.

Varošica mi se svidje na prvi mah. Bijaše u ravni, kao na dlanu. Kuće, ponajviše na jedan pod, pravilno uvrstane, ulice bez kaldrme, ali čiste, a što mi se najviše dopadalo, bješe svuda po malo zelenila.

Narod je vrvio po ulicama. Na dvjema crkvama zvona oglašavahu početak službe božje.

Pogledah na časovnik. Bješe deveti čas. Brzo se

uredim, pak odškrinem vrata i nadjem pred njima čizme i u njima zavijen bio list artije s ovim riječima:

»Da se nijeste makli iz kuće bez kave!«

I ta je opomena suvišna bila, jer u gostinskoj sjedjaše njeka gospodja, koju odmah poznadoh, da je domaćica. Pozdravim je lijepo kazujući joj svoje ime, a ona ustade zbunjena, pak mi stište ruku.

Anica bijaše srednjega rasta, opunačka ali ne gojna, bijelijeh okruglastijeh obrazâ i vanredno lijepih crnih očiju. Glavu povezala povezačom, gunjčić i suknja svitna, a opregljača kličana.

— A jesu li ustali gospodin Petar, Nikola i Mišo? zapitah veselo kao za stare znance, samo da ženu malo oslobodim.

— Davno su ustali i otišli u dućan svi. Molim, zapovijedajte na kavu, gore, ovuda . . .

Ja podjem pred njom uza drvene stepenice. Duž hodnika u jednome nizu bijaše njekoliko soba, ali samo na jednoj bijahu vrata širom otvorena i vidio se velik sto na sredini i mnoštvo stolica uza stijene.

Ja udjem u ručaonicu i sjednem u začelje, jer tu bješe postavljena zdjela, voda, hljeb i šećer. I Anica sjede do mene. Tada ja, ne gledajući je u oči, zapodjenem razgovor.

— E, gle! Dakle je gospodin Petar taki ranoranilac?

— Nije vazda, ali danas mora.

— A gospodina Nikolu ne poznajem još, osim po imenu, kao i vas što znavah po imenu od juče.

Anica pocrveni.

Da je malo oslobodim, stanem joj pričati moj razgovor s Mišom, začinjajući šalom moje sinoćne dosjetke. Ali na sve to ona tek jednom razvuče usne. Na čelu joj čitah ozbiljnost dalmatinske domaćice, koja skromno

prihvaća gosta, pazeći gotovo da bude pokorna, — ele, kao da vrši kakav obred. Ona ustade rekavši:

— Oprostite, ali da vidim, šta je s tom kavom.

Čim se vrati i sjede, zapita me iznebuha:

— A imate li mater?

To me dirnu.

— Imam, gospodjo, hvala da je Bogu. Ostala je udovicom, kad mi je bilo osam godina, a starijem bratu deset. Druge djece nije imala. Ostala je, borme, u sirotinji. Otac mi je bio trgovčić u našemu selu, ali dobričina bijaše, nije pazio, kome dava u zajam, a razdao mnogo, a smrt ga zateče nenadno, te je sirota na muci bila. Ali opet majka ne klonu, nego uzdrža dućan, pa štedeći više nego tekući, odgoji nas dvojicu. Brat mi Janko izuči malo knjige kod seoskoga popa, pak osta uza nju, da joj pomože, a mene mati dade u varoš u školu, četiri godine o svome trošku.

Anica pažljivo sasluša sve to, a kad ja umučah, zapita:

— A kako je slušao nju stariji brat?

— Dobro, dobro, ne možemo se tužiti. Té, kao mladić malo je i šarabotao, ali opet dobro.

— A je li se oženio?

— Jest, ima tri godine. Ima već i dvoje dječice, muškića i djevojčicu.

— A kako živi nevjesta sa svekrvom?

— A baš dobro. Snaha mi je krasno, čestito čeljade iz našega sela. S majkom je, vjerujte, kao da joj je kći, kao da je u našoj kući odrasla.

— E, to je dobro, to je sreća, kad se potrevi, — reče Anica. Oprostite, molim vas! — I opet ustade te vikaše s vratâ:

— O, Angjice! Ama šta radiš već!?

No! Rekoh u sebi. Što ti je prava naška žena!

Govori ti njoj o domaćem životu, pa eto ti neiscrpnoga rudnika za razgovor. Što li ću joj sad pričati? Ded da joj ispričam, kako je Janko uzeo Mašu. Ili, bolje će biti, da čekam njezino pitanje.

Ona opet sjede i nastavi gledajući me pravo u lice:

— Tako, dakle majka je za vaše nauke trošila, rekoste, četiri godine. A ostale godine?

— A ostale godine, gospodjo ... ostale godine ... ovaj . . .

Zapletoh se, — a i svak bi se u mojim godinama, u mojim prilikama, toga trena zapleo, kad bi mu Angjica kavu donosila.

Möre, ja sam zbilja mislio, da ću vidjeti njeku Angjicu, na ime njeko dijete kratke suknjice, šturo, lica neznatna, kakva su obično djeca, dok rastu, kad li tamo udje djevojka veća od majke, njezina lica i očiju, u bijeloj haljini lacmanskoga kroja, pod kojom se ne mogahu skriti divne obline ženskoga tijela i jedrina njedara. Vrat joj bijaše kao snijeg, a usne rumene, kosa bujna i zagasita — ele: vila! —

Ja se smeteno poklonih mrmljeći nješto, a ona malo što ne prosu kavu i mlijeko.

Domaćica reče prosto:

— Ovo je moja kći Angja. Razmazili smo je, gospodine, — dodade smijući se. Gledaj ti samo koliko je trebalo da donese gostu ponudu!

— Imate i koga maziti! pomislih, a glasno rekoh: hvala, gospodjice.

Pa onda, da se pokažem slobodan, nastavim Anici pričanje srčući kavu:

— Da, poslije četiri godine primljen sam bio u sjemenište, tu sam svršio gimnaziju cijelu, dakle osam godina, a sad sam, evo treća godina, u bogosloviji.

— I biti ćete pop? zapita Anica.

Ne znam, zašto me to jasno, prosto i sa svim prirodno pitanje u taku zabunu dovede, da bih najradije ne odgovorio na nj. Da zabašurim zabunu, nakašljah se, pak namještajući ogrlicu, odgovorim, tobož, nemarno:

— Da . . . to jest ako me volja bude, ako budem imao čistu naklonost, inače je grjehota. Vidite, lani su svrgli mantiju trojica, prekolani dvojica . . . i tako nadje se uvijek gdje koji, jer opet vam kažem, i u svetoj knjizi stoji, da se bolje ne popiti, nego li to činiti preko volje.

— Borme, to se samo po sebi razumije! veli Anica.

Što meni bî, da koješta drobim, o čem nijesam do tada ozbiljno razmišljao? prekorih sâm sebe, ali kad mi se pogled sukobi s Angjinim, ja završih:

— I tako ne znam, sa mnom što će uprav biti. Prilika je sva, da ću tražiti činovničko mjesto na pošti, ili na telegrafu, ili carinarsku službu. U ostalom, nije hitnja . . .

— Pa tako je! opet će Anica, ali one druge djavolaste crne oči kao da prodirahu kroza moje čelo, kao da čitahu moje najskrovitije misli. Pogledom joj kazah najskrovitije misli. Pogledom joj kazah ovo: »radi tebe Angje, učinio bih sve!« A ona meni pogledom odvrati: »pa ded!« . . .

Stanem se opraštati.

— Ja ne znam, kako da vam zahvalim. Prije nego podjem, doći ću, da vas pozdravim . . .

— Kako to! vi ćete s nama ručati. Otidite sad u dućan, da se javite našima, pak se prošetajte po sajmu, pak uprav u podne ovdje da ste . . . Nemojte da se ljuti Petar.

Izadjem, te pitajući nadjem dućan Petrovića.

Narod bješe zagušio jednu prilično veliku suhotu, po dnu njeke oniske kuće. Za tezgom — Petrovići prodavahu »rukotvorine«, — vidjeh visoka, suha mladića crna brka. Mišo je razvijao trubu platna, pa kad me ugleda viknu:

— Niko, eto onoga našeg gosta!

Crnomanjasti moj vršnjak lijepo se pozdravi sa mnom, a baš kad ćah da zaustim: »gdje je otac?« javi mi se gazda Petar iza prijeboja.

— Zdrav osvanuo! viknu on gledajući me preko naočara. Hajde, hajd, prodji se po sajmu, a u podne da si kod kuće. Ne šali se!

Ja mu ne pridjoh, jer bijaše oko njega gomilica seljakâ; svaki je imao u ruci po cedulju. Oni, videći, kako me Petrovići lijepo paze, poskidaše kape preda mnom, kad izadjoh . . .

Obišao sam obje crkve, svrnuo u dvije tri kavane, motao se kroza narod, ali sam bio kao na vatri. Da mi je ko prije polaska rekao, kako će me malo zanimati sajam, zbog kojega sam došao! Svakoga trena pogledah na časovnik; činilo mi se da su se strjelice na njemu uzlijenile. Najposlije se stanim pred dućan Petrovića i tu prestojah, valjda, dvije pune ure, dokle ne zatvoriše, te podjosmo zajedno kući . . .

U sadu, iza kuće, zatekosmo s Anicom tri postarije žene, dva čovjeka i momčića jednoga, svi u seoskoj nošnji. To bijahu sestre, zetovi i nećak gazdin. Svi zajedno posjedasmo za postavljeni sto u hladovini. Sreća mi bî na ruku, te sjedoh prema Anici. Ona je posluživala, upráv pomagala sluškinji. Zametnu se razgovor koje o čem, a najposlije o njihovijem domaćim poslovima. Petar je, po svome običaju, zapitkivao nabusito, a oni, po općoj seljačkoj navici, odgovarahu razvlačeći i granajući

svaku rečenicu. Nikola je bio ćutalica. Pošto se vrlo kratko porazgovori sa mnom, već nije očiju dizao ispred sebe. Anica, sjedeći do muža, kao da je naročito pazila, da on ne pretjeruje svojom ljutnjom, te čim on plane, ona utoli plamen sa njekoliko mirnih riječi. Ja sam joj se divio. Neograničena bješe vlast te ženice nad onim divskim vojvodom . . .

Opća graja dobro mi dodje, da i ja izmijenim koju riječ sa mojom lijepom susjetkom. S početka govor je izmedju nas tekao o najobičnijim stvarima; pitala me: kako mi se svidi njihova varoš, sajam i t. d. Pa onda zapodjenem ja pristojnu šalu, koju ona rado prihvati. Ja sam je uvjeravao, kako bi joj ljepše pristojala dalmatinska nošnja, a ona se prepirala, da to ne može biti. Tražio sam najviše, da dražim različite poglede njenih divnih očiju. Pogleda li me pitajući, ili prijekorno, ili sumnjivo, ili žalostivo, — kako mu drago, svaki put uznese me vrh sedmoga Pavlova neba! A ja, što govorio da govorio, duša je svake moje riječi bila: »djevojko, ja te ljubim! . . .«

Poslije jela malo se sjedilo, jer Petrovići hitahu u dućan, a seljaci, takodje poslom, razmetnuše tragove.

Pri rastanku reče mi gazda Petar:

— Idi, dijete, u svoju sobu, da se odmoriš. Mo'š spavati sve do prvijeh hladova, jer kuda bi sad po rozopeku i prašini? Pa 'nda podji s Anicom i Angjicom u šetnju, pa se navratite k nama u dućan, te ćemo s vama . . .

— Molim vas, gospodjice, mogu li imati pero i artije; imam da pišem jednome prijatelju . . . obrekao sam, da ću mu pisati iz K., — rekoh Angjici, kad ostasmo sami, jer Anica isprati ostale do vrata oborskih.

To moje pitanje — prve riječi što progovorih s

njom na samo — jako je zbuni. Angjica, rumena do vratnoga korijena, odgovori:

— Ja ću odmah odnijeti u vašu sobu.

I otrča uza stepenice.

Majku ja zagovorih još malo, pak se rastadosmo u trijemu.

Čim se zatvorih u sobi, zbacih haljine sa sebe. Goraše mi utroba i glava.

Uzmem pero i napišem:

»Gospodjice!«

Ali odmah mi se učini, da je ta sama riječ hladna, te dodam: »poštovana«. — Ne! I to je malo! Dometnem: »mila i . . .« Malo je i to, te iskitim sami priziv: »Poštovana i premila gospodjice! Angjele i vilo moja. . .«

Kako će se dalje? Hoću li zabilježiti hiljaditi dio riječi, što mi naviru, pa opet da uzbude pismo pomamna čovjeka?

Sjetih se pouke našega učitelja književnosti, koji, predavajući o lijepome slogu, govoraše: kad pišeš u strasti, piši sve, što bi toga maha govorio, ali nakon toga, pošto se dajbudi jednu noć ispavaš, uzmi to, te dobro prorešetaj i prosij!

Tako ću, rekoh, učiniti.

Premda je bilo dosta listova preda mnom, opet sam zbijao slovo do slova, bojeći se, da ne ću imati gdje smjestiti ni pretežniji dio moje izjave . . .

Od trijeznih misli u njoj, — koliko se spominjem, — bijahu dvije: nastojati ću, da me uzmu u državnu službu, ako ništa, dati će mi se mjesto učitelja osnovne škole; ali ima nješto bolje, a to je: mogao bi me gazda Petar o svome trošku poslati u Beč, da svršim fakultet. To bi ga stalo u tri godine po trista forinti, a to je za nj sitnica . . .

Njeko zakuca na vratima, te streknuh i pokrijem haljinom pismo.

Bijaše sluškinja. Donese kavu.

— Borme, vi se baš naspavali! — reče s vrata, — četiri ure prošle.

— Da . . . jest . . . potvrdih, ali se veoma začudih, kako to vrijeme proleće.

— A moje gospodarice čekaju vas u oboru poodavno . . .

— E, gle! — viknuh i klisih da se obučem.

— A kako to? Postelja nije ni dirnuta! — reče sluškinja, pljeskajući rukama.

— Pa da . . . ja . . . ovaj, poslije podne spavam na stolici . . .

— Još mi je rekla mlada gospodarica, da možete dati meni pismo, da ga ponesem na poštu.

Mene obli rumen, te se brzo okretoh na stranu, mrmoljeći nješto, pak se pribrah i odvratih jasnije:

— Hvala, djevojko, nijesam svršio . . . Idi sad, da se uredim.

Nješto hladno dirnu me u duši. Dakle, Angjica i ne sluti, komu pišem!? Ili, može biti, pogadja, pa mi se podruguje.

Previh pismo i stavih ga u špag od haljetka, pa sadjem k njima i stanem se smeteno pravdati, što zakasnih. Angjica bijaše odjevena kao i prije podne, samo metnula slamni klobučić, obukla rukavice i razapela štit od sunca. Ona se našali, da nijesam vičan putovati, te mi treba mnogo odmora, ali me očima ukori, što sam se tako slabo žurio. Mene pak taj potajni ukor povrati u život . . .

Na ulici se mještani osvrtahu na nas; pogledi se sticahu na mene, a s mene, preko matere, na djevojku.

*

Na mnogome licu pročitah jasno: »ko li je taj gladun? Da nije prosilac? . . .« A uz ta pitanja, oko razjapljenih usana, izbijahu različiti osjećaji, kod starijih čudjenje, kod mojih vršnjaka zavist, kod zrelijih cura preziranje, i t. d.

Tako kroza sve ulice.

Mene je to radovalo. Neka svak osjeća kako bilo, ali da ko može posumnjati, e sam ja Angjin vjerenik, to mi je tek pravo.

Ja sam kradom, ali oštro, motrio Angjicu, kad bi ko bezobrazno upr'o oči u nas, i njekoliko puta vidjeh, kako ona porumeni i obrne glavu, bez ljutine.

Što me pak jedilo, to bješe zagonetno ponašanje gospodje Anice. Ni na njezinu licu, niti u jednoj njenoj riječi, traga ne nadjoh, da ona sumnja o mome silnom osjećanju, niti da se obrće na to, što bi mogao svijet reći. Bješe li to prostota srca žene, koja, baš najčešće u manjemu mjestu, umije do kraja vladati sobom? . . .

Prodjosmo glavne ulice, prokrstarismo marveni trg, pa se stanismo na jednoj rudini, gdje je igralo veliko kolo i gdje se momčad bacala kamena i utrkivala. Divota bješe gledati živi vijenac stasite i jedre mladosti u narodnoj nošnji. Tu se naslušasmo pjesme, svirala i dipala, tu se nagledasmo ljepote ženske, muške snage i hitrine naših brdjana.

Tek kad se narod počeo razlaziti, vratismo se, prilično zamoreni. Prolazeći kroz jednu gomilu svijeta, na čelu ulice, mi se sukobismo sa njekoliko gospodja, od kojih se odvoji jedna tanka plavuša, živolazna, ne Bog zna kako lijepa, ali veoma prijatna lica.

Angjica joj veselo poteče u susret.

— O, hvala Bogu, kad te sretoh! — reče tiho plavuša. — Zamisli, seko, cijeloga sam podneva s m a j k a m a. . . . Oprostite, gospodje, imam razgovora s gospodjicom

Petrovića, — doda glasno, pak zasu riječima, strijeljajući mene svojim bistrim krupnim očima.

— Gospodin . . . s t u d e n t! — prikaza me Angjica, — a ovo je naša učiteljica, gospodjica Ninka Z . . .

— Čast mi je! . . . Milo mi je! . . .

Ninka zapodjenu razgovor sa mnom, ali videći, da u jednoj vrsti nas četvero ne možemo hoditi kroz onu vrevu, ona uze pod ruku Angjicu i krenuše pred nama, prsnuvši u smijeh.

To me strašno uvrijedi.

— Je li odavde rodom? — zapitah Anicu.

— Nije, nego baš mislim od vaših krajeva. K nama je došla lani.

— A, molim vas, ima li koga svoga i kakva je?

— Vrlo vrijedna, čestita djevojka. Ima samo majku sa sobom, a već je isprošena. Uzimlje je jedan naš mlad, imućan trgovac. Gradjanstvu je žao, što će napustiti školu. Ja sam je . . . pravo vam kažem . . . namjenjivala mom Niku, a ni stari ne ćaše se protiviti, jer bi Niku trebala čestita, a otresita žena, ali što ćeš, kad Niko ne će ni da čuje o ženidbi! Dobar je moj Niko, ali je uvijek zatvoren u sebi, uvijek snužden, bez uzroka . . .

U taj mah Ninka se hitro obazrije, kao da premjeri razmak izmedju njih i nas, pa primače glavu ka drugarici, a odmah zatim obje se dadoše u kikot.

— E, to mene ismjevaju! — pomislih i stotinu crnih slutnja spopadoše me. Ponesoh ruku k srcu, na kome ležaše pismo. Dlan mi se zažari od toga dodira. Nješto mi se prizrje da osjećam strahovitu vatrenu prepirku izmedju srca i pisma. Svijet mi omrznu, te nepromišljeno stadoh deklamovati:

— Moja gospodjo, Niko ima potpuno pravo . . . Život

je jedna grdna nesreća, a davati život drugomu, to je: davati mu nesreću. —

Anica me stade gledajući začudjena.

— Ko bi rekao, da vi tako mislite!?... A... pa da, jest, popovi često tako govore. Ali ja opet mislim, da nije zlo ono, što je po božjoj volji!

Sad se ja zapanjih. One riječi »popovi tako govore« zgodiše me posred srca, a ova druga obična, jasna i istinita napomena prikaza mi se kao njeko otkrivenje, za koje svijet ne zna, te bi trebalo da ga čuje iz usta Aničinih. Zaista ne sjetih se, da je ikada tako savladao moju sumnju kakav teški razlog mojih učitelja, kao te proste riječi jedne proste žene.

Da zabašurim svoju zabunu, stiskoh joj ruku.

— Gospodjo, pravo rekoste. Ne mislim ni ja tako, baš na protiv, nego sam htio da iskušam vaše osjećanje; da se uvjerim, e ste zadovoljni s vašom sudbinom. A, odista, veće sreće nema od porodičkog života, kada dva srca jedno...

Bog zna u kakovu bih drugu krajnost zabrazdio, da se u taj mah djevojke ne ustaviše.

— Mamo — reče Angja — hoće Ninka da ide kući, a ja je molim, da dodje k nama na večeru. Reci joj ti, molim te.

— To je već rečeno i primljeno s njezine strane, — odvrati Anica. Dakako, treba slušati starije. Idite, vi dušo, odmah k nama, pa pomozite Kati oko stola, a ja ću s gospodinom u dućan da prihvatim naše. Usput ja ću, Ninka, javiti tvojoj materi, da sam te zarobila do devet ura, dalje ne!

Dok su trajali ti pregovori, ja sam gledao preko djevojaka. Meni sad jasno bijaše, što Angja hoće. Hoće da postavi bedem izmedju mene i sebe.

— Još kadgod, odista, bila je gospodjica vaša gošća? — zapitah gospodju, pošto one otidoše.

— Ta nikako se ne razdvaja od naše Angjice. Ona je baš bila i danas iza ručka, kad ste vi spavali... E, da je bilo po mojoj želji, ne bi se ona razdvajala ni sa mnom, dokle sam živa! — dodade žena uzdahnuvši.

Ja umukoh za njekoliko pa premetnusmo govor na drugo.

Mišo zatvaraše ćepenke, a gazda Petar i sin mu stojahu pred vratima, kad mi stigosmo. Anica otpravi Miša s porukom materi Ninčinoj, te podjosmo kući.

Srete nas Ivan kočijaš.

— Baš mi je milo, što te vidjeh. Sutra u osam, — rekoh mu.

Petrovići stadoše me odvraćati da ne odlazim još za dan, dva, ali ja govorah, da sam se uželio majke.

Ivan pričeka, dok izduši to malo govora, pa će:

— Ja sam baš pošao, da vas tražim. Našao sam još dvoje da vozim, a baš mislimo krenuti u to doba.

— Pa kako ćemo troje, ti četvrti, s onijem...

— Ni brige vas za to, gospodine. Pod nogu je, a idu moji konji...

— Lete niz brdo kao pomamni! — doda gazda.

Ja bijah smislio, kako ću se ponašati za večerom. Biti ću priseban, mjeriti ću riječi, a povrh svega neka iz svake moje riječi, iz svakoga pogleda i pokreta izbija sjeta.

Posjedasmo drukčijim redom nego u podne. Gazda u začelje, domaćica i ja s bokova mu, Niko prema sestri, a Mišo prema Ninci.

Počesmo ćutke, ali čim gazda gutnu prvu ožicu juhe, namršti se, pak stade žestoko grditi sluškinju, što je presolila.

— Ama nije, Pero brate, nego si zahvatio s vrha, a ne promiješao! Nă, evo ti moja! — reče žena i podmetnu mu svoj krug.

Gazda posrka u slast bez riječi.

Osim djevojaka, koje su šaputale, kao da se već nikome nije račilo govoriti. Nastade napetost, teška osobito, kad je tudjinac u kući. Ja sam se naprezao iz petnijeh žila, domišljajući se, kako da probijem led, a da se odmaknem od one nasnove, s kojom bijah sjeo.

Ali me preteče gazda, i to kakvim načinom!

— Pa pričaj što, pope! — viknu on, brišući brčine.

Ta nenadna zasmija ih sve, a meni bî kao da me udari po licu.

— Nijesam još pop, — odgovorih dostojanstveno, — imati ću sreću to biti tek do dvije godine.

— Lijepo, samo treba dodati: ako Bog dâ! . . Zbilja koliko li to učite, vi popovi!

Ja se uhvatih za to, te stadoh dokazivati, da i treba velika sprema svećeniku, da je njegov râd u društvu teži i zapleteniji od ičijega, pa završih slavospjevom svećeničkom staležu.

Obje me djevojke pažljivo slušahu, ali pogledima čisto nagovarahu staroga, da nastavi šalu.

I on to učini.

Stade štipati popove, onako svojski, ali opet s mjerom. Ja sam se donjekle branio najboljim oružjem, ama videći, da šaljiva strana prevladjuje na sav mah, vješto mu se otmem. Otud, odovud, prebacim govor na naše jakošnje poznanstvo i putovanje. Ispričah kako se umalo zubma ne poklasmo, kad se prvom sastadosmo, pa onda sve redom što je na kolima govoreno do Trtra, preskočivši ono njegovo stradanje u Italiji.

To učini tako veselje, da se čak i ćutalica Niko u dva tri maha grohotom nasmija.

Anici se osobito dopade, kad ispričah, što je za nj rekla krčmarica pod Trtrom. Anica pogladi rukom po obrazu svoga muža, dodavši:

— On i jest dobar, samo on misli, da čovjeku dolikuje, da bude oštar.

Ali glavno i najljepše iz moga šaljivog povjedanja bî, kad im kazah, kako je gazda Petar pjevao.

— To ne može biti! Ja nikad nijesam čula moga tatu da pjeva! — viknu Angjica, pa skoči i poljubi oca, a mene milo pogleda.

— Da je to istina, čestita gospodjice, to će vam ovoga trena potvrditi vaš otac . . . On će sad započeti, a mi svi da mu pomažemo! — rekoh ustajući.

— Hoću! Kako da ne! Da mi se rugate! — veli gazda otimljući se milovanju kćerinu.

Ninka hitro dopade s druge strane, te mu se obje objesiše o ramena.

I Anica ga je molila.

— Pa dobro, najposlije, ded svak na svoje mjesto! — viknu on, pa skrsti ruke, zažmuri i poče:

»Osu se nebo zv'jezdama« . . .

Svi složismo osim Miša, koji, videći da ne će moći savladati smijeh, pobježe u kuhinju.

Drugi stih pjevasmo glasnije, a pri trećem svako dade maha grlu.

Pošto se svrši pjesma, ja dignem čašu, te kitnjasto nazdravim domaćinu i domaćici, veličajući njihovu dobrotu i gostoljublje, želeći njima i njihovu podmlatku svako dobro od Boga, — pa zapojem »mnoga ljeta«, uz koje pomogoše djevojke.

— Tako treba, gospodine, a ne mudrovati! — šapnu mi Ninka, kucajući se sa mnom, a u isto vrijeme njekako čudno žmirnu očima, pa u povratku cjeliva svoju drugaricu.

Odmah za tijem ispratismo svi gospodjicu Ninku do njezine kuće.

Ja se srdačno rukovah s njom i šapnuh:

— Ja se preporučujem vašem dobrom, plemenitom srcu . . . Vi me razumijete! — pak ne čekajući odgovora, odmakoh se.

U oboru gazde Petra, dokle on i Niko zatvarahu vrata, krišom stisnem ruku Angjici. Ona ne odgovori, niti je izvuče, nego kad je pustih, ona se privi uz majku i reče uzdrhtalim glasom:

— O, mama, hajdemo molim te, nije mi nješto dobro . . .

Obje podjoše nazvavši mi dobru noć.

Nas trojica posjedismo u gostinskoj sobi, pa ostadoh . . . ah ne sâm, nego sa rojevima misli . . .

Hodao sam kao bjesomučan gore dolje, dokle po svijeći ne poznadoh, koliko je vremena proteklo. Tada je ugasih i legoh obučen, pritiskujući vrelo čelo rukama. Nikako ne mogoh svesti čistinu. Po njekim znacima, mogao sam se nadati, dajbudi od djevojčine strane, ali vjerovati, da će gazda Petar Petrović dati svoju bogatu jedinicu sirotanu i svrzimantiji, — to, borme, ne! . . . Ali opet ako djevojka hoće te hoće, ta skloniti će se roditelji . . . A, ko ti kaže, da te ona ljubi? Na što se oslanjaš? Na to, što te dva tri puta ljubazno pogledala, što ti je Ninka namignula, kao da to nijesu sa svim obične šale djevojačke! . . . Ne, ne, ne, ona me zaista ljubi, ja sam njezina prva istinska ljubav. Ta šta bih htio? Valjda da padne na koljena preda me, pa da mi to ispovjedi? , . . Dobro — recimo, da je tako, ali ko ti kaže, da će ona imati toliko pregaoštva, da natjera svoje roditelje, da je za tebe udadu? Ona da to učini, ona, skromno dijete male varoši, dijete naviklo da bude pokorno svojim roditeljima do kraj kraja! . . . Okani me se, sumnjo, zla drugo! Čisti se, ne staj pred njeno lice! . . .

Ta plima i odsleka, nadanje i očajavanje, nadimahu mi grudi, dokle zora ne zabijeli.

Tada malko trenuh.

Ustadoh s tvrdom odlukom, da joj pismo predam. Predati ću, pa ma što bilo. Otići ne ću bez toga. Ako nikako ne uzmogu toga jutra, pretvoriti ću se bolestan . .

Rastvorih prozore.

Mišo je izlazio, kuckajući ključima dućanskim.

Otrčah na vrata gostinske sobe i stadoh prisluškivati. Po gornjem hodniku zatutnjiše sitni koraci. Do malo iste korake čuh niza stepenice. Odgrnuh kraj od zavjesa i ugledam . . . nju. Bijaše jako blijeda i zamišljena.

Opet se stanih na prozor, pod kojim ona braše ruže. Ne znam, je li me vidjela, ali mislim, da jest, ispod oka.

— Dobro jutro, gospodjice, gore vas traže! — slagah.

— Dobro jutro! — prihvati ona, ali ne diže očiju, nego se vrati.

Dočekam je na hodniku.

— Jedna će od tijeh ruža mene dopasti, i ako mi, može biti, nije namjenjena, — rekoh.

Bojao sam se, da mi srce ne pukne, tako je strašno bilo.

Angja, oborenijeh očiju, pruži mi cvijet, a ja joj privučem ruku k mojim usnama, nego — ne znam, kako

to bî! — mjesto da mi usta sretu njezinu ručicu, sretoše se s njezinim rumenim usnama, koje se stopiše u vreo, dug poljubac . . .

Vjerujte, da to nije stojalo u mome programu toga jutra, ali što će se, kad tako ispade!

— Na život i smrt! Angjele moj! — rekoh predušujući.

— Jest, na život i smrt! — ponovi djevojče i opet zapečatismo obricanje.

Tako tri puta zasopke.

Ja ćah sto i tri, a ona isto tako, nego mi zakuca u lobanji ono pile, što ga zovemo razumom. Kljucnu mi lijepo tri puta u čelo, opominjući me, da se umjerim, jer je sreća prevrtljive ćudi . . .

— Uzmi ovo pismo! rekoh. U njemu ti je sva moja duša!

Angja ga metnu u njedra i podje.

— A kako ću ti dalje pisati? zapitah.

— Preko Ninke. Upravljaj na njezino ime! Ja sam već . . .

Ne dovrši. Prevari se, sirota, što i toliko reče u svojoj iskrenosti.

Nakon malo trenutaka ja sam, čio i vedar, doručkovao sa domaćima, osim Angjice.

— Boli je glava! — reče mati. Ne znam, šta je djetetu?

— Šta je! šta je! — viknu gazda. — Ko je to vidio, da djevojke piju vino na iskap — kao one dvije sinoć? Ja mislim, da će i ona druga, ona Ninka, jutros ispaštati.

A kad kola zazvrkaše pred kućom, dodje i ona u ručaonicu, držeći ruku na čelu.

— Gle! s kim ćeš u društvu? — reče gazda.

Svi se nadvirismo na prozore.

Iz kola izadje njeki Šibenčanin sa svojom nevjestom. Vidjelo se odmah, da su se skoro uzeli, jer bijahu mladi kao kaplje.

— Dobar znak! — viknuh veselo, ne mareći, kako će se to razumjeti.

Pa pošto se ljubazno oprostih s materom i ćerkom — s ovom sa svim učtivo i hladno — sadjem s Petrom i Nikolom.

Mladijenci ne htijahu nikako da sjede na stražnjem, udobnijem dijelu kolâ; morao sam ih silom namjestiti.

Rukujem se s mojim čestitim ugostiteljima i pozdravim još jednom klobukom gospodju, — Angjica je virjela iza nje, — pa krenemo.

Moji mladi saputnici jako se snebivahu preda mnom. S toga, čim iz varoši izadjosmo, premjestim se ja do kočijaša, obrnuvši im ledja.

Put mi ne bješe dug, jer je glava radila. U njoj se slagahu riječi, koje će dati misliti gazdi Petru.

V.

U selu prionu mi odmah nadimak: »svrzimantija«.

Nagadjalo se, za što sam je svrgao, ali se nije znalo počisto.

U kući ispričah sve istinito, sve do sitnice.

Majci mi ne bî pravo. Bojala se božje kazne, ali je umiri naš pop, koji, premda je vrčao na mene, nije prebrazdio.

Janko je bio skrozi nemaran.

— Eto, brate, kako znaš! Nijesi ti dijete, ni prostak, da ti treba čijega svjeta. Ti bi mogao nas svjetovati! . .

Jedina snaha povladjivaše mi. Ona bî velika moja utjeha. Imala je strpljivosti, da po čitave ure sluša bulažnjenja zaljubljena djevera.

Prodje dvadeset po me teških dana.

Zaista ne čeka mati sa većom čežnjom jedinca sina sa duga putovanja, kao što ja svakoga dana očekivah

našeg seoskog pismonošu, njekog žoljavoga Grga. Svakoga dana izlažah mu, po dva tri puškometa, u susret.

— Nema ništa za me, Grgo?

— Ništa.

Ja tada sjedem pod bremenom crnijeh slutnja . . .

Udari prva jesenska kiša.

Ja stojim naslonjen na prozoru i gledam kroz rasplakanu okolinu, koja se tako slagaše sa mojom unutrašnjošću.

U njeko doba pomoli se Grgo. Gazi siromah po glibu, poguren pod svojim ovoštenim ogrtačem.

— Ništa nova, Grgo? zapitah ga, to toliko da štogod rečem, jer već bijah izgubio sve nadanje.

— A ima neka cedulja za vas, — odgovori.

Strčah k njemu, čudeći se, kakva je to »cedulja« za mene, a ne pismo.

On mi predade poštansku objavu, da me tamo čeka 50 forinti i preporučeno pismo.

Uzeh štit od kiše, pak, bez duše, podjoh u grad.

Do tamo se putuje pješke obično uru i pô, ali ja stigoh za jednu.

Sav mokar dopadoh na poštu.

Predadoše mi veliko pismo, žigosano u K.

Otrčim u prvu krčmu, koja mi se namanu, te dršćući otvorim.

Jezgrovito, ali jasno, gazda Petar mi nameće uslov, da odem u Beč i da se upišem u pravnički fakultet. Toga radi šalje mi 50 forinti za putni trošak, svakoga pak mjeseca šiljati će mi 40 forinti. Ako dobro položim ispit na kraju prve godine, vjeridba će se svršiti iste jeseni.

Druge jeseni vjenčati ću se s Angjicom. Treću godinu provesti ću s njom u Beču . . .

— A da je na dlaku sve tako bilo, razumije se po sebi, završi dr. Svrzimantija.

Je li se Čevrlja ogriješio?

Ima li morâ, vidinâ, vještica, vjedogonja, zduhača, gvozdenzubâ i ostalih utvara?

U našem mjestu — u Ribniku, nasred primorja dalmatinskog — malo ko sumnja, da nema svega toga. A u Ribniku žive četiri tisuće krštenih glava, te vjerovanje tolika naroda nije, valjda, sitnica.

Pa ima i dokaza.

Kako da nema vještica? Da ko unesreći kuću Lujetića? Ta to pamti sav Ribnik, pa će i potonji njegovi naraštaji govoriti o tome strašnom dogadjaju! Pravo je dakle, da i ja, kao ribnički sin — kad je već sreća dala da sam pismen — pobilježim sve kako je bilo, neka se to čuje i na dalje.

Špirak Lujetić, imućan težak, premda obudovi u najboljoj snazi, ne htjede dovesti maćehe svojoj sitnoj djeci. Bilo ih je petero: Ilija, Anica, Mitar, Pero i Simo, kojega još u djetinstvu prozvaše »Čevrlja«, jer gdje bi drugi potrošio deset riječi, njemu ih trebalo sto. Špirak im bijaše otac i majka, dokle ne podrastoše; svak je hvalio toga čestitoga domaćina, a osobito žene veličahu njegovo krasno srce. A opet i Špirak mogao se podičiti svojim trudom, jer ljepše kite mladosti ne podnjivi drugi koji roditelj; ljepše sloge i ljubavi od one, što carevaše medju njima, ne bi ti poželio svojoj kući.

Čim se Anica zacuri, stadoše momci oblijetati oko nje. Ona se nije dugo ščinjala. Odabra njekog Radišića, inokosna, siromašna mladića, ali prikladnošću prema njoj. Špirak se smijao, kad mu njeki prijatelji zamjeriše, što je pristao na to, pa im odgovori: — »Ej, ljudi, ljudi, kao da ne znate onu našu staru riječ: »nije blago ni srebro ni zlato, već je blago, što je srcu drago!« Šta sam ja imao prije nego se oženih? Pa? Bi li se danas s kim mijenjao? Još da mi Bog prije vremena ne uze moga druga . . . nego hvala mu, što mi je gubitak naknadio! A što velite, da je Anica mogla pričekati, bar dok Iliju ne oženim, da nam kuća ne ostaje bez ženskih ruku, to . . . e to će svak reći, dok mene ne čuje. Ali vama ću na vjeru kazati. Ja sam još prošle jeseni nauman bio, da ga okućim i nagovarao ga, pa mi bî zaludu. Ne veli da ne će, nego bježi, kad počnem govor o tome. Nije se, brate, još zagledao ni u koju, eto što je! Opet, vidim, Anica prionula svom dušom uz Gjuricu Radišića, pa se pobojah, da joj ne zatomim sreću. Neka se uda, rekoh, da ako to nagna moga prvijenca, te joj dovede zamijenicu! I to će biti ove jeseni!« — završi Špirak, trljajući ruke od veselja.

Ali minu jesen, a Ilija se ne oženi. S početka se mislilo, da je momku milo provoditi ljubav prije nego se veže, no pošto prodjoše još tri doba godišnja, a on niti za kojom pristaje, niti mari, da mu se za koju pominje, svak posumnja, da tu nije čist posao. — »Budi Bog s nama!« govorilo se — »da je težačkom mladiću otužna ženica, još kad je može birati! Toga do sad nije bilo medju nama!« — U to pronese se glas, da će car početi uzimati vojnike i iz Dalmacije, pa ko se zateče okućen, taj ne će u vojsku, ma i bio za nju. Šta se nije radilo oko Ilije? Šta mu se nije govorilo?

— Vas puna kuća ljudi, a bez ženske glave! Sramota je, da vas služe susjetke i najmenice, a borme, nije vam ni korisno! A opet da ti se oženi mladji brat, mimo tebe, to ne bi lijepo bilo, tome bi puk zabavio! Trsi to, Ilija brate, te povolji ocu i sebi dobro učini! svjetovahu ga prijatelji.

A Ilija na to, jednu te jednu:

— Ne ću se, brate, ženiti! Eto neka se ženi Mitar, ili Pero, ili Simo, ili sva tri od jednom, ako su voljni, a ja se, brate, ženiti ne ću!

— Ma zašto ne!? Imaš li uzroka? Da nijesi . . . sačuvaj Bože . . . macat, kao Miško Kukolj?

— Da sam, znalo bi se, a ne bih se stidio, jer što je od Boga, nije sramotno!

Tako je i ocu odgovarao, a na to ćaše stari planuti:

— Nijesi pogodio! Volio bih raskopati svoj temelj, nego li pomjeriti starinski običaj, bez nevolje! A ima li je tu? Kaži, dijete, da uhvatimo krajeve tvojoj upornosti pa ću te se proći!

Tako zboraše u ljutini, ali kad bi utolio, ćaše obrnuti mekše:

Ile, moj očinji vide, moja hrano i zamjeno, ti si zdrav i pristao, kao malo koji tvoj vršnjak, te da zakucamo na koja god hoćeš vrata, odazvali bi nam se rado. Eto u našem mjestu djevojaka kao vilâ i od dobra traga. Eto, da rečemo, Vida Bučića, je li kao upis, a valjana kao pčelica? Eto ti Stoše Brkića, Mandice Laurića, Stane Skočića, Toke Šupića — je li jedna zgodnija od druge, jedna vrjednija od druge? . . . Ne ćeš li iz našega mjesta, a mi hajdemo po sajmovima. Otidjimo u Skradin o maloj gospojini, u Drniš o velikoj, u Knin na svetoga Antona, u Vrliku o Ružarici, u Sinj . . . U tolikom svijetu da ako ti se svidi koja!

Aja! ne pomože ni to.

Tako je trajalo još druge jeseni po udaji Aničinoj. Na iste razloge slušahu se isti odgovori, na njih isti pogovori... nastani se nemir u kući Lujetića.

* * *

U to vrijeme kupiše oni komad utrine u Krnjajićima. To je zaselak u zabrdju ribničkom. Krnjajića je desetak kuća i svi slave Mitrovdan, dakle su jedno bıastvo. Ali su na zlu glasu, od kad se zna za njih. Više ih je skapalo po tamnicama i mrtvijeh osvanulo pod tudjim medjama, nego što ih je pomrlo na svojim ognjištima.

Lujetići prionuše svojski da odbrade rudinu. Bila im je s neruke i podaleko, ali kao prisojna novina, kad se zasadi lozom i stane na rod, namiriti će im trud. Ilija, momak kao trijes, krči za dvojicu. Pred božić uzmekotiše je polovinu. Po svecima idjaše Ilija sâm, da svrši krčevinu, jer mu braća s ocem prihvatiše drugi posao. I to je trajalo dvije nedjelje. Svakoga jutra on osvane u Krnjajićima, a omrkne doma.

* * *

Pošljednjeg dana njegove rabote bijaše subota. Pošto mučeći večeraše i krenuše da polijegaju, progovori Ilija:

— Stanite, da vam nješto kažem. Ja... ovaj... onaj... imam nješto da vam kažem. Ja... eto... hoću da se ženim!...

Zaista kao da im kaza kakvo čudo. Zapanjili se, razjapili usta i gledaju ga, dokle se starom ne povrati riječ:

— Bog te, sinko, obradovao, kako ti mene večeras!

— Sa srećom! dodaše braća.

Ilija diže oči put krova i premetnu nogu pr'o noge.

— Lijepo! lijepo! nego ako s vaše strane bude prigovora...

— Ne dao Bog! prekide ga otac. Ne će, sinko, duše mi! A zašto? Tebi mila, mila svakojem od nas — to sam ti mnogo puta rekao. A čija je to cura?

— Krnjajića! odgovori polako Ilija i stade ih gledati ispitljivo i bojažljivo.

Ostaše kao gromom ošinuti. Mitar jedva progovori:

— Kojega Krnjajića?

— Jovičinu...

— Jovice Požmirepa!!? prihvati Čevrlja. Zar Mariju, onu što...

— Jezik za zube! viknu Ilija i stade... Njega zovi, kako te volja, ali o Mariji da nijesi što izblejao preda mnom, jer to ne bi prošlo bez pokora!.. Marim ja najposlije, što vam nije milo...

— Sjedi, de! poče stari. Mir, djeco, i mučite, ta red je, valjda, da se moja najprije čuje! Zašto nam nije milo? Ja sam ti se zaklinjao, da ti se ne ćemo protiviti, pa ma ti odabrao kljastu i slijepu. Tu... Mariju Jovičinu, po duši, ja ne poznajem, ali mislim, da pri njoj nije kakve mane, zbog koje bismo se morali stidjeti, a Mitre?

— Ja joj nemam što zamjeriti, osim što bih volio, da je poviša i uglednija. Šta ti veliš, Pero?

— Ja velju: ne mjeri se čeljad pedju, nego pameću! niti me briga, kakva je struka i obraza! Njemu mila, svakom od nas mila, kao što je otac sto puta rekao!

Čevrlja se griskao za usne, ali kako je Ilija povlačio očima, a stari mu namigivao, a vidi opet, svi se sagnali da isprave prvu, ispravi i on:

Malo prije htjedoh se našaliti, da Marija nalikuje njekoj svojoj tetki, što je udata u Mokro Polje, o kojoj se govori, da je vještica. Duše mi, ništa do to...

*

— Hvala Bogu, vazda li si nastran, kao djetinja zdjelica! reče otac. Čudna mi prigovora! A znaš li ti, kome si sličan?... No, ne ću o tome. Jovica nije rdjav čovjek i ako je od zla jata, — on je sam bijela vrana u tome jatu. Prozvaše ga Požmirepom zato što se izmiče od svake zavade, što nije hupljiv, nasrtljiv i hvališa, kao ostali mu brastvenici. A časniji je taj nadimak po Jovicu, nego po njih, što se diče, kako ih narod krsti: »Bakoč«, »Gazibara«, »Čovo«, »Čekljanac« i... jadi ih znali kako još! S njim ću se oprijateljiti, ali ostalijeh se ličim do vijeka! I time je sve rečeno. Dakle, sinko, sretno da Bog dâ!

— Sretno, da Bog dâ! povikaše i braća.

Ilija odahnu, veselost mu izbi na licu, pak poče zbunjen:

— Ja.... ćaća.... kao velju.... onaj, najbolje bi bilo... a tako mi se čini, a ti kako rečeš... da se ne odmiče...

— Dobro, dobro, dobro, to će se odmah trsiti. Ti si se razumio s djevojkom? Jesi, veliš. Pa lijepo, ja odoh sutra na uglavu. S mjesta, a da kako... ma kud si, bolan, nagao da liježeš? Aja! ne ćemo da nam tako mine ova noć, nego, hajde, Čevrlja, natoči veliki vrč, da se malo grakne u zdravlje vjerenikâ. Brzo! živo! veselo! Čevrljina! A vi, Mitre i Pero, oglasite se čoče! De onu: »Kad se ženi Sibinjanin Janko!« Ti, Mitre, počinji, a ti, Pero, potresuj! I-ha-ha! Kamo ona crvaljika? — Uze pušku, iskoči pred vrata, pa izmetnu: tan!

Glomot prikupi susjede. Svako se od njih čudom začudi, kad razumješe, koju curu Ilija odabra; svako odmah pomisli kao i domaći: ovo nije čist posao! općinila ga, da što? — ali niko ne reče drugo što do: sretno da Bog dâ!

Špirak jednako graje i nagoni da se pije. Velji vrč od trećine sića napunio se bješe i izpraznio po jednom na dvojicu. Čevrljina se u jednoj zdravici kleo, da niko u Ribniku nije tako pazio snahu, kao što će je on paziti. Pred zoru i domaćin zaplitaše jezikom, te mu pošljednja napitnica bješe: »si... sinko Ile, b'g da' ja cu-cu-cu-cu-kao tvoje dijete do... do god... ne!«

* * *

Pošto sunce odskoči, prvi usta Ilija i sjede pred kućom. Za njim izadje stari i posadi se kraj njega, ne rekavši riječi. Obojici jako bučaše glava. U njeko doba otac zaiska vode, te ga sin poli. Po tome Ilija obrija Špiraka, kao vazda nedjeljom. Po tome se Špirak preobuče u stajaće ruho i krenu, a Ilija podje za njim u stope, češkajući se po glavi. Najposlije progovori Špirak:

— Ne misli ni za što, nego se vrati, pa hajde s braćom u crkvu. A ja ako ne stignem na vrijeme na užinu, ne čekajte me!

Baš kad je Špirak bio prema svetome Spasu, zaljuljaše se zvona. Sunce je grijalo sa vedra plava neba, te se sjen crkveni razlio po rudini, pa se čini, po njoj izbio kalac. Po masliniku cvrkuću vrapci i zvižde kosovi. Izletjela i po gdjekoja pčela; jedna zuknu kraj uha Špiraku. Stari jedan bajam, u njekom zgonu iza crkve, počeo cvjetati. Ele, da zažmuriš, bi pomislio: zenulo je proljeće! a ono usred zime.

Špirak se dobro iskrsti i gledaše u vrh od opanka mičući usnama. Pa se sagnu da ispravi vrh — premda nije trebalo, jer opanci bijahu novi — pak podje brže, pa lakše, pa brže, pa lakše, obzirući se počešće, dokle ne doprije pod mirine, na kraj Ribnika, te bedemskim hladom uputi se..

O, Bože, je li moguće! Špirak uljeze u kuću gatalice

Ivane! Pobožni Spirak, koji ne dopuštaše mladjima ni da govore pred njim o maštanijama, a on sad to čini!

Ivana — njeka krupna čandrljoka, strašilo ribničkoga naroda, — češljaše se, kad Lujetić udje. Ta obrljuga i ne ustade na njegov pozdrav, no savijajući već prosjede pletenice, omjeri ga koso i zapita: šta je novo, djevere?

On izmuca, rašta je došao, a na to ču:

— To je stvar krupna, djevere. Ni prstom maći ne ću, dok ne staviš preda me talijer, jer ja poznajem dobro vas težake. Dok izmamite riječ: mile, lale! a poslije se cjenjkate za pletu!

Pošto vračara ugrabi krunaš, dohvati karte igračke, promiješa ih, razasu ih po stolu, pak stade pogadjati:

— T'e jest mladić pod njezinom voljom, jest njezin pritrunak, ali se čuvaj, djevere, da ne razvrgneš svadbu, jer bi ti sinu prisjelo! Jesi li razumio? Prisjelo bi tebi, jer bi ga oženio crnom zemljom!... Najposlije, ako ga je općinila, to je zato, što ga miluje i biti će srećan s njom do smrti. U tome, djevere, nije velike grjehote, jer današnji momci ne dadu se drukčije zaoglaviti!...

Špiraku bučaše glava jače, kad bi na ulici. Nije ni opazio, kako se mnogi čudjahu videći, odakle je izašao.

Malo se razabra, kad stiže na domak Krnjajićima. Opet ču riječi: »Najposlije miluje ga i biti će srećan s njom!« i to ga malo razvedri.

* * *

Dovedoše Mariju u polak mesojedjâ. Ilinih svatova bijaše desetak, a njenijeh pet i dvije prikladne jendje. Od crkve je nevjesta hodila pošljednja uz djevera Mitra, kome je jedva glavom dopirala mimo pas, a uza to bješe strma čela, šiljaste brade, a kad pogleda, čisto pokosi crnijem očima. Do duše, imala je pregustu vranu kosu, male bijele ruke i sve ostalo bijaše smjereno, ali tu žužicu Krnjajića ne ćaše uzeti ni pošljednji nadničar ribnički, van da uz bogatu prćiju. Ženske se zbile u gomile po raskršćima, kud će proći svatovi, te ih posiplju bajamim, ali bi nevjestu zasule kamenjem da mogu. — »Općinila ga, da što!« govorahu djevojke glasno, »jer za muku božju, bi li se mogao drukčije zaljubiti u nju?« — »Valaj, odavno, ne gledasmo ljepšega ženika i zgodnijih svatova uz nakazniju nevjestu!« dodavahu mužatice. I svud praćaše Mariju jedan uzvik: »Prokleta vještico!«..

Iz dimnjaka Lujetića kuljaše gust dim. U oboru vrćahu se peciva. Na ulici igraše kolo i razlijegaše se pjesma:

— Dobro došla, snaho naša,
Mironosice;
S tobom došla svaka sreća,
Mironosice...

Njeka susjetka izvrnu pod glas:

— Na zlo došla, snaho naša,
Mala vještice...

Anica, koja je vodila kolo, ču to, te ćuši po obrazu konicu. I ćaše se bruka dogoditi, istoga časa, kad mlada kroči preko praga, da pametniji ne zabašuriše i pritajaše stvar. Poslije toga pir se nije pomutio do mraka. Špirak je opet zaplićao jezikom u potonjim zdravicama, Čevrlja se opet zaklinjao, kako će paziti snahu i — prodje sve u buci, kao no ti u težačkoj kući o svadbi.

* * *

Nevjesta je ustalica, čista, svagda prisebna, pokorna svekru i djeverima. To priznavahu susjedi, koji su joj pratili svaki pokret i — što je pretežnije — to govorahu: Špirak, Mitar i Pero. Ni Čevrlja nije poricao, ali

nije rado govorio o njoj, no kad bi morao što reći, rekao bi samo: pa dobra je!

Odkad mu se brat oženi, Čevrlja se izmijenio. Kad god nema posla, on svrne k sestri, pa sjedi uza nju čitave ure, zamišljen, puši, a ne progovara, jedva ako se kad našali sa njezinijem sinčićem. Anica se čudila tome. Dotle ga je željkovala i često korila, što je ne polazi, a sad eto ne odmiče se iskraj nje, ali je sjetan, a ne kaže, šta mu je. Anici je taj mjezinac Špirakov bio usred srca, jer ga je ona njivila, te mu bješe mati i sestra. Najposlije, bogme, otpetlja Čevrlja torbicu i izruči sve, što bješe u njoj.

— U našu je kuću uljegla zla sreća! Eto šta mi je . . .

— Ama, brate, nemoj tako! — prekide ga Anica. Svi se hvalite njom . . .

— Jest, jest, stara pjesma: pogodna, valjana, steklica — tandara, mandara, a sve je to ništa . . .

— Ma kako ništa? . . .

— Ništa, velju ti, jer joj se ne prima. Ne možemo joj podnositi pogleda; ne možemo razgovarati odkad je medju nama; ne možemo disati . . . . nješto čudnovato, što ne umijem iskazati, kao da se kuća zapušila sa svih stranâ, kao da oganj tinja pod nama. S rabote ne mili nam se pod krov, a kad se već okupimo, zgledamo se kao u čudu. Stari se ne tuži, Mitar ne zbori ništa, Pero muči, ali je svakom na licu ispisano, kako mu je pod kožom. Aja! ovo ne može trajati! završi Čevrlja i škrgutnu zubima.

— Bog s tobom, Simo! A Ilija?

— A Ilija kao no ti opčinjen! Prionula mu duša uza nju. Kad nije u poslu, onda je uz njezinu opregljaču. Pilji joj u one klete oči . . . ne može da se nasiti onoga pogleda, od kojega svak drugi bježi. Pa igra se s njom

kao s bebicom, tepa joj od mila i pred starijem, pobio bi se, da joj ko ružnu rekne, a njoj bi dopustio, da ga natovari. Ali ne će tako trajati s nama, ne! — i opet zaškripa zubima.

Od tada nije već dohodio k Anici.

* * *

Prvoga dana bijele nedjelje oko po noći, Marija ječaše u snu tako jako, da razbudi sve ukućane osim svekra i muža. Čevrlja ustane i zatutnji šakom po perdi njihove klijeti, rekavši: — »Ta umukni, zanijemila za vazda, Bog dao!« Marija sjede na krevetu i briznu plakati. Mitru se ražali, te pitaše, da nije bona. Nevjesta ne progovori, niti prekide plač, dokle se nije razdanilo, te svi poustajaše, osim staroga.

— Ne znam, što mi je — veli Špirak — ali ne mogu ni prstom kopornuti, kao da mi je nješto . . . budi Bog s nama . . . svu snagu isisalo. Biti ću prozebao, eto! nego, hajte, vi djeco, ne dangubite, a ja ću za vama, kad uzmognem.

Sva tri brata otidoše, da kopaju vinograd, pognavši na dvjema mazgama motike, hranu i ponjave, jer mišljahu noćiti tamo. Od Ribnika do tijeh baština hoće se dobru pješaku više od ure. Za dugo braća ćutke idjahu, no Mitar probi led, počevši Iliji pričati kako je mlada cviljela, a ne zna se zašto.

— Lako je pogoditi, rašta, — odgovori mladoženja. — Ova pogrda Čevrlja lupao je i rekao ružnu riječ, a ona, kao no ti ženica meka obraza, zaplaka se.

Pero se uhvati za te riječi, pak se stade — onako bratski — podrugivati Iliji, kako mu se premaže i bebuni, od kad se oženio.

— »Ne vali ti već ništa, nego da natakneš klobuk, da naučiš prkelati, pa da se previjaš pred njom, kao pravi

rastriženjak! . . Ženica! meka obraza! A što ne rečeš s mjesta: Sinjora! Bu djorno! Puklimenti! — Pak još joj se pokloni, evo ovako!« . . . .

Na to svi prsnuše u smijeh i Ilija isti. Lijepa ljubav bratska ogrija ih, kao njekad, te sinuše i otvori im se volja na šalu. Odavno veseliji ne bijahu, niti radije prionuše na svoj mučni rad.

Po užini, baš legli pod masline, kad ali doigra na konju njeko momče iz njihova susjestva vičući:

— Kući brzote! . . Umrije Špirak! . . .

— Šta naopako? — Je li te on poslao? — Zar mu je gore? pitaju, što koji.

— Strina me poslala i poručila je, da časa ne časite! . . Pop je već bio i naredio ga s Bogom! . .

Tu se već nije imalo šta razabirati. Ilija prvi okroči mazgu, Mitar za njim, Pero uzjaha konja, te zaprašiše u sve mahove. Čevrlja i djetić trčahu za njima.

Zatekoše Špiraka s voštanicom u ruci. Kraj njega Marija, pop i susjedi. Samrtnik bješe zanijemio, ali još maličak u svijesti. Gledao ih je svijeh redom, pa izdahnu . . .

— Čovjeka može nestati u trenutku, to znamo, ali zdrava ljudina, kao što bješe ovaj Špirak, ne bi prije svršio van da od puške, ili od noža! reče pop krsteći se.

— Mi ga zvasmo starijem od mila, ali on bijaše tek prevalio pedesetu! doda njeki susjed. Eto vidite, ni jedan mu zub ne bješe krnj, oči kao u jastrijeba, a lice uvijek rumeno! A, brate, kopao je uza sinove, mogao je natovariti na mašče pedeset oka, mogao je po cio dan hodati, brate, čovjek u cvijetu snage, pa eto na prečac! . . Bogo moj, što smo ga na ovom svijetu! . . .

Sinovi, Anica i Marija, skamenili se, dvoumeći. je li san ili java. Pošto se osviještiše, Marija prva stade se

busati šakama u glavu, naričući: »Kuku meni, grješnoj!« Anica se onesvjesti. Ilija Mitar i Pero klekoše kraj mrca. Čevrlja se podboči i stade hodati po kući, vičući: — »Eto, ćaća, jadni ćaća, eto kako ćeš cucukati unuče! . . Zla nam sreća, kojoj si se nadao! . . Kao da nije . . . sâm slutio!« . . .

Čeljad skočiše, da ih poutješe. Anica premda bješe izvan sebe od jada, razumjede. da bi se moglo i veće zlo dogoditi, te se objesi Čevrlji o vrat. Gjuro, muž joj, pomože pa nagovoriše Čevrlju, da ode s njima, dokle minu prvi bolovi.

Pošto se uredi što je najpreče bilo oko pokojnika, posjedaše ukućani i izvanjci. Marija je jednako ponavljala one tri riječi: — »Kuku meni, grješnoj!« — Znadijahu svi, da ne bijaše rječita, ali se svakome čudno učini, što joj se jezik ne driješi na drugo što. A kad i izvanjci čuše, kako je prošle noći ječala i kako je odmah za tijem svekar iznemogao, onda svi razumješe uzrok smrti mu. Nagadjahu svi, od koje bolesti umrije, ali se niko ne usudi da iskaže ono, što svakome bješe jasno u glavi, što svakome bješe navrh jezika. Ponjeka baba lanula bi riječ, da joj nijesu pred očima čvrste šake Iline. Mitar, siromah, muči se teškijeh mukâ, razvodeći svoje i tudje misli sa crne istine, pak završi: — »Hajte, ljudi, što duvate u vjetar! Kao da nije božja, da čovjek umre, kao i da se rodi!« . . .

Pop je svu noć čitao jevangjelja. Čevrlja se bješe utažio kraj braće. Anica tiho naricaše čelo glave očine. Marija se bijaše sklonila u klijet . . .

Kako je bilo Lujetićima na uranku, kad kretahu na posao, ne čujući onaj mili glas, kome bjehu obikli, od kad znadijahu za se! Kako im je bilo danju, kako noću, to može znati onaj, ko je podnosio take jade! Mitar je

sokolio braću. »Radimo i molimo se Bogu, da nas ne zadesi druga kakva nenadna!«

* * *

Ali im Usud ne dade predahnuti.

Druge nedjelje velikoga posta rasturilo zvaća na sve momke općine ribničke, koji bjehu napunili dvadesetu, a ne prešli dvadesetčetvrtu godinu, da se moraju skupiti na loži. I Mitar Lujetić bijaše medju tijema. Kad se mladi narod skrknuo na trgu, opkoliše ga vojnici sa sviju strana, pa onda pretur, sa velikog prozora na sudnici, pročita, kako je ćesaru potreba, da i Dalmacija dava soldatiju i kako se on (ćesar) nada, da će Dalmatinci biti junaci kao što su bili od iskona, i da će mu biti vjerni. Iza toga dozivalo po imenu mladiće, pa ih gole gološate mjerilo po tegu, po širini i visini, pa ih uzelo gotovo svijeh i kazalo im, da će svaki deset godina služiti svoga gospodara i nagnalo ih, da se zakunu.

Otrgnuti Ribniku njegovu snagu, koja ga je hranila!

Po Ribniku žalost, kao da je kuga pomorila, što je najljepše u njemu.

— Mi smo vojnici od vazda, a sad hoće, da smo soldati! govorilo se.

Ali to ne pomaže.

Na krstopoklonu nedjelju, pred podne, sleže se po obali gotovo sav ribnički narod i iz okolnijeh sela, te u silnoj graji i vardanji odvojilo se ono, što bješe »za cara« i ukrca se na »vapore«.

Mitar se izgrli i izljubi s Ilijom, s Perom, i s Marijom pak uze na stranu Čevrlju, te mu je nješto za dugo pričao, razmahujući rukama; pa ga cjeliva dva puta u obraze i istrča uza šticu, ne obzirući se...

* * *

Lujetići rabotahu bolje i složnije nego dotle, jer u trudu tražahu utjehe. Ko ih je gledao u poslu, ne znajući, kakve rane na srcu nose, ćaše im zavidjeti. Samo Ilija bijaše jako blijed. S početka braća ne opaziše to, ali kako se Iliji ne povrati rumen u lice, počeše strahovati i nagovarati ga da se liječi. Ali se Ilija ne da osoliti. — »Natrunio sam želudac, drugo mi ne vali!« Radi, otimlje se, no ne može skriti, da svakoga dana gubi snagu. Pa stade kašljucati, pa kašljati i izrkivati sukrvicu. Jednoga jutra osvanu mu kraj kreveta lokvica čiste krvi. Tada se i on prepade i zareče, da će se vidati, ali kad dodje ljekar, Ilija mu obrnu pleća, niti htjede progovoriti, niti popiti, što mu se nudilo. Sutradan se diže i otide na baštinu, gdje se presnijeti usred rabote; nije mogao ni rukama ni nogama, a dahće kao pile u šaci. Poniješe ga doma. Ležao je dva, tri dana, pa opet ustade, i poče zvrljati po varoši. Narod se čudi gledajući mrtvaca gdje hodi. Ko ga ne bješe odavno gledao, ne mogaše ga već poznati. Više od jednog čuo je nesretnik iza ledja gdje pitaju:

— Ama Boga ti, je li ovo Ilija Lujetić! Šta bi tome čovjeku, te iščilje tako brzo?

Ali se mladoženja uzjogunio, te svakoga dana bivao uporniji. Još braća podnošahu svake jade od njega: braća, psuje bez ikakva razloga, prigovara im za svašto, traži vrh odabrana jela pojedak, sve mu je krivo, ništa mu se ne svidja, Anicu ne trpi na oči — samo je Mariji podložan, više no dijete majci...

Tako je trajalo do Cvijeti, a toga dana leže logom.

Ono riječi, što mu preosta, uloži, da preklinju braću, neka mu paze udovicu; neka živi na njegovu dijelu, ako se ne preuda. To je mnogo puta ponovio, pak, za

bolju tvrdju, dozva bilježnika, da mu pošljednju volju zapiše . . .

Na veliki četvrtak, kad se razdvajaše noć od dana, rastavi se i on za vazda od svoje Marije.

* * *

Neka zamisli ko može, kako bî u kući Lujetića!

Koliko je težačkoga naroda u Ribniku, ne osta duše, koja iskreno ne požali nesretnu kuću. Nije, brate, mala u devet nedjeljâ tri groba ispod jednoga krova — jer u ono vrijeme govorahu, da je soldat živi grob. A kakva tri čovjeka nestade! Sav narod kao iz jednoga grla reče, da to ne može biti od božje. Svjetina zaguši kuću, obor, vrtove — mnogo iz više nego o svadbi. Kuknjava se razlijegala, kako odavno nije, a u toj strašnoj dernjavi Aničin je glas prodirao mimo ostale.

Pred podne dodje pop, koji, premda umoran od dugačke službe crkvene, što se vrši toga dana, poče od svoje volje čitati sveta jevangjelja nad pokojnikom. U redu je bilo, da se svak savlada, te i Anica umuknu za njekoliko, ali ne mogla odoljeti, nego pomrsi riječi božje svojim naricanjem. Starog svećenika obliše suze, no ne prekide, i tako se pomiješaše riječi što tješe sa riječima žalosna srca.

Udovica se ne ču živa. Raspletena, blijeda, savila se u guku iza vrata i zablenula se u plamičak od voštanice nad Ilijom.

Mnogi pomisliše, da je izašla iz svijesti.

Kad pop doprije do glave sedme jevangjelja po Mateju i izreče: »jer kakvijem sudom sudite, onakvijem će vam suditi; i kakovom mjerom mjerite, onakom će vam se mjeriti«, skoči Marija kao pomamna, kao da je njeka sila odiže, te poteče k mrtvome vičući:

— Kuku meni grješnoj! . . .

Anica ustuknu, udari se u grudi, pa zabugari:

»Kuku nama a ne tebi! . .
Aoh, Ile, ne prosto ti,
Što iskopa kuću našu,
Što dovede prokletnicu! . . .

Kako što munja iz oblaka blijesne, sinu nož u Čevrljinoj ruci i zabode se Mariji u njedra — i ona se strovali mrtva vrhu vojna, a njega ljudi savladaše, da ne uloži na sebe. (Predadoše ga sudu, a sud ga opravi u istarsku tamnicu, da robuje dvanaest godinâ.)

A na veliki dan u zoru, kad na Spasovoj crkvi zvona zaslaviše a narod zapoja: »Voskresenije tvoje, Hriste« sjedjaše Pero Lujetić sâm pred pustom svojom kućom i plakaše gorko.

U Tudjinstvu.

I.

Jedne veoma studene večeri, četiri »mediga« Primorca u Beču, otidu iz krčme u kavanu i posjedaju oko »svoga« stola. Ostala mjesta oko njih, gdje se obično skupljahu njihovi zemljaci, bijahu prazna. Djaci uzmu po jedne novine i naklone se nada njih, dokle Švabo donese »šljivovu juhu.«

Dvojica bijahu mladići od 21—22 godine, vidjelo se, da su novaci, a ostala dva doturaše do tridesete, — »djejstvitelni studenti«, kako Rusi zovu one, koji se ne rastaju lako sa velikom školom.

Pavao Ž. bješe najličniji medju njima. Visok, bjeloputast, pune crne brade, koja lijepo dolikovaše njegovijem protegljastijem obrazima. Navrh tjemena bješe mu granula zvjezdica, koju je on pažljivo krio pred ženskim svijetom, i s koje on dosta jada podnese od svojih drugova. Znali su mu slabost. Ako će koji da ga strašno razgnjevi, dosta je da mu reče i u šali: »Ćelo!« Inače on bješe veliki domišljan, i kolovodja u terevenkama. Rodom je bio iz jedne varošice u srednjoj Dalmaciji, i prilično imućan.

Periša K., seosko dijete, iz općinske oblasti odakle i Pavle, bješe okošt dugonja, ridje dlake, kukasta nosa i sijerijeh očiju. On se ponosio svojim neobično lijepijem zubima, a još više snagom svojih žilavijeh mišica. Prije

pet ili šest godina dodje zajedno s Pavlom, da uči ljekarstvo, te se nikako nijesu razdvajali; uprav on ne mogaše bez Pavla. U ljutini bio je spor na riječi. Najveće mu je uživanje bilo da se prepire sa Pavlom, ali i ako kad mogaše da ga nadvlada težinom razloga i pravilnijem zaključkom, onaj bi ga gotovo uvijek poplavio svojom bujnošću. Periša pak ne mogaše trpjeti, da se ko drugi protivi Pavlu, ma u čem bilo. Toga radi, prvijeh godina njihova djakovanja, dolazilo je često do ruku, osobito s tudjincima, te ostadoše priče o junačkim podvizima Perišinim u tijem prilikama.

Marko G., tanak, uskih grudi, ćos, mila lica, bješe pošljednji izdanak jednog plemićkog korijena, jedne glasite kuće dalmatinske, koja odnjivi krajišnicima dugački niz vojvoda, u četiri vijeka ratovanja. Medju djacima Marko je bio hvaljen kao dobar znalac klasika i naše novije književnosti, te po svome izboru, radije hoćaše učiti stare jezike, ali ga otac nagna, da uči ljekarstvo, — već razumije se za što. Na jednoj djačkoj zabavi, njekoliko dana prije ovoga skupa, Marko je krasno govorio Preradovićevu pjesmu: »Domovini« i Jakšićevu: »Majci«. Osobito ovom pošljednjom zanese tako slušaoce, da su ga prekidali silnim tapšanjem i ne osta oka, koje ne zasuzi, a na kraju, dvornica regbi srušiti će se od vike i vardanja rukama i nogama. Od te večeri bolešljivi vlastelin omili jako Pavlu.

Najposlije da vam prikažem četvrtog u toj družinici. To je mladun smedj, rasta gotovo kržljava, lica neznatna, odjeven raskošno, sin prebogata skorojevića, djak, koji se jedva provukao kroza srednje škole. Sad je nasrtljiv i plašljiv, kako u kojoj prilici, a primljen je u društvo rado, jer troši nemilice. Glas mu bješe kao u djeteta ispod deset godina. Pošto je ugadjalo njegovoj

taštini da se druži s jednijem »kontom«, s toga svud praćaše Marka, kao njegov sjen. Ime mu je Toni T., ali ga običnije zvahu Tonćuli.

Kad podsudnjak kucnu na sto, djački se pogledi stekoše na jednu plavu staklenicu, koja je stršila izmedju zdjelâ kave.

— Šta je to? — zapita Pavle njemački.

— Pravi vaš zemljak, gospodine doktore! To vam jamčim svojom poštenom riječju! — odgovori sluga i stade pričati, kako je baš toga dana njeki bečki vinar otvorio dalmatinski podrum, a kavanski gospodar odmah odabrao što je bilo najboljega za svoje svakidašnje polažajnike, osobito za Dalmatince.

— I baš bi učinili veliku ljubav mome gospodaru, da okušate, jer vi najbolje možete suditi: je li pravo dalmatinsko? — završi Franc.

Sklenica brzo prodje kroz ruke. Na četvrtastoj hartiji, pod zlaćanim grbom triju kraljevina, pisaše: »Pravo Dalmatinsko. Prvi bečki Podrum«, i t. d.

— E, obješenjak ovaj sluga! Nanjušio, da sam pri novcu! — reče Toni i namignu sluzi: — De toči!

— Prava švapska mješanija! — opazi Periša, mršteći se, pošto srknu.

Pavle je žvakolio, kao što čine vinski trgovci kušajući, a pri tome je motrio Perišu.

— Varaš se, brate. Ovo je pravo spljetsko vino, — »žerbo« vino, kako ga tamo zovu, a ti si navikao na tanku hrvaštinu iz ravnicâ.

— Ta već znam, da ne ćeš potvrditi ono što ja kažem, pa i bio uvjeren, da je istina!

Nastade raspra. Kušali su piće na njekoliko načina, — mućkali ga u čašama, te mirisali; sipali ga na šećer, da vide, kakva je cvijeta; kropili njim dlane, pa pljeskali.

Najposlije, sa tri četvrtine glasova, potvrdiše, da je dobro i prirodno, pravo domaće. Tonćuli reče sluzi, da zapamti tu riječ, te kad mu se naredi, neka samo tu vrstu donosi.

— Ja, majne heren, ajnferštandn, ajne flaše domaše! — reče Franc i otide po drugu.

Pavle, da pokaže kako mu je sve jedno, pilo se ne pilo, zadubi se u novine, te ga Tonćuli morade gurnuti, da se prene, i da se kuca s njima.

Ali kad se nače četvrta, tada »vince udari u lice« i otpetlja jezike, te se zavrže govor koje o čem, o strankama dalmatinskim, o djevojkama, o profesorima i njihovijem predavanjima, o bečkim zaglušnim nevaljaštinama, — o svačem po malo, samo ne o onom, što bješe najpretežnije u novinama, na ime: o sudjenju njekim socijalistama. Toga su listovi bili prepuni; nastavak ispita krivaca zahvaćaše njekoliko stupaca, koje Pavle bješe lakomo pročitao. Dan prije, Pavle, braneći socijaliste, bješe se žestoko sporiječio s Perišom, te se zarekoše, da ne će više o tome govoriti. Sad ga je to kopkalo; govorio je o čem i drugi, ali je mislio o tome i vrebao, ne će li koja riječ pasti, koja bi se zgodno mogla skopčati sa slavnijem pretresom, pri tome čikajući pogledom svog vječitog sporitelja. A i Periša kanda o tome mišljaše, jer bješe digao glavu, gledajući Pavla kao s planine, i često je kružio prstom izmedju vrata i okovratnika, što kod njega bješe znak, da je željan rata.

Gosti stadoše odlaziti, svijeće se gašahu jedna za drugom, dokle ostadoše samo dva plinska plamička nad njima i jedan nad tezgom. Na ulici je vjetar strašno duvao, kola već rijetko zvrjahu po kaldrmi. Razgovor malaksa.

Usred tišine, Pavle tresnu dlanom po mramornoj ploči.

*

— Biti ću iskren! — viknu on. — Sinoć sam krivo mislio. Danas sam skrozi i skrozi izmijenio mišljenje, jer sam pročitao nastavak i... u opće shvatio bolje stvar u cjelini.

— Kako to? — zapita Periša izvrativši dobro glavu, a oči da mu strknu, baš kao vojenom konju, kad čuje trubnu poklič.

— Eto tako, brate, mislim drukčije, nego juče. Da im ja sudim, svijeh bi ih povješao!

— Kako to? — pripita Periša.

— Kako! Kako! Ta znaš bar od prilike, kako se vješa, ev' ovako, — i pokaza rukama, kako se namiče konopac oko vrata, što izazva opći smjeh.

— Franc! — veknu Toni. Njegov djetinji glas, kad hoćaše da jače vikne, zavekao bi kao koza.

— Jȁ, domaše! — odazva se dremljiv poslužitelj, donoseći sklenicu, a praznu skloni na drugi sto, gdje ih već bješe prilična gomilica.

Periša razumjede, da ga Pavle želi zbuniti tom promjenom. Njemu se tada htjede da pokaže protivniku, kako je on spreman da se bori i na zemljištu, koje nije izabrao, i s oružjem, koje će na vrat na nos skupiti. Ta ga pomisao nadraži.

— Sreća je, moj Ćelo, što ti nijesi sudija i što ne ćeš biti, jer i inače o svemu sudiš na prečac.

— Prije svega, molim te, zovi me imenom, ili me ne zovi nikako! A ja sve što rečem, razmišljeno je. Tvoji razlozi, kojima si ih sinoć krivio, nijesu dobri. Optuženici jesu krivi, ali kad se gleda sa drugog većega vidika, na koji je vas teško popeti. — Pavle prevuče rukom ispred sve trojice.

Toni i Marko zgledaše se. Ta oni su sinoć uz Pavla pristajali! Periša im pruži obje ruke i nasmija se.

— Pa ded, čoče, pomozi, da se i mi ispentramo na taj tvoj strahoviti vis, samo pazi da se ti prvi ne skotrljaš niza nj!

— Ne prekidajte me! — viknu Pavle — i slušajte! — Pa se nalakti i poče im kazivati, kako različiti učeni ljudi shvaćaju socijalno pitanje.

Kako je i Periša imao izlišno tudjih misli o tome, upade mu u riječ, te ga stade ispravljati.

Ali se i mladunčadi htjede da se malo proače svojim pamtenjem, te počeše izbijati jedan drugoga, jedan na gumno, drugi sa gumna — ovo rekao Bebel, ovo Marx, ovo Buckle, Spencer, Malthus, — dokle ih Pavle ne nadvika sve, te dade maha bujici svoje rječitosti.

Udari na lukave sebičnjake, koji plemenite uzore i osjećaje stavljaju pod svoja stopala, kako će se oni svijetu veći činiti, a, u isto vrijeme, lakše uzabrati rodove sa visokih stabala; na prostodušne, koji nehotično griješe, ali njihove griješke smetaju razvoju onoga što ne razumiju nego naziru; na mlitavce, bez tvrdoga uvjerenja, koji kao muhe padaju čas na šećer, čas na nješto što se bijeli... — Pavle onako stojke, razbarušene kose, zažarena lica, razmahujući rukama, pod blijedom svjetlošću plinskom, imadijaše nješto apostolskoga, te čak i Franc zinuo bješe, a Periša svakoga trena odmahivaše glavom i rukom, kao da ćaše da reče: »ta to su sve stare stvari! ... —« Pošto Pavle preduši, uživajući maličak silni učinak svoje propovijedi, nastavi povijesnu stranu društvenoga čvora, koji muči ljudstvo od toliko tisuća godina. Kaza im, kako su mudarci sviju naroda pokušavali riješenje toga pitanja, koje je duša sviju kretanja, sviju mijena, čak i vjerskih. »Dašto, glad je osovina u kolu života. Njeki dodaju uz to: i ljubav, — ali je ljubav pošljedak sitosti!«

— Sa općenitog razmatranja svrnu na naš narod i dokaza im, da kroza nj provijava čisti demokratski duh, od davne davnine do danas; kako je i ustanova plemstva od iskona bila u nas drukčija nego u drugih naroda. Da potvrdi to, ispriča, da su vlasteli bili glavni činitelji bogumilstva, koje je išlo na to da sruši hjerarhiju; nazva ga narodnom vjerom. Napomenu im naše zadruge, gdje je starješina mogao biti i najmladji po godinama. Sjeti ih poljičanske državice i njezina »poštovanog štatuta«. Završi: »mi imamo svoj jak temelj, ali ne umijemo zidati na njemu. Što je, osobito u novije doba, složeno na njemu, to je po tudjinskome načinu i ne dolikuje mu. Dolje s kojekakvijem novotarijama!«

Tona i Marka prodje zanos, a Franc hrkaše na sav mah, s glavom na prekrštenijem mišicama.

— Oh! Oh! — prihvati Periša. — Dakle: dolje s novotarijama! A nauka? Napredak?...

To rekavši, ustade i izvrnu svoje snažne šake, te se stade obzirati, kao da nješto tražaše.

— Šta? Hoćeš da uhvatiš nauku i napredak? — podrugnu se Pavle.

— Do djavola! — promrmlja Periša, pak u dva kroka stiže do peći, koja se bješe ohladila, i baci joj u ždrijelo njekoliko lopata uglja.

— Dobro si se sjetio! — veli Toni.

— A još bolje što nijesi razbudio Franca, — prida Marko. — Kome bi se sada mililo gaziti do kuće, po ovoj cići?

— Pomisli, na kraj Jozefštata!

— Meni se više ne pije! — reče suho Pavle.

— Borme, ni meni! — potvrdi Toni. — Meni se kupe usta. Kanda će pravo imati Periša, ovo je vino pravljeno

— Hajdemo za drugi sto, jer evo oko nas gomile duhanskog puhora, — čisto me davi nikotin! — opazi Marko.

Kad se premjestiše, nastavi on:

— Sad su blizu tri ure; do dana jošte tri. Proći će i to u časkanju. Hoćeš li ti, Pavle, jutros na predavanje?

— Na svaki način. Jutros je predavanje iz patologije, i to veoma važan dio, a ja sam najvedriji poslije ovakvih noći.

— Na zdravlje ti bilo! — podrugnu se Toni i ćaše odista nješto zajedljivo dodati, nego ga suzbi oštri pronicavi pogled Ćelonjin, koji mladiću jasno reče: »jezik za zube, dijete!«

Medju tijem ugljevlje u peći stade cvrkati i pištiti, te se Periša vrati k njima.

— Dakle, tako? Sve novo dolje, a? A napredak, nauka? Moj brajko, kud si ti zalutao sa tvojim prečistim narodnjaštvom? Zašto zatvaraš oči pred istinom? Danas iole pitomije čeljade u Dalmaciji hrani se i odijeva po jednome kalupu kao i prosvijetljena čeljad po drugim krajevima zemljinijem, ovdje u Beču, u Londonu, u Nju-Jorku...

— Istina ti je! — viknu Marko. — I naše gospodjice pod Velebitom, Dinarom, Biokovom, nose se kao Parižanke i ne mogu živjeti bez francuskih romana!

— Ne samo što se cio obrazovani svijet izjednačio u nošnji i hrani — nastavi Periša — a to nije sitnica, priznati ćeš! — nego su potrebe i navike umne i tjelesne, ukus, pogled na svijet, osjećajna strana, sve se izjednačilo! Put željeznik i munjevna žica, eto prepletoše zemaljski krug, te je u velike skučen prostor i vrijeme. A što li će tek biti! Ta mi smo tek u početku velikog ujedinjenja!

Sutra će se usavršiti vazdušni brodovi i telefon, pa kakav će samo to preobražaj donijeti? A gdje su drugi obreti, koje mi ni iz daleka ne zamišljamo! Da bogme, da će izumiti i jedan svjetski jezik. Naš je Tomaseo rekao, da bi izum svjetskoga jezika stojao prema obretu tiskanijeh slova — kao 2000 : 1. A to će biti, jer svijet osjeća potrebu toga. Jasno je, dakle, da svijet ide ka jedinstvu, i da nikoja sila to već ne može spriječiti!

— Tako je, tako! — viknu Toni u zanosu. — Živio napredak, ljudstvo kao jedna porodica, sloboda!

Pavle će mirno:

— Da ti znaš mnogo više nego što si znao polazeći iz svoga sela, o tome ne ću sporiti. To isto mogu kazati za Tona, Marka i sebe. Ali kakva će korist biti od toga našoj zemlji? Nikakva. Razlika je sva, što ćemo tražiti da živimo gospodski, na što nam, tobož, daje pravo nauka. A što kažeš za naše zemljake? Recimo, njih devedeset po sto i hrane se i odijevaju i misle i osjećaju, ama u dlaku kao u doba Jankovića Stojana, i mnogo prije, a ja ne kažem, da je to zlo. Naši seljaci, goneći stoku na sajmove, odmaraju se pored ceste; povrh njihovijeh glava zuji žica — prolijeću misli širom svijeta. Seljaci to objašnjuju ovako: na vrhu svakoga stupca, pod onijem bijelijem kapkom, skriven je po jedan djavo i ti djavoli šapću jedan drugome. A što su vatrena kola i parna ladja? To je, brate, »špirit«, jakako »špirit«! I misliš li ti, da će to malo trajati? Reći ćeš mi, da je današnji seoski naraštaj gotovo sav pismen. Pa lijepo, čitati će molitvenik, pjesmarice i raspre po našim domaćim novinama; znati će, da je zemlja okrugla i da se sunce ne vrti oko nje; da u bolesti ne treba zvati vračaru nego ljekara ... i još što šta. I to li mi je član ujedinjenog ljudstva! — A kaputaši? Čudna mi čuda i napretka

što su se navikli na bolju hranu i veću njegu, kao da tako ne bijaše i u prošlo vrijeme. Velika većina njih sutra će letjeti u tijem tvojim usavršenijem loptama po vazduhu, ali čim zagrmi i krijesne munja oko njih, oni će se krstiti i dozivati svetog Šimuna i svetu Barbaru, jer ti ugodnici božji štite nas smrtne od strijelâ, koje odapinje prokleta »Irudica«. — Pa tako je i po ostalome svijetu! Ovi glupi švapski seljaci iz okoline bečke, kojima smo se toliko puta smijali i koji jako izostaju iza naših po bistroći i zdravoj pameti, koliko su oni umno napredniji od svojih starih, u minulijem vjekovima? A dopustiti ćeš, da nijesu oskudni školama. Pogledaj i na dalje. Cijela je Njemačka danas jedan vojeni stan, Francuzi su mahom žešći katolici, nego što bjehu prije velike revolucije, svuda po Jevropi, — da ne nabrajam posebice, — napredak je izvanjski, za oči, velik, ali gomile nijesu koračile ni pedlja na tome putu, koji ti zamišljaš. Šta je s oslobodjenijem robljem amerikanskim? Stotine milijuna Azijata, Afrikanaca, Australijanaca zar su bolji? A nemaš pred očima ono mnoštvo divljačkih plemena nerazvijena mozga, za koje današnja nauka tvrdi, da nijesu podobni za napredak? ... Opće obrazovanje! Opći napredak! Potrzaš mi šuplje fraze, kao kebu iza pasa!

— Möre, ti potrzaš same šuplje rečenice, koje će lakše raspršiti zdravo mišljenje, nego što vjetar razduva pljevu, — planu Periša, a kako se bješe naljutio, ne mogaše već hitro govoriti, nego zastojkivaše nižući »zdrave misli«.

Raspra je dugo trajala. Toni je uzvicima povladjivao Periši, a Marko je nemarno slušao. Franc se razbudi, te pošto ogrija ledja prema usijanoj peći, dohvati metlu, i stade mesti podinu, ne mareći što se prašina vitla oko njih.

Kad Periša najžešće juriša na plemstvo, Pavle ga prekide:

— Plemstvo ima smisla ... ako ništa u njih je domaće predanje nepomućeno, oni vide sebe u prošlosti, tako reći oni osjećaju trajnost i jedinstvo svoga bića, postojani su u načelima, uzdaju se u sebe, zato i jesu kadri i dan danji da budu vodji velikim pokretima. Šta misliš, da bi Bismark bio što je, da nije kućić od starine? Pa i Napoleon Veliki bio je od gospodske loze od starine ... Cvijet učenjaka, književnika, umjetnika osobito u romanskim narodima, bio je plemenite krvi. Evo nam živa primjera medju nama, evo nam druga Marka! On je dobro uzgojen. Je li se on ikad kome od nas čim zamjerio? U svakoj prilici on vlada nad sobom. Ako se i otisne kad god u ovake terevenke, on ipak ne gubi vrijeme. Sve ja to pratim. Vjeruj, Pero, da će on postati bolji ljekar nego ja, ti i ovaj.

— Ja ... ja ... ja ... ne držim do toga! — poče Marko, zarumeniv se do vratnoga korijena. — Ja nijesam nikad pokazao da se ... u opće ja cijenim čovjeka ...

— A mi, što smo? — zapita Periša Pavla, jedva došav do riječi od srdžbe.

— Kako da ti kažem? Sjemenje, koje raznosi vjetar, te gdje padne, tu nikne i naraste stablo prema zemljištu, obično izdržljivo, čvrsto, ali nije pitoma voćka. Ne znam, ko živi u meni? Ne znam, na koga ću se ugledati od mojih starijeh, da mu ličim u svemu, ili da se čuvam da ne nalikujem na njega! Ele, Cigani.

— To ti možeš za sebe kazati, ali od pet naraštaja znadu se grobovi mojih starih! — viknu Periša.

— Ja bar nijesam Ciganin! — izmrmlja Tonćuli, zagledujući dva draga kamena u svome prstenju.

— Ha-ha-ha! — zasmija se grohotom Pavle. — Hi-hi-hi! ... Ne smijem se tebi, mali, nego Periši. Kako se daš uloviti! I ti kažeš, da ne držiš do »stariniskih misli«, a!? »Pet naraštaja!« »Moji stari!« Što ne kažeš čisto: »moju knjigu rodstva?« U ostalom, eto mudri Franc donosi hladne vode i vrele kave! Živio-ooo!

Tonćuli zapjeva početak jedne po Dalmaciji veoma obične pjesmice:

»Naša je majka ustala,
I b'jele dvore pomela,
I hladne vode don'jela,
I vrelu kavu skuhala ...«

— Moja ne će već ustajati! — reče tužno Marko, čisto nehotice, za sebe.

Pavle ga milo pogleda.

— Davno li je izgubi?

— Još se nije navršila godina! — odgovori lagano plemić, a lice mu se preobrazi, — iz dubine izbi mrtvačka bljedoća i prože mu kožu.

Pavle se udari dlanom po čelu.

— Sad ja tek razumijem! sada tek! Kako se prije ne sjetih!

— Šta to? — zapita Periša.

— Da bogme, stara stvar: nema umjetnosti bez istinskog osjećaja! Onako govoriti »Majci«, onako može čovjek mlad, obrazovan, tankoga osjećaja, ali, povrh svega, mora mu biti tuga u srcu. Oh! ..

— Ama ja jošte ne razumijem, o čem je govor? — opet će Periša.

— Ne možeš, brate, ni razumjeti ... ti ... tebi su živi roditelji, je li?

— Jesu!

— I čak i praroditelji, čini mi se? — doda podrugljivo.

— Ta pričao sam ti, da mi je djed još u snazi kao mladić. Ima mu devedeset i četiri godine, a rumen je u licu, zubi mu svi zdravi i prav je kao šipka. On se ruga s ljekarima i s ljekarijama. Mi smo, bolan, strašno dugovječni.

— To jest: oni su, oni tvoji dugovječni, a za sebe ne možeš to reći, — uplete se Toni. — Ti se, brajko, snažiš već je šest godina po ovijem zdravijem prostorijama, a tvoj djed nije, po svoj prilici, kave ni omirisao, a? Kukuruzna kruha, pure, zelja, a? — I on se stade smijati, kao obično svojim dosjetkama, pa onda poče zviždati.

— A i tvoji su živi, je li, Tonćuli? — zapita ga Pavle.

Tonćuli kimnu glavom i zvijuknu: fi-ju, fuuu! Tako često čine fakini po Primorju, kad hoće nješto da potvrde. Za tijem on poče:

— I pápe i máma, živi su... Ah, zbilja, nijesam vam nikad pričao! Ta to je čitav roman... vjerujte... pravi pravcati roman! Pápe je od veoma starinske ugledne porodice — (ne smjede reći »plemićke«) — iz Verone. Njegov otac, djed moj, bijaše žestoki austrofil, te stavi moga pápu u kadetsku školu. Nego, eto vraga, moj pápe za rana se napojio slobodnijem mislima, te stade na svaki način prkositi svojim starješinama i učiteljima, a zato ga ture u vojsku kao prosta vojnika, — vjerujte kao prosta vojnika. Ele, šta će? Morao je služiti i tumarati tamo amo, kud su premještali njegovu regimentu. Kad isluži svoje godine, opet napast, zaljubi se u djevojku prostoga roda. Djed i svi ostali članovi porodice ni da čuju za to. Jest, ko da skrši gvozdenu volju upornog pápe? On ti se vjenča s mámom, pa bjež u Dalmaciju. Pomislite vi samo to, u tudji svijet bez novčića u špagu? Srećom bijaše priličan slikar..

— Kako to? Vojnik! Slikar! — prekide ga Pavle, koji je dotle uzbudjen sukao brke.

— To jest — umio je slikati, bio je »diletante«...

Pavle poče kikotati kroz nos, gledajući oštro Tonćula u oči.

— No, — prekide ga sad Periša, koji jedno što ne maraše za romane u opće, a drugo vidje, e će Pavle prasnuti, — no, vidim da je gradja zaista romantična. Nego, znaš što? Ti ćeš to lijepo opisati, — ja sam uvjeren, da ćeš s vremenom to opisati, pa što da nam kvariš kasnije uživanje?

— No-no-no! — reče Tonćuli, malo prezirno, — ja vidim, da vam nije do moga pričanja, ali ni meni već do sjedenja. Konte, ti ostaješ?

— Pa kuda ću sad? Sjedi, bolan, bar dokle sunce ne grane!

— Koješta. Adieu!

— Addio carissimo! — viknu Pavle. — Nije s gorega, što ideš, jer bi čuo što treba da čuješ! Mislim, da nam je ovo pošljednji sastanak!

— Zbilja šta tebe tako naljuti? — pita Periša.

— Kako šta!? Ne znaš, dakle, da ovaj nikogović laže kao malo ko?.. Tebi je, valjda, Marko, poznata prošlost njegovijeh?

Marko potvrdi glavom, razvukavši malko usne.

— E, brate, — nastavi Pavle, — svi li su ovi prekomorci jednaki! Sve je to pribjeglo k nama zbog njeke viteške nevolje; sve uskočilo medju naše krše zbog nesrećne ljubavi, slobodnijeh misli, urotâ, strašnijeh domaćih tajnâ i... Bog te pitao šta još, a kad tamo sklonila se čeljad od gladi! Otac Tonćulov — odavno ja to znam — bio je prost vojnik, pa kad isluži, uze njeku sluškinju i životario je svojim zanatom. A po zanatu bješe prosti

mazalo, od onijeh što jedva izmuče po pedeset novčića na dan, — razumiješ, što kreče zidove i kistom prave cvjetove kroza izrezuckanu hartiju po stijenama. Kad ono pred talijanski rat ćesarovci stadoše, na vrat na nos, dizati tvrdjave po Primorju, obogati se preko noć i ta talijanska golja, kao mnogi promućurni tudjinci. Eto oda šta mu sin kuje njeki roman!

— To mu je, zaista, mana! — doda Marko, — ali ja ću nastojati da ga odučim od toga, jer nije zla srca.

— Varaš se, Marko! On u duši mrzi i tebe i nas svijeh i našu zemlju i jezik i težnje naše!.. Ne znaš li, da mu je otac kamatnik i italianissimo?... Okani se ti njega! — završi Pavle u srdnji, pak podnimi glavu na jednu ruku.

Periša je kunjao. Dugo su tako ćutke sjedili, dokle Pavle započe blagim glasom:

— Markiša dragi, osladi mi noćašnju gorčinu, molim te.

— Kako to?

— Ded onu ... krasnu pjesmu, ako ti nije baš preteško!

Marko se namršti. Ščinjao se za njekoliko, htjede da odbije, pa najposlije ustade i poče uzdrhtalijem glasom:

».... Ponoć je.
U crnom plaštu nèma Boginja...«

Pavle zaronio licem u pregršti i tako osta, dokle ne umriješe pošljednje očajne rieči u mladićevijem ustima:

...Od kad te majko nisam video,
Nikakva dobra nisam video...
Il' možda misliš: »ta dobro mu je,
Kad ono tiho tkanje ne čuje,
Što pauk veze žicom tananom
Nad onim našim crnim tavanom!...

Medju ljudma si, medju bližnjima!«
Al' zlo je, majko, biti medj' njima!
Pod ruku s zlobom pakost putuje,
S njima se zavist bratski rukuje,
A laž se uvek onde nahodi,
Gde ih po svetu podlost provodi; —
Laska ih dvori, izdajstvo služi,
A nevera se sa njima druži!...
O, majko, majko, svet je pakostan —
Život je, majko, vrlo žalostan!

— Divna pjesma. Mene svega trnci podilaze! — reče Periša.

— Te riječi Jakšićeve potresaju najnježnije žice u meni, bude mi rojeve uspomena iz djetinstva! — viknu Pavle zažarenijeh obraza... — Ne mogu odoljeti da vam ne ispričam ... onako na dohvat, na preskok... što god od tijeh uspomena... Ne boj se, Periša, nije roman à la Tonćuli, nego prosti dogadjaji domaći, može biti malo neobični, o kojima ti nijesam govorio. Marko će me pak potpuno razumjeti!

II.

— Otac mi je bio stočni trgovac, na glasu, od primorja, do bosanske granice, jer u trideset godina imade posla gotovo sa svakim vidjenijim čovjekom na tom prostoru, a nikad se nikome ne zamjeri krupno. Premda inokosan, oženi se tek u trideset petoj. Uzrok je tome bio pokojni djed Pavle najprije, pa onda otac. Djed kao momče dodje od njekud sa granice u Primorje, u doba francuskoga zavojevanja, te se najmi u našoj vorošici. Kad zaštedi nješto novca, dade se na trgovinu sa stokom, a kako mu radnja podje za rukom — u svakom brdjaninu leži dobar trgovac — okući se. Imao je dva sina, koji čim stadoše na noge, pomagahu Pavlu u radnji i pra-

ćahu ga u dalekom putovanju. Stariji umrije na prečac, — odista od zapaljenja plućâ, — u dvadesetoj godini. Red je bio, da djed oženi oca mi, što prije, ali stari bijaše cjepidlaka u svemu i veliki probirač. »Teško je — govoraše — dan danji naći ženu kutnjicu i muškoga srca, kakva se hoće mome razmaženom Iliji!« Tako je starac odmicao i odmicao, te ga i smrt ponese.

Ostade Ilija s velikim tajnijem teretom. Za živa oca imao je redom njekoliko milosnica, pa najposlije s jednom i djecu. To je sve mjesto znalo. Ilija mišljaše pozakoniti djecu i vjenčati se s nesretnicom, čim stari oči sklopi, ali usud htjede, da jadnica naglo premine prije djeda Pavla. Ilija se morao oženiti, ali ga njekoliko poboljih udavača odbi. Najposlije nadje se jedna djevojka iz susjedstva, od veoma siromašne težačke kuće, koja natjerana od svojih, nazva mu se ženom.

To je bila moja mati.

Sad vi već zamišljate, da će nastati tragedija, — jer brak bez ljubavi, nesrazmjera u godinama, prošlost očina, itd. itd.

Koješta!

Sjećam se jednog neznatnog dogadjaja iz moga ranog djetinjstva, koji će vam na to odgovoriti.

Meni je moglo biti oko šest godina, Jakici četiri, a Mišo počeo tek bješe gmizati, — uzgred vam kažem, s Mišom se završio porod. Svakoga jutra sluškinja nas vodjaše u »školicu«. — onda bijaše zli običaj, da djeca, čim na noge stanu, danjivaju kod »meštrice«, njeke babuskere, koja ih učaše moliti se Bogu; nas je bilo oko dvadeset u jednoj sobici. Ele, jednom u polasku sretosmo se s njekim popom, koji zapita, od šale, nabusito:

— Čiji ste vi, a?

Ja mu pridjem ka ruci, a Jakica uplašen odgovori:
— Mi smo d o b o g Ilije!

Sluškinja, gušeći se od smijeha, objasni:

— Ilije P., gospodine. Mali je više puta čuo gdje mu mati tako reče: »moj dobri Ilija«, pa misli dijete, da tako treba . . . hi-hi-hi!

— Lijepo je to čuti! — reče pop, pa pošto svakojeg pomilova, ode.

— Lijepo, borme! — doda njeka starica, koja se bješe ustavila, — a i pravo je, jer se malo koja ženska glava može pohvaliti, da ima domaćina kao majka te djece! O, poznajem ja dobro njega i nju. Po duši, i ona je vrijedna ženica, ali svaku čestitu ne dopada čestit drug, — ne, borme, lako!

Kuća naša bijaše kao što su mahom starinske kuće po primorskim varošicama. (Djed je bješe kupio od dužnikâ njekog propalice). Od krupna kamena, dvadeset lakata šupljine u dužinu, sa četiri prozora, uska prema dužini, donji kat pregradjen, gornji sav jedna suvota. Na sredini te prostorije orahov sto i oko njega tronožne stolice i klupe. Naokolo, uza stijene, krevet do kreveta, kovčezi, a vrhu svakojeg po nješto: ikona, oružnica, polica sa kositernijem posudjem, suknje, gunjevi itd. U zastavi, prema vratima, stativa, iza koje uviek sjedijaše mati, medju trubama sukna. Strop nije bio zaklaćen, nego na gredama pribijene daske. Ni na jednom od četiri prozora ne bijaše sviju stakala, [te kad uždije ljuti naš sjeverac, zatvaraju se kapci u sred dana. Dodajte k tome, da neprestano čeljad ulazi i izlazi; kokoši ulijeću, te se s vardanjom i kletvom izgone; u prostranom oboru riču goveda i bleji sitna stoka; sluge graju i bez potrebe; kuharica se s njima zavadja, cmareći se pri ognjištu,

koje se nalažaše u jednom pregratku marvene stojnice, — zamislite, rekoh, sve to, pak ćete pojmiti, gdje sam odrastao!

Kao da sad gledam krupnog moga oca kako se penje uza stepenice, pak pred vratima pogne se i malko koso ulazi, da ne zapne o pragove svojim širokim ramenima. Glava mu bješe prema lubini, — visoko čelo, krupne plave oči, obrazi obli, dug smedj brk, pod malo kukastijem nosom. Da je bio dužega vrata, a manjeg trbuha, moglo bi se, zaista, reći: lijep čovjek! Ali kako se po Primorju — pa i gotovo svuda po našem narodu — najviše cijeni krupnoća, s toga osta taj pridjev uz njegovo ime.

Mati mi, omalena, ali kremenita primorka, jedva mu dopiraše do ramena. I ona imadijaše lijepo prostrano čelo, crne kao ugljen oči i bujnu kosu. Osobito je odlikovahu mala usta i gospodske ruke, i ako žuljave od silna rada.

Ako otac zateče u kući mnogo »kumâ« — svaku je ženu zvao kumom — on tada pravo k polici, te se napije rakije, pak zasuče brčine, a pri tome mu sinu zdravi zubi. Mati, neka je u najvećem poslu i govoru, opet mu prati svaki pokret, a on samo odmahne rukom, kao da kaže: »na čast ti, brate, ženski razgovori!«

Ako udesi nju samu, tada mu ona podje u susret i stane ga ispitivati.

— Izgubio, da što! To ti, brate, vidim na licu! Teško meni, kad ćeš prestati »rizikati«? Rekoh li ti ja: ne kupuj sad krupnu stoku, nije joj prodje . . .

— Izgubio, pa hvala Bogu! — reći će on sučući brke i žmirkajući, a to je pouzdan znak, da nije štetovao. Ali ako obrće srebrnijem pucem na kružatu, ili se česka

i bobonji kroza zube: »E trista mu petalja, što ću?« — tada su zli biljezi, a tada ga ona tješi:

— Pa hvala Bogu, čoče, imati ćeš kad naknaditi! Da vazda dobivaš, ne bi se zvao trgovac, nego dobivalac! Što da se kidaš za to? Ne bih ja dala mrvu zdravlja za veliku dobit!

Otac je bio svoje ćudi u mnogom čemu. Spavao je na pr. na najkraćem krevetu, previjenijeh nogu i nikad mu se ne znadijaše pravo doba spavanju. Mrzilo ga je preoblačiti rublje i haljine, na što ga je uvijek mati morala nagoniti. Ne bješe mu milo u crkvu hoditi, premda je istinski bio pobožan. Za stolom vazda je sjedio u začelju, pa bilo ne znam kakvijeh gostiju, čak i starijih kumova, i pio je iz vrča, ali pred svakim drugim morala je biti čaša. Kad bi sami bili, sjedila bi mati s lijeve mu strane, a ja, kao prvijenac, s desne, do nje Mišo, do mene Jakica. Tada bi se njih dvoje ljudski narazgovaralo. Ponjekad bi mati namrgodjena počela nješto šaptati, a on bi je slušao oborenijeh očiju i uzdisao. Jednom, bilo je kasno po večeri, to njezino šaputanje toliko mu dojadi, da mu se skotrljaše dvije krupne suze niz obraze, a mati kad to vidje, briznu takodjer u plač i stade mu ljubiti ruke . . .

Koliko sam puta zorom skočio sa postelje i stanio se do matere na prozoru, da vidim, kako će otac uzjahati. Stojan sluga, njeki žustri i prikladni Kotaranin, dovede dorata ka binjektašu, na kom otac čeka i s koga kroči u sedlo. Za tijem se Stojan zavrgne dugom puškom, potrči da otvori oborska vrata, pa krene ulicom pjevajući: — »Na putu nam dobra sreća bila!« Otac smigne ramenima, da namjesti optočeni gunj — obukao bi ga samo u jakoj studeni — obode konja i viče: — »Zbogom, dušo!« — Najposlije izlazi iz stojnice Jakov gončin,

uprćen. Na ledjima nosi u torbi brašnenicu, a pod torbom gospodarev ogrtač. I on se zdravi s nama: — »Zbogom, gospodarice! Zbogom, Paviću!« A mi gledamo za njima, dugo gledamo, čak do gornjega brijega, gdje se cesta savija i gdje nam se čine ljudi kao mravi. Pak svrnemo oči na naš prostrani zaton, po kome mile jedrenjače i brodići na vesla. Ostrvljani rane na tržište. Ako duva jaka bjelojužina, vjetar pogibija u našem kraju, mati se stane moliti: »Pomozi im, sveti Nikola putniče!« K tome će dodati: — »Blažena Gospo, u pomoći budi mome čovjeku!« Za tijem sjedne za stativu, te brdila stane treska, pojače nego kad je domaćin u kući, tako da se Mišo razbudi i zaplače . . .

Otac bi ostao »tamo po svijetu« — kako mi zvasmo — najmanje petnaest dana, ljeti i dva puta toliko. Ne treba da kažem, kako bismo ga željkovali. Poslije večere s majkom sjedimo na tratini, iza kuće, a ona nam priča. Zvijezde trepere po našem čivitastom južnom nebu, vjetrić piri od mora i lelija grančicama po masliniku. Ja maštam o mračnim šumama, o ravnicama, gdje vidiku nema kraja, o bradatijem divovima povezanijeh glava, — tako sam zamišljao Bosnu i Turke. Pa čisto s ponosom vidim krupna Primorca na dobru konju, i dva vjerna pratioca, kako slobodno prolaze kroz gore i ravni i hale . . .

Svagda bi otac udesio da stigne kući na večeru. Mati čim primi poruku, ne skrasuje se toga dana za stativom, nego zavrne rukave, pa gotovi, buni i kara kuharicu. Kad se suton uhvati, mi s materom u kuću, osluškujemo s prozora, a čim čujemo ô-kanje i Stojanov haber: — »Hajde, dore, daleko-o-o je mo-o-o-o r-e-e-e!« mi da skrhamo vratove niza kamene stepenice i preko obora. Kad zaboravimo Miša, njega stane vriska, te se

ja moram povratiti, da ga snesem. Otac odjaše, pa mu redom letimo u naručje. On je veseo i znajući, čim će materi ugoditi, pošto upita za zdravlje, odmah viče: — »Oh, brate, ala sam gladan! — Ala sam željan domaćega jela!« Za večerom zadirkuje nas djecu i kazuje smiješne stvari. Tek pred zoru dojavi Jakov kupljeni krd . . .

Tako smo mi živjeli i tako je u nas bivalo, — osim neznatne koje izmjene, — dokle meni nasta osma godina. Tada počeh polaziti prvi razred osnovne škole, a Jakica i Mišo idjahu jednako k »meštrici«. Te godine ljeti bješe taka žestoka vrućina, kakve starci nijesu zapamtili. Čak noću do kasno, kamene klupe pred našom kućom bijahu kao usijane, a vjetra ni od kuda ćuha. Govorilo se, da je pomor udario njegdje preko mora, a bojati se bilo da će i k nama. Otac se bijaše jako uzlijenio, te je gotovo malo i ustajao sa svoga malog kreveta; u podne je malo jeo, ali bi u veče naknadio i mnogo pio, pored sviju majčinijeh opomena.

Licem na Petrov dan u veče, pošto je slatko jeo, usred razgovora zakovrnu očima i pade sa stolice. Mati se skameni za čas, pa ciknu. Dotrčaše sluge i njih stade graja, te dopadoše susjedi, — do malo svjetina zaguši kuću. Njeko otrča po ljekara, njeko po svećenika. Nas djecu odvedoše ka tetki Mariji, rodjenoj sestri materinoj, koja bješe podaleko kućom. Kad tetka razabra što se desilo, brzo otidje k našoj kući, a nas preruči domaćinu svome, Grgu. Oni nemahu djece, a tetak, po zanatu opančar, sušta dobrota, uze mene da razgovara i tješi, a Jakicu i Miša nije trebalo, jer djeca bijahu dremovna. U njeko doba nagna čovjek i mene, da se svučem i legnem. Ja se pritajah, te ne znam, koliko sam vremena sluktio i trzao se, dokle i mene san ne savlada. Nijesam zaboravio ni što sam snijevao te strašne

noći! Usnim, da je otac plačući uzjahao na dorata, kome se ispod sedla raširiše krila, te odleti, ali se do malo vrati, i otac uze Miša preda se, te se uzdigoše u nebeske visine . . .

Razbudi me nječiji plač i tužnjava u drugoj sobi. Razabrah tetkin glas i ove riječi:

— Jao, Ile, diko bratska! . . . Dječica ti i ne slute! . .

Sjedoh na krevetu. Disanje mi se prekinulo u kotlacu, probi me hladan znoj, i sav se ukočih.

Tetak pita tetku:

— Je li se, jadnik, povratio bio k sebi?

— Jest, jadna ti sam, i pričestio se i preporučio Marti djecu i onu . . . (šapnu nješto).

Ja skočih s postelje i stadoh se busati pestima naričući:

— Kuku tata! . . Kuku tata! . ., Hoću kući! . . . Pustite me! . . .

Grgo me pritište na svoje grudi, ljubeći me po vratu. On i tetka jedva me savladaše, da ne pobjegnem gô kroz ulice. U toliko se i braća razbudiše, te smo skupa plakali, dugo i dugo, dokle ne zanijemismo . . .

Tek pred podne dodje opet tetka Marija, pak nas preruši u crno ruho i povede kući. Putem sam čuo od njekoliko prolaznikâ:

— Ovo su djeca Ilije P . . . Jadni, dobri gazda Ilija, umr'o je od kaplje, Bog da ga prosti!

U kući se jedva proturasmo kroza svijet. Mati vrisnu, kad nas vidje, pa nas odiže, jednog za drugim, da poljubimo oca, koji ležaše na velikom stolu, u novijem haljinama, u licu vedar, gotovo rumen. Živo se sjećam, da sam se, u sred žalosti, jako začudio materinoj snazi, jer

mene odiže lako, kao perušinu! Malo smo tu ostali. Tetka nas opet povede k sebi.

Pogreb je bio istoga dana pred veče.

Sutra dan dodje sluškinja po nas. Mater zatekosmo gdje leži obučena na očinu krevetiću, a oči uprla u lik Majke božje. Ja briznuh u plač. Ona mi oštro zapovjedi, da umuknem, pak privuče k sebi Miša i zagrli ga.

Dodjoše Stojan i Jakov pogruženi.

Mati ustade i poljubi se s njima, a oni izljubiše nas, pa ih isprati do stepenica.

Podjem lagano za njima, da doznam, šta znači sve to.

— S Bogom, moja dobra gospodarice! — veli Stojan brišući suze. — Neka ti Bog namiri svakim dobrom sve što si mi valjala! Ako bi ti ikad ustrebao, evo me . . .

— S Bogom! — dodaje Jakov, koji ne mogaše dalje govoriti.

— Hajte s Bogom, braćo! Da vam je prosto i blagosloveno sve i oprostite! — veli maja, pokrivši lice rukama u povratku.

Ja se ukradoh i sidjem u obor. U praznom naslonu dva čovjeka izgrtahu djubar, a jedan zidar mjeri konopcem širinu.

Otrčim k ognjištu.

Naša kuharica — stara cura — sva u crnini, šije nješto, lica joj požutjela kao vosak, oči joj crvene i izbuljene. Čim joj se primakoh, zgrabi me željno i stade cjelivati. Od nje doznadoh sve — i kako su ljekari ocu krvi puštali, te se razabrao, pričestio i govorio malo s materom . . . tu, očito, prećuta nješto, i kakav je bio sprovod; kako je dorat toga jutra prodan i sluge otpuštene; kako će se od naslona načiniti mali stanovi, te davati pod najam, itd.

Taj dan, mati nam provede na krevetu, razgovarajući se mirno i bez plača sa ženskima, koje ju pohodiše.

Po večeri legoh ja s njom, na njenoj postelji.

Ne mogu znati, koje doba noći bijaše, kad me razbudi govor.

Gledam oko sebe . . . nema nikoga, a mati, otvorenijeh očiju, govori kao na javi:

— Hoću, brate, ne misli, čim bude dan! . . Ta to je za mene sveto, kad si ti naredio! . . Bog vidi sve i zna, pa kako bih se ja ogriješila Njemu i tebi! . .

— Mamo moja! . . Mamo! — stanem vikati užasnut. — Što je tebi, mamo! . .

Ona zatrepta očima i trgnu se, dišući naglo.

— Ništa, dušo! . . spavaj, čedo moje! Može biti da sam što iza sna govorila! — I zagrli me, te na njezinijem njedrima mene opet savlada drijem.

Čim se mi djeca obukosmo i umismo, mati nas navrsta pred Bogorodicom, a sluškinja donese na crijepu žerave i posu je tamjanom, te nas okadi. Za tijem poče mati:

— U ime oca, i sina, i duha svetoga.

Ja izgovorim »oče naš« i pozdrav Bogorodici. Drugih molitava ne znadijasmo, nego ona smisli njeku za očinu dušu. Spominjem se ovijeh riječi: — »Bože mu daj pokoj vječni i raj svijetli, da bi mu se duša radovala u tvome carstvu, a mi da bi živjeli po tvojoj volji!«

Poslije toga još je nješto šaputala, pa onda reče sluškinji:

— Neka udju!

Mi se jedanak obrnusmo.

Za sluškinjom udjoše dva dječaka, ocrnjena, u težačkoj nošnji. Jednome je moglo biti šesnaest godina, drugome četrnaest. Stariji je veoma nalikovao na Jakicu, a mladji kao da mu ne bješe brat, nikakve sličnosti.

Djetići se primakoše oborene glave i poljubiše mater u ruku.

Ja vidjeh kako ona ponese ruku na srce i ublijedi više nego što bijaše blijeda. Pak se pokloni prema prilici rekavši:

— Primi, Bože, zavjet!

Ja toga trena osjetih da postadoh njeko drugi, da nijesam više dijete, . . . sve mi je bilo jasno: i oni potajni razgovori materini sa živijem ocem i onaj noćašnji njezin razgovor, i ono što je tetka šaptala i ono što je sluškinja prećutala . . . sve! . .

Mati ih poljubi u čelo, a nama reče:

— Ovo su vam braća! . . Oni će ostati s nama! . . — pak izadje.

— Eto, ja sam svršio svoju priču! — reče Pavle ustajući.

Marku se zavrtješe suze, a Periša već odavno hrkaše.

Franc otvaraše prozore.

Pred vratima začu se tutnjava nogu. Tri radnika udjoše, tresući haljinama.

— Gle! koliki je snijeg nakrhao! — veli Pavle, pokazujući rukom na prozore.

— Pa šta bi s njima poslije, s tom tvojom . . . braćom? — pita Marko.

— Odrastoše s nama, dokle se ne dohvatiše snage i zanata. Stariji je uz Grga postao opančar, i danas je svoj gospodar, oženjen i lijepo živi. Mladji je kovač, nego sad je u vojsci . . . Hajdemo!

— A braća ti rodjena? — nastavi Marko.

Pavle se namrači, te pošto ispiri mlaz dima:

— Mišo preminu od gušobolje, šest mjeseca nakon oca... Znaš onaj san! Ali ko danas vjeruje u to?... Jakica je, hvala Bogu, zdrav i preuzeo je očin zanat... E, sad hajdemo.

— A majka? — bijaše Marku navrh jezika da upita, nego se na vrijeme trgnu.

Ta razumio je!

Razbudiše Perišu, te izadjoše jedan za drugim, uskom prtinom po snijegu. Tako su išli do šire ulice, pa onda krenuše uporedo, kroza golemi, hladni Beč.

Pošljednji vitezovi.

I.

U srcu grada X. nalazi se ulica svetoga Frane, gdje su nanizani vlasteoski opustjeli dvorovi, medju kojima je najznatniji onaj plemenitijeh M-vića. Taj dvor je krpež od nejednakih gradjevina, zidanijeh u različita vremena.

Gledaocu s ulice pred očima je, u tamnoj zidini, nad visokim vratima, isklesan ovakav grb: okrunjena aždaha isplazila jezičinu, propela se na zadnje noge, a u prednjoj šapi drži gô mač. S obje strane te zidine strše visoka zdanja. Desno je krilo pravi dvor, sav od tesana kamenja, na dva poda sa svedenijem prozorima. Lijevo krilo bijaše njekad tvrda kula; s vremenom se puškarice raširiše u nejednake četvrtaste prozore, ali ni danas, za tri koplja visine, nema na njoj nikakva otvora. Ta dva zdanja bijahu vezana dvama bedenima. Beden sa strag pretvori se u onisku kuću, namijenjenu slugama, a onaj do ulice utanji se i posta prosti oborski zid, držeći na svojim grudima, kroza dugo vrijeme, pomenutu strašnu aždahu, to viteško obilježje M-vićâ, koje oni donesoše u XII. vijeku, kad pobjegoše iz Bosne u Primorje.

Prije ne mnogo godina, svakoga dana u zoru, kad zvona oglase pozdrav Bogorodici, njeko bi otvorio gvozdene kapke dvaju prozora u prizemnoj sobi, pak proturio glavu izvan. Bješe to povelika glava, oblijeh obraza,

sijerijeh očiju, prava nosa, podrezanijeh prosjedijeh brkova, pokrivena crvenom kapicom. Ona počivaše na zadriglu vratu, ovaj na zdepanu trupu, trup na kratkim nogama, a sve odjeveno u težačkoj primorskoj nošnji. Na prvi pogled moglo se poznati, da je taj čovo gospodsko starogonče, od onijeh što su više smatrani kao ukućani nego kao sluge, što govore: »mi«, »naša kuća«, »naše imanje«, što smiju obrecnuti se na gospodara, a, borme, njegovu djecu mogu ponjekad i ošinuti. Taj šiško, pošto bi se provjetrio, savio bi dušek, na kome je prenoćio i iznio ga kroza vrata. Sad se sa ulice jednijem pogledom mogla pregledati prilično prostrana soba. Na stijeni, prema prozorima, čkiljaše plamičak u srebrnom kandiocu, pred razapetijem Isusom. S desne strane Gospoda našega osmjejkivaše se dobrodušni lik Pija IX-oga, a s desne ćesara Frana Josipa. Pod njima starinski divan; pred njim velik pisaći stô, pokriven zelenom svitom, poštrcanom pjegama od crnila; naokolo drvene klupe, a nad njima visoke police pune snopova artije; u jednome uglu gvozden kovčeg sa tri katanca, i vrhu njega njekoliko komada starinskoga oružja: dževerdan, dva mača, čit malijeh pušaka sa velikim pozlaćenim jabukama; s obje strane oružnice po jedna sveta prilika na platnu, sveti Frane i Dominik.

Nakon četvrt časa, od prilike, sluga bi opet zatvorio prozore, pak, otvorivši teška oborska vrata, izašao na ulicu, držeći zapaljen fenjer. Neka je na polju sa svijem vidno, recimo ljetnjega dana, pred sunčani ogranak, sluga ipak izlazi sa zapaljenim fenjerom, kašlje, zijeha, proteže se, tjera pse i mačke, što zabasaju tom tijesnom ulicom, razgovara se s »fakinima«, što tuda naidju.

To trajaše njekad duže, njekad kraće, ali svakako dokle se ne otvori prozor na prvome podu dvora i ne promoli jedna glava, zavijene bijelom krpom.

— I-han! — vikne glava, izgovarajući tu riječ eto tako, u dva sloga.

— Gotovo, šjor! — odazove se sluga, skinuvši kapu. To ime »I-han« nije naše, niti u cijelom Primorju — vjerujte! — bješe čeljadeta, koje ga nošaše, osim toga sluge. Kako ono postade i za što prionu debeljku, na žalost, pored svega našeg savjesnog istraživanja, ne mogosmo doznati.

Kad bi I-han čuo teške korake niza kamene stepenice iza zidine, tada bi opet skinuo kapu. Do malo stupi na prag ljudina širokih pleća, u crnoj zakopčano haljini, sa visokim klobukom na glavi i toljagom u ruci. Tome krupnom gospodinu mogaše biti preko pedeset godina. On ćaše, prekrstiv se, micati otromboljenim obrijanim usnama, ostavši ukrućen toliko vremena, koliko je dosta, da ga čovjek utuvi: orlovski nos, lice široko, krupne jabučice, oči plave, izbuljene, guste obrve sastavljene. Zamisli da je još brkat, pa mu mješte lacmanskog klobuka natakni kacigu, mješte meke crne haljine pokri mu grudi teškim oklopom, uturi mu u desnicu visoko koplje, o lijevoj mu bedri pripaši mač, neka jošte mjesto gaća navuče pletene hlače, a mjesto crevalja žute čizme obuje, — onda, brate, eto ti prave slike i prilike jednoga od njegovijeh predaka, koji je živio u doba Kulina bana, u Bosni ponosnoj. Vitez taj, gore u dvornici, odvoji se od platna, izadje iz zlatnoga okvira, pa sad polazeći k banu na vijeće, ili, možebiti, na krvavu krajinu, preporučuje se Bogu na svome kućnom pragu! — Hoćeš li drugu sliku? Natakni mu samur-kalpak, obuci mu zelenu dolamu sa zlatnijem kitama, pripaši mu ljutu dimišćiju, a o rame objesi tanku latinku, baci ga u sedlo pomamnu dorinu, eto ti druga Smiljanića, Jankovića, Močivune, Nakića, Šupukovića i ostalijeh naših slavnijeh serdara,

koji gonjahu kroza Kotore Tanković Osmana, Talu Budalinu, Udbinjane i ostale krajišnike. Tako će taj čovjek nalikovati svojim starima iz srednjega vijeka. Ali ovako kakav je sad, u polovini devetnaestoga vijeka, u lacmanskoj nošnji, sa »varićakom« na glavi, to je prosti šjor-Ile M-ković, d e v e t i Ile u svome plemenu, i pretposljednji ogranak »od grane od dobra korijena«, kako se obično kaže u starinskim poveljama. Kako se on često ponosio sa osam imenjaka svoje loze, to ga iza ledja zvahu: »deveti« ili: »deveti u plugu«.

— Hajdemo, I-han! — rekne plemić.

Starogonče krene pobrže, pa na njekim vratima povuče za konopac, a na to ispane drugi sluga sa fenjerom i za njim izmigoli njeka sitna pogurena gospodja, neobično dugih obraza.

— Dobro jutro, konteša! — nazove Deveti.

— Dobro jutro, konte! — odgovori baba i podju dalje.

Često su spominjali davno, srećnije vrijeme, kad imadjahu do desetak drugova svoje vrste u tome jutrenjem pohodu, a sad spala knjiga na dva slova, pretekoše samo dvije žiže, da navješćuju polazak gospoštine k ranoj misi!

Za njima pristane gdjekoja baba gradjanskoga reda, gdjekoji stari umirovljeni činovnik i starije sluškinje.

Konte, veoma pobožno, prekleči malu misu u starinskome manastiru, gdje leži, dajbudi, pedeset kostura njegovijeh predaka, gdje ima oltarâ i ikonâ i dragocjenijeh utvari, što oni priložiše.

Poslije službe, istijem redom, vrate se njih dvoje. I-han opet otvori prozore na prizemnoj sobi. Deveti, pošto posrče kavu u kući, izadje na ulicu, te stane odmjerenijem koracima šetati od jednoga kraja do drugoga ispred dvora.

Djačići, vodarice, fakini, stariji težaci iz zagradja, prolazeći tuda, drže se druge strane ulice i većina njih pozdravlja Devetoga. Naidje i starijih popova, činovnikâ, i od tijeh će gotovo svaki se ustaviti da ga pita za zdravlje, da ga ponudi duvanom za nos. Desi se, bora mi, i drukčije. Desi se da tom ulicom hita kakvo bijesno momče težačko, pak se mimogred navlaš očeše o staroga. Drugi opet goni natovareno magare, pa će ga ošinuti derući se: — »Ćuš! Što si se uzlijenio kao deveti u plugu! Ar! Arja amo!« — Deveti nije prostran čovjek, niti je spor na jeziku, te s mjesta tijem bezočnicima pomiluje oca i majku, a bezočnici njemu istijem načinom spomenu sve njegove stare, čak do vremena Kulina bana.

Te ružne pojave bijahu rijetke, ali svakoga u Boga jutra dogadjalo se nješto, što je konta kud i kamo više ljutilo od tijeh prostačkih uvrijeda. Eno ulicom nema žive duše, a ipak konte stao i srdito bobonji u sebi i kucka toljagom po kaldrmi. Šta je? Eno dolje čak u dnu ulice vitlaju se gusti koluti dima oko glave jednog visokog gospodina, koji se baš momačkim koracima primiče. Moraš se začuditi njegovoj mladenačkoj živolaznosti, kad ga iz bliže posmatraš, jer je taj dugonja vršnjak kontov. Ridji mu brk, bez i jedne sijede, lijepo dolikuje njegovom suhom muškom licu, ali borovi oko usana i na čelu, kao i progrušana kosa, odavaju mu vijek. Pogled mu je pouzdan, ali u isto vrijeme taj pogled kazuje, da ga se ništa ne tiče. To je konte Slavo D., takodjer »od grane od dobra korijena«, barabar sa M-vićem. Slavo je bio časnik u ćesarskoj vojsci. U magjarskoj buni, 48me godine, dopane teške rane, te je morao ostaviti službu. Živio je priličnijem dohotkom svoga imanja i mirovinom. Od roda je imao samo dvije stare tetke koje s njim življahu u starome dvoru. Slavo je pod svojim krovom noćivao, svrćao na objed i večeru, a sve

ostalo vrijeme provodio u kavani i šetnji, ne vadeći iz usta gotovo nikada cigare. U crkvu je hodio samo nedjeljom i o veljim godovima. Bio je čovjek junačan, iskren, od riječi, milostiva srca, neotesan i ohol, poštovan od svakoga.

Kad se Slavo primače, Deveti izbulji svoje orlujske oči put njega, kao da ga ćaše proždrijeti, ali vojnik prodje, prezirno prčeći usne. — Pogled Devetoga kao da govoraše: »Što ti mene ne pozdravljaš, ti skitaču jedan?« A odgovor Slavov kao da bješe: »I ti si mi njeki vlastelin! Pi!« — I to je bivalo deset godina, svakoga jutra, kad ne bijaše kiše. Do duše, kad se Slavo vratio s vojne, nije se tako ponašao prema svome drugu iz djetinjstva, ali, na skoro za tijem, stade mu svakim načinom pokazivati da ga prezire. I to ne bi zbog kakve zavade medju njima. Slavo pak ne govoraše pred drugima o Devetom, ni bijele, ni crne.

Deveti čepukaše gore dolje, gledajući u časovnik, bulječi na onu stranu, od kuda izadje Slavo. Čim pak nazrije jednoga, dvojicu, trojicu, gomilu ostrvljanâ, on udje u prizemnu sobu, sjedne na divan, natakne crnu kapicu i počne prebirati brojanice.

Jer ne može biti da ostrvljani mimoidju stari dvor M-vića. Njima je ulica sv. Frane samo put k njemu, u svako doba godine, i onda kad nije vrijeme jematvi, kad se ne treba javljati gospodinu zbog dohotka. Kad se iskrcaju sa svojih brodova, ljudi i žene sa različitijeh krajeva, zaustave se na obali, pogledaju se bojažljivo i ščinjaju se jedno od drugoga, dokle se gomila ne raznovi. Tada se jedni razidju koje kuda za svojim poslom, a drugi svi, lagano i ćutke, navru k ulici sv. Frane. Medju se teško da zavrgnu razgovor, osim isprekidanijeh pitanja i odgovorâ.

Ali vrijedi motriti obla, dobrodušna lica naših ostrvljana, kad već stignu pred dvor! Nadanje, strah, pritajana srdžba, čak i očajanje — sva ta osjećanja izbiju. Ne prodje mnogo vremena, a kroza otvorene prozore čuju se ovaki razgovori:

— Šjor konte! Ja sam dužan dvi sta glavnoga, a sam platil lani dobit; sad vi kažete, da je nareslo glavno! Po Boga, kak može naresti!?

— Čuješ ti! — odgovara krupnijem glasom Deveti. Gotovo uvijek počinjaše govor sa: »čuješ ti»: — Kad već misliš, da sam te zanio, a ti, brate, idi u sud... Ne — ne — ne — ne! ne ću više riječi, nego idi u sud. Ali ćeš se počešati, ja ti dajem riječ! Ni dana te već ne ću čekati!...

— Ja, po Jezusa, nimam sad dobiti! — veli drugi. — Nimam, da me zakoješ! Nego vas molim, ka' ča se moli ovi raspeti, da me pričekate, dokole mi sin pošaje...

— Umukni, beštijo! — izdere se konte. — Zar se ljudi mole kao Isus! Oprosti Bože! — Konte bi ustao, skinuo crnu kapicu, i prekrstio se pobožno.

— Ma vas molim ka' krája našeg, da me pritrpite, jerbo će mi sin poslati pinezi iz Omerike.

— Čuješ ti, ne bih ti vjerovao, da sad izdišeš, jer si me prevario dva puta s tvojim sinom iz Omerike. Izlazi!

— Ča ću nesritna, slabišna, udova, ako se ne smiluješ! — nariče njeka žena.

— A što ću ti, moja draga! Bješe se pružiti koliko se možeš pokriti. Žao mi te, ali ti ne mogu pomoći...

— Kak ne moreš, konte svitli, kad...

— Orazumi se ženo, ne mogu ti ništa, jer su karte otišle dalje, svojim putem. Ne mogu ja sada sudu narediti da obustavi zaplijenu. Idi, dobra ženo, idi!

Ponjekad se moglo čuti i ovakih govora:

— Po svetoga Franu, kom si zavitan, došlo mi je da — da — da. Ah! baš nimaš duše . . .

Drugi: — Ubit ću se, virujte, konte, utopit ću se: Ako vam nî žal mene, smilujte se mojim sirotama!

Treći: — Po sve svete, ča ih je na nebesih, uzet ću abokata, tirat ću do gubernadura, do ministar', do krája, do javla u paklu, potrošit ću sve ča iman, ali ne će bit na tvoju! . . .

Ali je Deveti dobro poznavao svoj narod; znao je, da mu se ne treba bojati njihovijeh prijetnja, te mu je moglo biti da sliježe ramenima i da ih izgoni.

Jednom samo imao je krupna posla sa njekim težakom iz zagradja, kome takodje čudnijem načinom narasla bješe glavnica duga. Poslije zaludne molbe, težak izmahne nožem i bi ga proburazio bio, da I-han hitro ne ustavi njegovu ruku. Od tada ne htje više zajimati novac žustrim Primorcima i »Vlasima« krvopijama, nego je trovao duše ostrvljanima!

Često je bivala taka naloga, da se dužnici ne mogahu smjestiti u sobi, nego ih je I-han propuštao redom. U tijem prilikama pomagaše Devetom njeki piskaralo, koji se uvijek šunjao oko dvora, a I-han otvaraše gvozdeni kovčeg, smještajući pretežnije isprave i vadeći novac.

Eto u kakvu se zvijerku preobrazi vitez iz vremena Kulina bana, serdar iz društva Jankovića!

I eto za što je plemić Slavo D. iz dna duše prezirao plemića Ila IX-oga M-vića.

II.

Onijeh godina kad Princip propade, te Francuzi, osvojivši Primorje, uvedoše nove uredbe i dadoše narodu više slobode, nastade seoba beskućnikâ u primorske gradove.

Bilo ih je od svuda i u svakoj nošnji: sa bosanske i hrvatske granice, iz planinâ i zabitnijeh mjesta, u pelengaćama sa pošom oko glave, u benevrecima i razdrljenijeh grudi, ponajviše mladi i odlučni ljudi. Jedni se upisaše u pandure, drugi se najmiše, a većina ih življaše s dana na dan, kriomčarenjem i kradjom.

Medju tijema bješe došao u X. njeki Todor Bulin, čovjek žute dlake, kratka trupa, dugih nogu, pjegava lica. Po kroju haljina kao da bješe od Vrljike, ali Bog sâmi zna njegovo pravo porijeklo i zavičaj, njegovu prošlost, njegovo pravo ime.

Todor se najmi kod popa u zagradju, i ugodi mu. Pop mu bude provodadžija, te ga, poslije jedne godine, oženi s jednom udovicom. Ta se dobrosretnjica zvaše Ika. Ona imadijaše povelik vrt pod svojom kućicom, na kome je gajila povrće, te prodavala na trgu. Uljez Todor — koga iz šale pozvaše Todor Ikin — posluživaše i dalje popa. To je trajalo jošte godinu, kad ali jedne zimske noći njeki zlikovci navale na kuću popovu, njega rane i sve mu ponesu.

Dugo se ne mogaše ući u trag zlikovcima. Najposlije jedan bi uhvaćen i taj oda, da im je Todor bio vodj. Todor dopade tamnice, ali poslije deset godina izadje zdrav i ugojen, kao iz manastira. Tada se skrasi kod kuće. Obradjivao je vrt i najimao se kod imućnijih težaka. Nego, u dokolici, otisnuo bi se po okolini i krao stoku, dok jednom osvanu mrtav pod tudjom stojnicom; zrno mu je razmrskalo glavu.

Ostade Ika sa tri sina. Najstariji Ilija uvrže se na oca — skitač čiste krvi. Dva mladja Jakov i Periša bijahu dobri momčići, radiše i štediše, a s Ilijom rastijaše

svako zlo. Tako je trajalo za koliko je Ika starala. Jakov i Periša rade kao crvi, ponašaju se kao djevojke, paze majku, a Ilija se klanča po ulicama, krade kuću, svadja se i opija.

Stari zagradjani ne zapamtiše tako mlada čudovišta, a momcima težačkim najveći ukor bješe, kad bi se kome reklo:

— Baš si Ilija Bulin!

Periša i Jakov bježahu od svojih vršnjaka, od straha, da ih ne kore bratom. Najteže im bijaše svečanikom, kad po zagradju uzavru pjesme, kad njihovi drugovi gomilama prolaze ulicama, gdje je djevojaka, a njih dva, kao njeki odvojenici, ginu od čame pred kućom. Jer koja bi se djevojka s njima gledala, i ako bijahu prikladni momčići? Ta prisjelo bi joj odmah od drugarica, toj snasi Ilije Buline.

Najposlije Periša i Jakov otjeraju Iliju iz kuće.

On se pribi kod njekoga konopara kao pomoćnik, — posao veoma lak, jer nema šta drugo do da okreće veliki točak. Tu je izdržao punu nedjelju dana, pak posta derač u klaonici, pak ribar, pak fakin, i sve tako na izmjenu, odmarajući se često u šljepiću, dokle se jednom ne razboli smrtno na ulici.

Tada ga braća noću prenijeUše u kuću.

Dok je on u tlapnji bulaznio koješta, tužna Ika naricaše, a u potonju poče da se tješi:

— Zlo je pri njemu rodjeno, kao i pokojnome ocu! U krvi im je tako. Vi ste se umetnuli na ujčevinu, Bogu da je hvala! Ali, vidite, mogao bi se popraviti, ako preboli.

— Da Bog dâ! — govore braća.

— Može, može, biva toga . . . Pamtite li pokojnoga Vujana? Je li da je bio krasan čovjek? Jest, ali u mladosti ne bješe ni malo bolji od našega Ilije. Mati mu nemaše do njega jedinca, pa opet joj dodje da ga pregori, jer otide bosonoga Gospi na Vrhpolje i reče: »Gospe moja, ili učini da se popravi, ili ga uzmi k sebi!« Kad se jadnica vrati kući, zateče Vujana smrtno ranjena; u zavadi, jedan ga susjed udari nožem u slabine. Ali, preko nadanja, osta živ i posta miran kao jagnje i okući se, ele pravi čovjek.

— Vidite — nastavi poslije dužeg mučanja — griješna ti sam, i ja sam namišljala da učinim zavjet, isto kao mati Vujanova, a ovo se odazivlje! . . . Teško majci, kad do toga dodje!

Braća se zaplakaše.

Bolest ne savlada Ilinu tvrdu gradju. U dugom oporavljanju imao je ponuda, koje su kupovane bile znojem njegove braće. To ga dirnu, te, kad mu se snaga povrati, poče raditi uza njih, svrćući po malo stranputice, koliko se moglo podnositi . . .

Jedne nedjelje bijaše Ika sama u kući, kad Ilija utrča bez duše i zakračuna vrata iznutra.

— Što je? — tek izgovori stara, a s ulice zasuše bubulji u vrata. Diže se graja:

— Otvori! . . . Daj nam ga u ruke, ili ćemo ti razoriti kuću nad glavom! — viču njekolicina, gadjajući neprestano.

— Nemojte, braćo, radi Boga! — stade preklinjati stara, pa, da ih umoli, oškrinu vrata. U isti mah zgodi je kamen u grudi, te pade nauznak, kao svijeća.

Ljudi, smućeni zbog nehotična zla djela, pobjegoše.

Ika umrije sutradan.

Općinski stražari uhvatiše Iliju.

Desetak dana poslije toga, puče glas, da općina otpravlja trojicu u vojsku.

U ono doba Dalmacija ne davaše vojnine, ali su općine silom šiljale zle ljude.

Sleže se silan svijet na obalu, da vidi Iliju i njegova dva druga, sva tri u pratnji stražara, kako će se ukrcati.

Svak im poželi: sretan put, bez povratka!

III.

U po jutra izadje iz kontova dvora njeka omalena jedra žena, sa svilenijem rupcem ukrštenijem na grudima, i silnijem zlatnijem prstenjem na prstima, noseći u jednoj ruci zdjelu juhe, a u drugoj, na kružiću, križaka limune i naranče. Žena oprezno udje u pisarnicu, te, pokloniv se malko, stavi juhu pred Devetoga.

— Dobro utro, šjora Garofola! — pozdravljaju je ostrvljani. — Zdravo uranili!

— Zdravo, judi! — otpozdravi im zemljakinja, pa odmah nastavi noseći kružić natrag: — Hajdemo, I-han, mluodi je vej gorik.

I-han podje za njom.

— Pi-pi-pi! muoj Roro! — vabi Garofola, penjući se opet s nategom uza stepenice, kojima gotovo zahvaća dužinu svojim širokim krstima. — Pi-pi-pi, muoj Roron! On ješte spi! Lak, polak, kuonte mluodi, nimote ga oštro budit!

Ta šjora Garofola, prije trideset godina udje u dvor kao dojkinja, pa osta kao sluškinja i svrši kao upraviteljka, koja je i I-hanu zapredala. Po gradu bješe nahoda i nahotkinja, koje narod prozva Kontići i Kontićke. Govorilo se, da je njih Garofola nautoč pomagala i kućila.

Kad bi stari posrkao juhu, izašao bi u obor, a za njim pisar i seljaci. Stari bi digao glavu put prozorâ njekadašnje kule, a to bi i ostali učinili. Sad bi I-han i Garofola otvarali prozore i iznosili na sunce mnoštvo pticâ u krletkama, pa onda dva ćuka na tojagama, jejine, kraguje, grlice i jednoga orlića, a svega toga pernatoga naroda stane cvrkutanje, gukanje, ćukanje i kliktanje, da bi ta graja proglušila i gluha.

I-han hitro siplje proso, ulijeva vodu i čisti tamnice zarobljenicima, a Garofola im samo tepa redom, držeći jednako one kriške u ruci.

Pa onda se otvori krajni prozor i ukaže se visok čovjek, od trideset godina, tanak kao trska, ćelav, krezub, crvenijeh jabučica, kao da ih bješe omastio, ridja četkasta brka, sitnijeh i modrijeh očiju.

— Dobro utro, kuonte mluodi! — viču ostrvljani.

— Dobro jutro! — pozdravlja pisar.

— Dobro jutro, pápe! — veli jedinac, našljednik konta Ila IX-oga, konte Ile X-ti, pak iznese jednog starog operutanoga papagaja.

Sad dopane Garofola, pa njih dvoje stanu čistiti krmelje ptici, mažući joj preostala pera rakijom. Deveti pažljivo motri; najposlije podvikne:

— Bon djorno, Roro, bon djorno!

— Odgovori pápi! — sokoli ga Deseti.

— Javi se, Roriću muoj! — dodaje Garofola i oboje golicaju Rorona, a on treska ćelavom glavicom, kao da mu se teško sjetiti kako treba otpozdraviti. Najposlije zakriješti: »Bon orno onteee!«

Eto ti sad veselja svijema. Ako je stari dobre volje, stane prvi pričati, kako je Ronron u mladosti bio oštroum. Za njim kazuju to isto Deseti, I-han i Garofola. Ova često govoraše:

— Ja vam kažem da je grihota, Bože prosti, ča ni kršćen, er kad je bil mluod, imal je više pameti nego mlogi kršćeni!

— A virujemo, šjora Garofola! — odgovori koji lukavac, da se preporuči mogućoj sluškinji. — Virujemo, zač ne! Eto gospodske tice malehne, malehne, pa govore više jazik', po naški, po talijanski, po tudeški, a naša dica od pet lit' ne znaju toliko rič' po materjem!

Ako bi Deveti prepleo prste i stao obrtati palac oko palca, to bješe znak da se prisjetio nješto važno zabilježiti u kakvoj pogodbi, a pošto ne mogaše biti u pisarnici bez sluge, to bi viknuo, prije nego udje:

— Hajde I-han!

Deveti još čeka; hoda i hoda, pak će planuti:

— I-han! Ile! Korpo dela voštra madona ... Bože mi oprosti! Čuješ ti, magarčino, da toliko dangubiš, kada ti se kaže, da ima posla, a?

— Kao da sam ja kriv, šjor! Kao da je meni baš milo hraniti tičurine!

— Dosta sad! — vikne Deveti i prstima smrska kožu na čelu, da prikupi svu pamet, iz koje će iscijediti njeku rečenicu. Ali je bivalo dana, kad tu svetu tišinu pobrka Ronron. Nakljukan i razgrijan na suncu, stari brbljov stane se derati iz svega mozga, miješajući izreke što mu preostaše u mozgu: — Adijooo! Mala bi-li ma-lo! Kom-pa-nji marš! Ajns! Cvaj!

Tada bi Deveti pomaman:

— Ile! Korpo dela! ... Zavrnuti ću mu vratom, ako ga namah ne ukloniš!

I-han bi se tad podmuklo smiješkao, jer mu veoma godjaše, kad bi se gospodar s toga ljutio. Ali, usred toga, ako gospodar, kazujući u pero, nehotice izostavi kakav važan uvjet, I-han, jednako srdit, napomenuti će to, onako surovo. Tada Deveti ustane, uhvati ga za puce na kružatu i gledajući ga milostivo potapšati će ga po ramenu. Tijem je medju njima mir učinjen.

Prije nego se svrši posao, Deseti sidje i ukočanji se na pragu, zvjerajući očicama.

— Pape, ja ću malo izaći!

Svagda se moraše javiti.

Ako je ocu do razgovora, zadržati će sina malko — uvijek na pragu — tužeći mu se na zla vremena, na zle dužnike, na svoje meko srce, zbog kojega će najposlije propasti. Ako nije voljan, tada samo odmahne glavom, ali će svagda dodati:

— Čuješ ti, nemoj se sastajati s o n i j e m!

— Bo-bo-že sačuvaj! pape moj! Aj-bo-bo, ne-ne-ne! — ušeprtlji se Deseti, crveneći na sav mah. Tako je tepao, čim se malo uznemiri, a crvenio je s toga, što je lagao, jer se s o n i j e m, s kontom Slavom, najradije družio u kavani.

Deseti grabi svojim dugim kracima, a pri tome mu glavica jednako igra, baš kao u ptice kad skakuće. Ulica izdušuje na rastoku drugih ulica, pred ljekarnicu »kod Spasitelja«.

U toj ljekarnici bivalo je uviek pet šest dokone gospode na posijelu. Glavni bijahu: jedan gojazni kanonik vlastelin, jedan stari bogati ljekar, jedan bogati skorojević, koji mišljaše da ne bi mogao živjeti dva dana bez lijekova, i jedan šaljivac, za koga se ne znadijaše čim živi, ali se znalo, da dobro živi.

Njima je Deseti dobro došao, baš kao poručen. Ako bi on htio da ih mimoidje, tada je dosta da njeki ispane preda nj.

Čim udje, prihvate ga kao da ga ne vidješe Bog zna od kada.

— O, ooo, karo, karisimo mio! — viče kroz nos kanonik.

— Ma gdje si ti, čovječe, a? Jesi li opet bolestan? — pita ljekar.

— A ti ne znaš šta je nova? — zapitati će šaljivac.

— Ne-ne-ne! Šta? Šta? — ubrza Deseti.

— E, šta, moj brajko! samo slušaj! — I stanu izmišljati koje šta, da ga zaplaše, na pr. po gradu se klanča bijesan pas; utekao je iz tamnice strašan razbojnik, kojega ćahu osuditi na vješala; težaci se pobunili protiv gospode, zbog dohotka i t. d.

Deseti blijedi i znoj ga spopada, ne sumnjajući da je sve istina što čuje, i ako su ga sličnijem bajkama prepadali gotovo svakoga jutra. Pošto se nasite, puste ga, a on krene dugom ulicom, obilazeći pse i oružane ljude, koje udesi. Još mu je pretrpjeti peckanja i dosjetke omladine svakojeg staleža — od prolaznika, iz dućana i radionica — bezobrazno namigivanje mladijeh prostijih žena, što ga najviše ljućaše, pa ga eto u veliku kavanu.

Tu zateče radnijem danom njekoliko časnika, koji odvojeno sjedjahu, njekoliko izsluženijeh činovnika i medju njima Slava D. Deseti veoma učtivo pozdravlja svakoga, Slava osobito, koji mu uvijek, bez riječi, pruži dva prsta desne ruke, pak ustane i pridje biljaru.

Deseti bijaše vrlo dobar igrač. S njime se malo koji u gradu mogaše mjeriti, osim Slava, ali ga svaki mogaše dobiti, samo neka ga zbuni, neka mu rekne na pr.: »Ne broji vam se taj udarac, jer ste povukli štapom!« Ili: »Od kuda imate petnaest? Samo dvanaest, gospodine!« Toliko bješe dosta da Deseti izgubi. Slavo to nije činio; šta više, on ne dopuštaše da ga zadirkuju.

Pred podne izadje i stari kamatnik, praćen svojim dužnicima, te se uputi k manastiru. I-han zatvori prozore i stane šetati ispred dvora. Deveti, oprostivši se s ostrvljanima, prihvati svoga staroga prijatelja gvardijana fra Vincenca, njekoga debelog Talijanca, koga narod prozva fra Bačvom. Njih dvojica sporijem koracima, ustavljajući se u prepirci svakoga trena, predju obalu, zaokole iza saborne crkve na trg, gdje je velika kavana i gdje im se pridruži Deseti. Odatle će dugom ulicom, koja svršuje kod pomenute ljekarnice. Ta šetnja traje dobar čas. Kamatnik striže očima na sve strane, ne će li ugledati koga dužnika, kojega treba opomenuti, a u isto vrieme pažljivo sluša od učenog prijatelja što je o čem rekao sveti Augustin, ili sveti Toma Akvinski, ili koji priznati svjetski mudrac.

I-han pridje ka duhovniku i poljubi ga u ruku, pak udje u dvor, za gospodarima, zakračunavši oborska vrata.

Sa kamenijeh stepenica ulazi se u visok trijem, gdje je strop drven, a pod složen od sitnijeh kamičaka nejednake boje, gladak sav kao jedna mramorna ploča. Petera su vrata duž trijema, vrata visoka, dvokrilna, od mrka drva, sva ispunjena prelijepijem rezbarijama. Kroza srednja udje se u prostranu dvornicu, gdje je pod i strop kao i u trijemu, po stjenama golema mletačka ogledala i slike starijeh M-vića i providura, optočene zlatnijem okvirima. Naokolo su široke stolice, postavljene zelenom svilom. Iz te dvornice, kroz omanja vrata, ulazak je u četiri sobe, takodje ispunjene starinskim raskošnijem pokućanstvom.

Sa dna trijema vode stepenice na gornji boj, kud sada krenuše sva trojica. I gore je slična podjela, samo što dvornicu zamjenjuje ručaonica, a sobe su manje, te ih je više. Garofola je postavila na prostranom stolu za četvoricu i ona se zabavljala sa Ronronom, kojega svakoga dana kad se ruča i večera prenesu tu iz kule. Deveti sjede u začelje, Deseti njemu s desne, prema ovome Garofola, a I-han malo dalje, odvojen. Njeka stara ispi-

jena kuharica, crvena nosa, odjevena polak težački polak varoški, donosi juhu. U povratku ne može ni ona na ino a da ne rekne koju ljubaznu obožavanoj ptici.

Dokle oni jedu, ded da čujete u glavnome što je zapamtio slavni Ronron.

Poslije Devetoga, papagaj bijaše najstariji ukućanin u dvoru M-vića. On je gledao jedinoga konta Ilu devetoga kao mladića pusta i bogata, u doba Francuzâ, kad se prekidao zakon, koji dotle bješe na po se za vlastelu, a na po se za pučane i kmetiće. Ronron je zapamtio svatove Devetoga i pȉtan je bio iz ruku konteše Matilde, odive plemenitijeh D-ća, bijesne i prelijepe vlastelinke. Ronron bješe svjedok prve ljubavi, potonje mrzosti, izmedju Devetoga i Matilde. Ronron jedini mogaše pouzdano znati, bješe li istina što se po gradu govorilo . . . Njeki mladi pukovnik bješe česti gost u dvoru, i ako ne zvan. Najposlije Ronron zapazi, kad jedne zore zacilika u velikoj spavaćoj sobi, na prvome podu, mali Deseti, a istoga dana pred veče ispusti dušu Matilda. I tako ne bi sudjeno ni materi da se nagleda djeteta, ni pukovniku da mu kumuje, kako bješe obrekao.

Ronron bješe velika razbibriga mlijedjanom vlastelinčiću, koji se odhrani više lijekovima, nego Garofolinijem mlijekom.

Kad je Deseti po godinama mogao izučiti malu školu, tada mu otac najmi »meštra« Luju, isluženog učitelja. Na većoj muci bješe sada Lujo sa boles̆ljivijem plemićem, nego njekad sa 50—60 živolaznijeh težačića. S ovijema je, doduše, morao biti po cio dan, al je bar carevao nad njima: jedan kleči na piljcima, drugi dubi na jednoj nozi, trećega razapeo, ovome ispras̆io tur; onome dlane, — često, borme, spopani »božji pòtrebač«, te mlati njim lijevo i desno, po glavama i trupovima! Tako je bivalo dvadeset godina, sa gomilama djavolića, a sad pred jednijem . . . posta manji od makova zrna! Njemu Lujo tepa, tobož od milošte. Samo kad se plemeniti djak sa svijem pronevaljali — recimo kad iglom bocne meštra u stegno — tada Lujo skoči i . . . smrkne duhana dva puta više nego obično, pak će ozbiljno:

— Molim, šjor konte, da nikada već to ne učinite! Sad slušajte: be, a, ba; be, o, bo . . .

— Šta je Ronronu, šjor meštre? Što se vrpolji? Da mu nije uš pod krilom? — prekida ga dijete.

Lujo lagano rastegne krilo papagajevo, te izdreljivši oči kroza zelenkaste naočari, traži zareznike. Za tijem, red bijaše pozabaviti se kanarinkom Mimi i jedinijem drozgom, po imenu Kikom. U toliko i šjora Garofola donese meštru čašicu rakije i popriča se s njim — Lujo bi vazda stojao pred njom — i tako se svrši čas predavanja.

Deveti se razgoropadi doznavši, da je Lujo počeo krišom donositi ptičice, koje Garofola, takodje nautoč, hranjaše u starinskoj kuli.

— Ti, kenjederu jedan! — viknu mu pred pisarnicom, — da nijesi već prešao moj prag! Ja te plaćam, da mi učiš dijete, a ti mu puniš glavu kojekakvijem ludostima!

— Ilustrišimo šjor konte, vjerujte da ne znam . . .

— Šta: »ne znam«! Eno gore deset ptica! Sinoć je dijete brbljalo da mu kupim vapca i ljepak, da ide u lov! A? Zar nijesu to tvoji savjeti, kenjederu najzadnji!

— Nimote se grišit, konte! — umiješa se Garofola. Nimote ofendivat prava človika, er ja som kriva, zač ja som rekla muolom, da ćemo ga slat u lov, čim nauči kak vaja: a-be-ce. A, po Boga, ča je zla u tom? Nij li medik reka, da muolom triba hoda i čiste arije, gospo-

dine? . . . A, I-han, javle munjeni, ča su se tebi usta zalipila?

I-han, mudro, iz daleka, navede govor o zdravlju kontićevu i povladi Garofoli.

— Hajde, neka bude i tako, ali sve s mjerom, korpo dela madona, Bože oprosti! — završi Deveti.

Poslije te male smutnje, kontić se priljubi uz Luja, a on, da ugodi bolje pitomcu, pod starost nauči ispunjati ptice, te se starinska kula napuni i njihovijeh tjelesa.

Na kraju proljeća, jednoga dana, pred fra Vicencom i domaćima, bi ispitan Deseti. Gvardijan i otac činjahu se nevješti što je meštar došaptavao gotovo svako slovo. A kad mališa izreče na izust sav »Oče naš« i komad »zdrave Marije«, Garofola se zaplaka od miline.

Sutradan povedoše kontića prvi put na ptice. Naprijed je hodio meštar, noseći ćuka na tojazi. Za njim Deveti, vodeći sinčića za ruku. Za njima I-han, noseći dvije krletke vabacâ i snopić prutića pod pazuhom. Pošljednji jedno težačko dijete, sa kotaricom hrane na glavi.

Ptičari padoše daleko od grada, na kontovu baštinu, gdje, čamajući do prvijeh hladova, namamiše dva drozga.

To se ponavljalo dvaš u nedjelji, s tom razlikom, što u pohodima zamijeni Devetoga i I-hana njeki Tuklin, žilav mlad čovjek, po zanatu krojač, koji je radio samo kad bi ga glad nagnala, ali bješe strastan i vješt ptičar.

Silno kretanje po čistom vazduhu pomože metiljavom kontiću, a taj boljitak u njegovu zdravlju naknadjivaše starome priličan trošak i veliku dosadu u kući, koja postade kao njeki pregradak Nojeva kovčega. Do kraja jeseni sjatilo se bješe oko Ronrona, Mimi i Kika mnoštvo pernatijeh drugova. Koliko je puta s početka Deveti planuo u pisarnici:

— I-han! Korpo dela madona, Bože mi oprosti, izbaci ih van!

Ali bi ga namah ukrotila mudra Garofola:

— Ako ćete da ubijete muologa, ondak muožete to učinit', er to bi isto bilo ča i zaklat' ga!

I eto kako starinska kula postade ptičnjak.

Tri godine jošte učaše meštar Lujo maloga, pa ga predadoše fra Vincencu. Naskoro iza toga meštar promijeni svijetom. Fratar je predavao Desetom za tri-četiri godine na pretrg, kad bi se mladić nakanio. Ali kako rastijaše, tako je marljivije polazio u lov sa vrijednijem Tuklinom.

Još nam je spomenuti, da Deseti oboli smrtno u 18. godini i u toj bolesti izgubi kosu i zube.

Za tijem nikakve znatne promjene ne bi u dvoru M-vića, do onoga časa kad ih eto ostavismo za ručkom. Ronron, Deveti, Garofola, I-han i Deseti, za toliko i toliko godina, dva puta dnevno bijahu na okupu, izmjenjujući jedne te iste misli.

Poslije objeda, stari bi odspavao dva časa, a mladi konte sa I-hanom i Garofolom opet oko ptica. Kad stari ustane, sin ga je pratio na večernje molitve u manastir, jer i ako mu otac gledaše kroz prste jutrom, večernje ne smijaše propustiti. Iz crkve bi se prošetali sa gvardijanom istijem putem kojim i pred podne, pak na večeru i u krevet.

Eto kako je bivalo, s dana na dan, u dvoru M-kovića, osim kada bi konte Ile X-ti krenuo zorom sa vjernijem Tuklinom u lov.

IV.

Proteklo je četrnaest godina od smrti Ike Bulinove. Njezina mala krovinjara uzvisila se i raširila se u lijepu

težačku kuću na jedan pod s prozorima, sa strmijem krovom, sa slarićem i drvenijem stepenicama, koje prolaze uzlazi iz čista ogradjena obora.

Nedjelja je poslije podne u početku jeseni.

Na slaru sjedijahu dvije žene i troje djece. Obje su žene mlade, stasite i plave. Iz daljine rekao bi slične su, samo što je jednoj na glavi crna povezača. Iz bliže vidio bi, da je ona u crnini po licu ospičava, a da toga nije, ljepša bi bila od druge.

Žene gledahu, preko susjednijeh kuća, na daleku glavnu ulicu, kuda je vrvio narod. Od jednom, iza roglja njihove uske ulice izadje njeki vojnik, sa štapićem u ruci. Vojnik upita nješto jednoga dječaka, pokazujući štapom Bulinovu kuću, pak se uputi upravo k njoj, te prije nego žene mogahu izmijeniti svoje misli, bješe on u oboru.

— Pomoz Bog! Je li ovo kuća Bulinova? Može li se naprijed? Kamo ih? — pitaše vojnik penjući se.

Ona s bijelom povezačom izmače se s klupe, a ona druga sjedeći na pragu, pokri lice rukama. Djeca se zbiše iza praga.

— Bog pomogao! Jest kuća Bulinova. Koga tražiš? — odgovori ona s bijelom krpom.

Vojnik sjede na njezino mjesto, skide šajkaču i stade brisati crvenu kožu na licu i ridji snažni brk. Kad uvuče rubac pod ogrlicu, da i vrat protre, izgovori na pretrg:

— Sakrament, ala je vrućina! Dakle se obogatili, a? A kamo ih, kamo? Jà, danas je nedjelja, u krčmi su odista . . . E, e, e, pravi dvor, pravi dvor!

— Ma, molim vas, ko ste vi? — zapita žena iza njega. Glas joj malo drhtaše.

— Ja sam ti . . . mislim da sam ti djever, znaš Ilija, onaj . . . jesi li čula.

Obje aknuše iznenadjene. Krastava se pribra odmah i ustade.

— Zdravo bili!

— No, no, a ti koja si? — zapita Ilija, izvadiv iz špaga jedan fišek.

— Ja sam Ana, udovica Perišina.

— Šta? . . . Umr'o Periša! — reče on. Na licu mu izbi čudjenje, ali to potraja trenutak. Pomnjivo nače prstom iz onoga fišeka malko masti, te zasuka brk. — Sakrament! Dakle umr'o! A ja ništa znao nijesam! Tako ti je, kad ne mare braća za brata! Ja im pisah njekoliko puta, pa mi ne odgovoriše ni jednom! — Opet nagnu ploskom.

— Mi nijesmo primili pisma! — reći će ona druga.

— Taa — ko! No, no, ti si Jakovljeva?

— Marija. Ja te se sjećam. Bilo mi je deset godina, kad ono tebe . . . ti ode u vojsku. Dobro sam ti zapamtila obličje, ali te sad ne bih poznala. Ja sam, znaš, kći Marka Tomića.

— E, e, — čudjaše se Ilija paleći debelu cigaru. Pa uprije štapom put mališe, kome je moglo biti ispod šest godina. — Je li mi ovo sinovac? E nalikuje na pokojnoga djeda. Kako ti je ime, a? Pu-u! Što se plašiš, kozliću! Amo ti, curice! I ona se mrdi! Divlje, pa divlje! Gle! i drugo žensko! Čije li je koje?

— Sve su moja, — odgovori Marija. Od pokojnika ne osta djece.

— Bolje je tako. Što će sirotinji djeca?

Marija pocrveni i zausti nješto, ali je prekide jetrva:

— Eto braje!

Vrh ulice primicaše se gomila za onijem dječakom, koji bješe vodj Iliji. Od te gomile odvoji se visok čovjek, te podje brže. Na njemu je bio nov, optočen

gunj, koji nije obukao, nego se ogrnuo njim, pa sad, u brzu hodu, namicaše ga neprestano ramenima. Tako čine naši težaci, kad su potreseni.

— Sa — kra — ment! je li to Jakov?

— Jao! — pljesnu se Marija, pokazujući narod. — Jao! kao na komendiju!

Čak bijaše i žena sa malom djecom u naručju.

— Sakr . . . Kako si mi obrkatio, oplećatio! — viknu Ilija, kročivši u susret bratu, pa ga uhvati za ramena i poljubi se s njim.

— Kako si! — jedva izreče preneraženi čovjek.

— Zdravo, a ti! Sakrrr . . . pravi granadir! Ti se okućio, napunio kuću djece, sahranio brata, a ja ništa za to ne znadoh. No, no, opet dobro!

— Ja . . . brate . . . ja ti se već nikad . . .

— Servus, zemljaci! viknu Ilija punu oboru čeljadi.

— Zdravo, Ilija! Dobro došao! Jesi li u životu? — viču ozdo.

— Ja sam mislio da si odavno na onome svijetu i duše sam se tvoje sjećao — poče Jakov.

— Ha — ha — ha! ta je dobra! Duše mi se sjećao! Ha — ha — ha!

— Onaj pokojni Škulić, što je s tobom otišao, pričao je u povratku da si poginuo u jednome boju u Italiji! — nastavi Jakov. Do sad evo svak je od nas mislio da si mrtav.

— Škulić je to pričao! Dakle, velite, otegao je papke!

— Pravo, po duši, brte, hvalio te pokojni Škulić! — poče njeki starčić, odbijajući dimove iz kratka kamiša. — Što jes, jes, brte, kazivao je da si se dobro podnio u njekome ratu, da te kapetan . . .

— Ja sam bio u dvadeset i pet bojeva! — prekide ga Ilija, okrenuv ledja svojima na slaru i šireći ruke po

priječazi. — U dvadeset i pet bojeva, razumijete li? i mal da ne u svakom drugom bio sam smrtno ranjen, a kamo li što je pričao gubavi Škulić. Deset puta bio sam smrtno ranjen. To ne može čovjek vjerovati, ali je tako. Ja panem, odnesu me u bolnicu, ljekar me pregleda i kaže: »tot!« — to ti je naški: »um'ro!« Alzo, deset je puta ljekar rekao: »infanterist Ilija Pulin tot!« Oni tako izgovaraju: Ilija Pulin! A ja odležim po mjesec, po dva, dokle ne isteče otrovana krv, pa jači postanem. Alzo, tri su mi se prebijene kosti srasle: lopatica, jedno rebro i gnjat. I gnjat — razumijete li? Toga ljekari nikad ne vidješe. Nego, idimo redom. Svakoga puta, kad se oporavim, kažu mi starješine: »Pulin, vi ste dopili slatna metalja, sat mošete na kuća!« A ja njima: — »Jok, gospodo! Ilija Pulin ostane! Ilija Pulin pravi Dalmatinac! Dokle bude rata, budem ostat!« I tako ti, moj rode, ovaj vitez izdrža dvadeset bojeva i osam smrtnijeh rana! — svrši Ilija busnuvši se u grudi, pa ponovo prinese plosku k ustima.

— Popusti za dvije rane! — reče njeko u sred prigušena smijeha.

— Molim vas, braćo, da nas ostavite na miru, a imati ćete kad naslušati ga se! — presiječe Jakov, osmijehnuv se malo čemerno. — A vi dvije, što ste se ukočanjile? Zar, ti Marija, ne misliš da treba zgotoviti večeru, a? Ta ne ćeš mi tako brata dočekati. Hajdemo, Ilija, u kuću.

Žene udjoše i povedoše djecu.

— Ma biti će i car slušao za tvoje junaštvo? — poče opet onaj starčić s lulicom u ustima, baš kad svi ostali krenuše da izlaze.

— Ko? Car? — prihvati Ilija sučući brčinu. Bolan ne bio, ja sam sa carem govorio, baš kao sad s tobom, ne

*

budi primijenjeno! Kad je dohodio u Mletke, te držao smotru nad svom vojskom, u jedan put viknu s konja: »Ko je Ilija Pulin?«

Ja kročim tri puta ispred vrste, pa viknem:

— Evo vašega vjernoga vojaka!

Car mi se dobro zagleda u oči, odjaha, pa hajd, hajd k meni, te me udari, što ikad mogaše, dlanom po ramenu, vičući:

— Bra — vo Dalmatinac, brrrra — vo! Da mi je samo deset regemenata takih vojnika, pa da osvojim drugu kraljevinu!... Žao mi je, žao mi je, žao mi je — (baš tako tri puta reče) — što si rdjavo zabilježen, a da toga nije, s mjesta bih ti dao zapovjedništvo nad svom ovom vojskom. Nego idi kući, a dati ću ti dobru službu, da ti bude obilato do vijeka. A za sad evo ti sto dukata...

— I dade ti toliki novac! — viknu prostodušno jedna žena, cupkajući dijete u naramku.

— Stan', ne prekidaj me!... Oni oficiri, što bijahu oko cara, popadaše na koljena:

— Svijetla kruno! — reče najstariji — molim te da Iliji oprostiš pogrješke, te neka nam ostane, kao naš drug i naša dika. Jer, najposlije, šta je krupna zgriješio? Gotovo ništa! U ljutini i zavadi posjekao dvojicu, trojicu, kao no ti žestok vojnik. A to se može oprostiti vitezu, koji je izdržao trideset bojeva, koji je dopanuo petnaest ljutijeh rana...

— Pridade opet! — napomenu onaj ozdo.

— Šta ti to mrmoljiš, mladiću! Jezik za zube pred starijim! — Ele, car se nasmija i dohvati za kajiš, da otpaše sablju svoju, pa da je meni pripaše, — to car čini jedan put u životu, kad hoće da počasti najviše što može. Ali ga ja pretekoh:

— Nemoj, svijetla kruno! Hvala ti do Boga, ali sam se zaželio mira! — Tu je bilo svakojakih riječi: molbe, vike, pa, borme i prijetnje, ali ja ostadoh pri svojoj, uzeh onijeh stotinu dukata, oprostim se s drugovima, odjenem se lijepo, pa k mojoj konteši...

— U — ha! — stade glomot u oboru.

Jakov pljunu i udje u kuću.

— Ne obziri se na dječurliju, Ilija! — reče stričić. Što je odraslo s govedima, ne zna gospodske rabote.

— Tako je! — dodade drugi tobož ozbiljno. Ko bi ta konteša? Žena ti, što li?

— Odlazite, ako Boga znate! — viknu Marija s praga.

U kući se začu tutanj njeki, vriska djece i prigušen glas udovičin, — kao da se rvaše s djeverom.

— Stanite, još deset riječi! — izdera se Ilija, predušujući s ploske, već trešten pijan. Ko je bila, pitaš? Najljepša, najbogatija udovica u Mlecima, möre! Konteša Vivaldi...

Jakov, zelen u licu, iskoči i uputi se niza stepenice, a na to gosti zagrabiše.

Snahe uvedoše djevera i povedoše ka postavljenom stolu.

— Čudna blutiša! — reče starčić, kad Jakov zatvori oborska vrata za njima. Ni malo se izmijenio nije!

— Istina je da laže i paralaže, ama bih ga slušao cijelu noć! — doda njeki.

To potvrdiše svi i dogovoriše se, da ga sutradan časte u krčmi, a biti će još družine, jer je svečanik.

Jakov slušaše to iza zida. Pošto otidoše, dugo jošte osta pogružen, pak mu se natušti oko srca, te briznu u plač kao dijete. Udje pod slarski svod, ispra

oči vodom iz vijedra, a ubrisa ih rukavom, te se vrati u kuću.

Ilija hrkaše na sav mah, naslonjen čelom na ivici od stola.

Bez riječi jedne, Jakov ga uhvati izpod pazuhâ i odiže; žene ga ščepaše za noge i legoše ga na krevet u nuglu. — Cijela prostrana suhota ne bijaše ispregradjivana, a bilo je njekoliko postelja naokolo. — Brat mu izu čizmetine i otkopča mu mundir, pak se vrati ka stolu. Tu se nalakti i pokri lice rukama. Marija i Ana posjedaše, pa čekahu da domaćin izreže one dvije plase pečene govedine, što već okorješe na sred stola.

— Jakove brate, batali brigu! — reče mu žena. — Ded, brate! — pa mu poturi jelo, ali u taj isti mah i njoj grunuše suze.

Jakov opsova, skoči, naglo svuče kružat, otpasa se i izu, sve to u tinji čas, kao da mišljaše u vodu skočiti, pa se pruži na krevet.

Žene su dugo šaptale za stolom, te i one polijegaše.

Zorom zabrujaše zvona u gradu, navieštajući blagdan, »jesenski Božić«, kako njegdje u Primorju zovu Svisvete.

Jakov bješe iztočne crkve, ali iz ljubavi prema svojoj Mariji ne rabotaše o velikim katoličkim godovima. Toga jutra, uz jeku zvonâ, dogovorno, obukoše težatno ruho, preporučiše Ani kuću i djecu, sadjoše u obor te pognaše mazgu u polje, ne da rade, nego da se razgovore podrobno, na osami.

Granu topal dan, kao u sred proljeća, kakov samo u Primorju u to doba godine biti može.

U oboru igrahu se djeca, Ana zamišljena sjedijaše na slaru; pred njom bješe rukomija vode, spremna za djevera, kad ustane.

Škripa oborskih vrata trgnu je iz mislî. Udje jedan općinski stražar, njeki tutuš, kome sablja dopiraše do članaka.

— Dobro jutro! Ovo je kuća Bulinova, rekoše mi. Je li tu Ilija Bulin, soldat?

Ilija iskoči na prag.

— Ko me traži? Šta je?

— Poruka od općinskog tajnika, da mu se prijaviš do podne. Istina svetac je, ali . . .

Pljusak mu prekide objašnjivanje; Ilija mu izli svu rukomiju vode na glavu.

Mali stražar, spuštajući s neba sve višnje sile, iztrže sablju i poteče uza stepenice, ali videći kako rutave zasukane mišice Iline drže stolicu, vrati, se prijeteći.

Ilija ne upita za brata, ni za drugu snahu, niti i za što, nego će na polasku:

— Sa-kra-ment! Ovdje se ne pije kava iz jutra, a ja navikao. Da nemaš . . . ovaj . . . jedan banovac? Teško mi je mijenjati pedeseticu.

— Pogodio si, brajo, da nemam! Mi smo željni vidjeti bijelu paru, a ti ćeš cedulju isto morati razmijeniti, ako je —

— E, gle, mudrovanja! Daj, nemoj se mrgoditi, golubice. Znaš da ću ti vratiti desetorostruko. Više će ti donijeti što ću u jedan mah pokloniti, nego što donosi za pô godine ono — treska! — treska! — pokaza štapom stativu.

Udovica dršćući odriješi rubac, u kome, na njezinu žalost, bijahu same plete, te mu morade dati jednu.

Ilija ponosito odšeta u kavanu. Iz nje, s načetom cigarom, krenu da se nagleda svoga rodnog mjesta, a i ono njega. Po življim ulicama sretao je mnoštvo crkvara,

ponajviše mladog ženskinja, a tada bi se uštapio i sukao brk. Svrnu i u dvije tri crkve. Najposlije otide u općinsku kuću, gdje mu činovnik pregleda vojničku bukvicu, pa mu iščati drugu bukvicu, zbog krštenja stražareva.

Pred gradskim vratima udesi mnoštvo težaka, te njekoliko od onijeh što ga sinoć slušahu.

— Zdravo, Ilija! . . . Servus, šjor Ilija! . . . Živ bio, viteže! — viču što koji.

— Servus, servus, zemljaci! — odazivlje se on i pruža svakojem po dva prsta.

Nije ga trebalo moliti da podje s njima u krčmu. Gozba se nače rakijom. Kad mu zasuzi jedno oko, stadoše se nadmetati ko će ga častiti najprije jelom, i nude ga da bira. Ilija ih gledaše, kao žaleći ih, pa odmahnu rukom:

— Ta čim da me častite vi? Meni su trgle na nos prepelice i jarebice u Mlecima! U pošljednje vrijeme sve mi posta prijetrano, osim ribe, i to njeke vrste ribe, što je ovdje nema . . . A, gle, muke mi, što mi pade na um! Mogao bih malo pečenja, ovnujskog pečenja s ražnja, po naški! Sakramenthinajn! da mi je to ko rekao prije mjesec dana! Ali, opet, što je ko navikao . . .

— Sakrmenthinajn! krčmaru, donesi ovome čovjeku pô oke od bubrežnjaka, i vina daj amo! — viknu njeki.

Dok Ilija jedjaše ovnovinu, — baš vlasteoski s početka, onako šmedlajući, pak stade bucati — dotle mladići pričahu starijim ljudma sve što čuše sinoć od njega; a pošto se obrediše vinom njekoliko puta, navale na nj, da nastavi.

— I ti se, Ilija, oženi u Mlecima! — poče jedan. — Kako bješe ime onoj konteši udovici?

— Kakva udovica! Zar bi Ilija uzeo udovicu! — prekide ga drugi.

— Dobra ti je momče! — namignu mu Ilija. — Bješe konteša, ali djevojka kao vila, od osamnaest godina. Ele, ona se zaljubi u mene po čuvenju, — ta novine ne prestajahu govoriti o meni, — a take udavače traže ljude na glasu. Ja sam se kao malo ustezao, znajući da se tijem načinom žensko jače namami, pak je isprosim i poslije dvije nedjelje vjenčamo se.

Imali smo deset mramornijeh dvorova. U jednome smo ručavali, u drugom večeravali, u trećem dočekivali prijatelje i provodili igre, u četvrtom noćivali, u petom . . . ali vi to ne možete razumjeti. Ostalijeh pet dadoh pod najam velikašima, te mi je donosilo dohotka preko tri sta dukata na dan. Ali, vjerujte Bogu, ni jedan mi ne omrcaše u špagu! — Žena je imala svoju prćiju na po se. — Reći ćeš: u što potrošiš toliko blago? Evo čuj! U jutro me povezu moja dvadeset i četiri veslara u šetnju, na mojoj gondoli od zlata. Kud god prolazim, dočekuju me svirke, pelivani, igračice, sirotinja i dječurlija, te se deru: »viva el konte Pulin!« — a ja sipljem i sipljem. Ručali pak ni jednom nijesmo bez dvadeset po izbor gostiju. Poslije ručka zasjednem u velikoj kavani pred svetijem Markom, a oko mene se skupe: admirali, djenerali, konti mali i veliki, i sve ih ja častim. Ali u veče, u četvrtom dvoru, tu sam najviše trošio. Jednom zatekoh drugove u igri, te viknem s vrata: Banko! — Njeki vlastelin prišapta mi: »Nemojte, svjetlosti, jer je u gomili pedeset hiljada talijera!« — »Ništa za to, rekoh, konte Pulin ne poriče svoje riječi! Vuci karte!« Onaj izvuče i ja dobih. Sve to poklonih onome mladiću. Dakle, osim troška, bijah i razdarušan. Cieli se Mleci tome čudjahu . . .

— Ja se, Boga mi, čudim ovijema što te slušaju! — prekide ga jedan stari, pa izadje.

Ilija se ni malo ne snebi, nego gledaše za njim prezirno, a družina zapljeska rukama. Nasta graja:

— Pa šta bi dalje?... Rodi li ti konteša sina?... Ili ti je pregrabi njeko?... Da te ne pokradoše Mlečići?...

Dok su ga tako pitali, on nategao iz vrča, pa jedva preduši.

— Zbilja ne bi čovjek vjerovao da je tako bilo, da ne svjedoči konte Ile M-vić! — uplete njeki vragolan. Lani, vraćajući se iz Mletaka, kazivaše kako se jedan naš tamo bogato oženio. »Zaboravio sam mu ime — govoraše — ali je vrtoglav, sve će istrošiti u malo vremena...«

— On je to govorio!! Ovaj naš kamatnik? — viknu Ilija. — To mi je hvala, što sam ga gostio tri dana i što mu zajmih silni novac... nego imati ću ja s njim računa čim...

— Nemoj, brate, sad svrćati na drugo, no svrši!

— Trajaše tako godinu dana. Ja sam već bio vidio da mi nema opstanka, da mi o glavi rade, te naumim da skupim što više blaga, pa da umaknem, ali me pretekoše. Jedne noći, tek što se svukoh, zatutnjiše koraci u trijemu, dotrča moj dvornik: — »Bježi, gospodaru, pogibe!« pa ga nestade. Ja nategnem malu pušku u lijevoj rucu, a desnom istrgnem sablju i stanem na vrh stepenicâ. Od ozdo ih navrije pedeset. Opalim jednom u gomilu i mislim da složih na zemlju barem četvoricu, ali rulja riknu: »morte dalmata!« i poteče. Ne bi mi druge, nego iz sobe u sobu, pa onda s jednoga prozora: djipac! Srećom bućnuh u more, a da padoh na kaldrmu, ne bi mi ostale dvije kosti zajedno! Isplivam. te onako kišan, avrlj-bavrlj kroz ulice, dokle dospjeh u veliku kasarnu. Tu ispričah sve po redu, a na to vojnici htjedoše krenuti da me svete, nego ih ustavi zapovjednik, naš čovjek, čini mi se rodom iz Banata. On me povede na samo i reče: »Moj druže, orazumi se! U ovome su poslu svi plemići, a ko zna?... ko zna? i i ko još! Oni imaju stotine načina da te smaknu mučki, — pa da takov čovjek pogine mučki? Nego idi ti u Dalmaciju, a za bolju sigurnost obuci se kao prost vojnik. Ja ću sve caru javiti!« — Ja ga poslušah. Sad, kako vidite, stvar nije svršena.

— E, baš mi je krivo što se tako pusti talijancima! — viknu njeki.

Ilija diže mišicu visoko:

— Pokazao sam ja stotinu puta mačkarima, ko sam ja, a za ovo ću, kako ja znam! Ne učite vi mene, djeco!

Dugo je on još tako kitio, pa u mraku posrćući, dodje k bratu na noćište.

Po gradu, po baštinama, govorilo se o čudnom vojniku, te koji ga ne bjehu slušali, jedva čekahu svečanik.

Kad nigdje nije bilo časti, Ilija bi se skrasio kod kuće i zadovoljio suhim hljebom i rasplaćenijem smokvama, običnom hranom primorskih težaka. Uz to bi uvijek po malo iskamčio što od snaha, jer ih je plašio da će zavrći parbu oko dijela. Jakov je znao da će se najposlije do toga doći, da će morati odvojiti skitaču dio u ime očinstva, s toga je vješto obilazio i izmicao se, da se ne sukobe.

Desi se pak nješto što ga skide s vrata Jakovu za njeko vrijeme.

Jedne nedjelje, prvijeh dana mesojedjâ, pred kavanom na obali, posjedalo mnoštvo težaka prema zimskome suncu. Ilija im se pridruži teškovoljan. Bješe u težačkoj nošnji, u odorama pokojnoga Periše. Već ga ne čašćahu, nego je obično moljakao. Nego, veseli su dani, a ljudi

eljni šale, te mu revenom poruče piće. Malo po malo, njemu se izoglavi žestoka mašta, te priča i priča onako »svojski«.

— E, sad ćemo vidjeti, može li se tebi što vjerovati, — prekide ga njekoji. Spominješ li se da si nam kazivao kako si u svome dvoru u Mlecima gostio konta Ilu M-vića?

— Pa jesam. Guba jedna, kamatnik, ljudo...

— Pss! ne psuj! I ti se njemu ne javi od kad dodje?

— Nijesam, ama hoću, koliko danas!

— A da nu, pogledaj, ko je ono s onijem fratrom?

Ilija izboči grudi i uputi se k dvojici prijateljâ, koji, kao obično, primicahu se lagano, razmahujući rukama. Jedan poteče za Ilijom i vrati ga.

— Njekako nije lijepo da čovjeka ustavljaš na ulici, nego hajdemo pred njegovu kuću!

Svi krenuše uz obalu, pa uz ulicu svetoga Frane, gdje udesiše I-hana u običnoj njegovoj šetnji pred ručak; odatle izadjoše pred ljekarnicu »kod Spasitelja«.

Pratioci Bulinovi razdvojiše se i odmakoše, kako se primaknu Deveti sa gvardijanom i sa sinom.

Ilija sastavi pete, dotače kape prstima:

— Javljam ponizno: Ilija Bulin, deto konte Pulin, vaš poznanik iz Mletaka.

— Šta?... Što?... Ko si ti?... Šta hoćeš? — pita Deveti, kročivši natrag.

Fratar razjapio usne, Deseti pobježe, dokonjaci iz ljekarnice izadjoše, prolaznici rastadoše.

— Šta hoćeš ti? — izdera se opet konte.

Ilija zarešeta glavom i diže ruku da potapše konta po ramenu, ali stari izmahnu toljagom.

— Natrag, pijani lupežu, jer ću ti glavu rascijepiti.

— To mi je hvala za ono što sam te častio!

— A, lupežu, ti mene častio?... čekaj!... stan'! — zavika konte, i stade mahati štapom, a Ilija se uvija tamo ovamo, dokle ga sa straga ne obori I-hanova noga. Grohotan smijeh sa sviju strana poprati vitežev pad, ali to potraja trenutno, jer Ilija padajući istrže kontu štapinu, skoči, pa I-hana: udr'! udr'! udr'! po prsima, trbuhu, ledjima... I-han, vrišteći, najprije se obrnu dvaš u kovitlac, pa dade mahove nogama. Tada se Ilija vrnu ka kontu, te i njemu odalami desetak tojaga, čuvajući mu glavu. Jedva već i redari dopadoše i razdvojiše imenjake.

Deveti i sluga mu odležaše njekoliko dana u postelji, a vitez šest mjeseca u tamnici.

Pošto izadje, podijeliše ga dobri ljudi od brata. Ilija skunatori do 300 talijera za svoj dio.

Neprekidno su trajale pijanke i pričanja do druge jeseni, dokle nestade novca. Tada Ilija poče mučiti muke da trbuh napuni, te dosadi crkvi, susjedima, putnicima, a najviše bratu. Krčmari mu ne dopuštahu k sebi, osim kad bi s praga pokazao novac. Mirniji ljudi svrtahu s puta ispred njega. Fakini i dječurlija kinjahu ga rugom, te posta pakostan — da Bog sačuva!

V.

Svakoga proljeća Ile Deveti otplovi u Mletke, na odmor, i ostane tamo po mjesec dana. Pisarnica se ipak zorom otvara; ostrvljani, istina u manjem broju, ali opet se kupe oko I-hana; konte Slavo, svakoga jutra, u isto doba, ponosito prodje tuda; gvardijan, šetajući s jednijem mladjim fratrom, dva puta u danu zastane pred dvorom i porazgovori se sa slugom. Da još mladi konte i šjora Garofola žive po staroj navici, moglo bi se reći da se red

malo pomjerio, ali kad staroga nije, mladi rano odlazi u lov, a ona leškara do podne.

Samo jedanput putovao je s ocem Deseti, ali umal se ne razboli u duždevu gradu, čeznući za pticama . . .

Ele, proljeće je u svemu mahu. Zora rudi.

Ilija Bulin probudio se na kamenoj klupi, pred gradskim vratima, baš kad mladi konte i Tuklin prodjoše. Ptičari se začudiše, što ih propusti bez pozdrava. Najkraći mu pozdrav bješe ovako:

— Zdrav' uranili, dva G . . . vića! U lov, a? Lupeški sine, otac ti odire siromahe, a ti hvataš ptice! A taj dronjo digao glavu, od kad se kljuka tvojim mrvama! A kamo vam I-han, moj stari znanac? Valaj, platiše mi: I-han i stari jarac, a vas dva do zgode, sakramenthinajn!

Tako ih je obično ispraćao riječima, a toga jutra ćutke podje za njima.

Kad bijahu na kraju zagradja, stade Tuklin, spusti dvije krletke vabaca, nasloni se na tojagu s ćukom, kao na bojno koplje, pak će oštro:

— Što si pristao za nama, Ilija?

— Što mi je drago!

— Pa-pa-pa, štá o'š? — zabobonji konte, iza ledja Tuklinu.

— Pa-pa-pa, svoj put, kud me volj-volj-volj! — zapjeva Ilija, podražavajući pticama.

— Natrag! — izdera se Tuklin, mašiv se za pas.

Ilija se raskorači.

— O, o, čudna momka rastriženjaka! Sto je to za pasom, bolan? Ded: vajir!

Iza njih zabaktaše mazge i gomila čeljadi naidje; težaci uranili na posao.

Deseti i njegov pomoćnik jedanak zagrajaše: kako im se nasilje čini na carskoj cesti.

— Idem putem. Eto što oni zovu nasiljem!

— Pa idi, ali ne za nama! — viče Tuklin.

— Što si naumio, krvopijo? — tobož se obrecnu njeki mladić.

— Moje mi duše, brate, nemam nikakve zle primisli! Rad sam naučiti kako se love ptice, da tijem što god zaradim. Mogu li mi, dakle, oni braniti da ne idem za njima?

— Ne, borme! — rekoše svi.

— Ali, ako baš to nije po volji šjor-kontu, onda... e onda neka se maši u špag, neka mi dâ što god.

— Podaj mu, kontiću, neka ga djavo nosi! — reče onaj mladić.

— Podaj! Podaj! — govore i drugi.

— Ne, ni prebijene pare! — viknu Tuklin. — Hajdemo, pa ćemo vidjeti!

I opet podjoše ptičari, a Ilija im se pridruži, te uhvati korak s njima, podvikujući: ajns! cvaj! Tuklin stane. Deseti sklopi ruke, moleći svoga pratioca da ne zameće kavge, a težaci se smiju grohotom.

— Ne skide ga s vrata, bez otkupa, konte!

Deseti izvadi kesicu. Bulin tada skide kapu.

— Braćo, vi znate da sam metao krv na njihovu kuću, a znate da sam imao i pravo! Ali kad primim poklon iz njegove ruke, e tada je mir uglavljen za vazda. Je li pravo ovako? Od sad, zaista ću ginuti za njih, sakrrr . . . Aaaa, konte, vi mi pružate banovac!? Da uzmem banovac, ja? . . .

— Ne, borme, manje od talijera! Takav čovjek da oprosti krv za banovac!

— Nemoj Ilija, što ti ne će dati sve što je u kesi.

Konte dodade još jedan, ali videći e ga se ne će moći otresti, baci od jednom pet.

— E, sad se poljubite, kao što je red pri uglavi mira! — viknu njeko.

Ilija razširi ruke, a Deseti ustuknu. Ženske ga opkoliše. Ilija poče igrati, podvikujući i u tome omjeri njekoliko puta svoju poplatu o Tuklina, koji se mučaše da iskobelja gospodara.

Ilija se u povratku sretao s drugim težacima. Svi ga pitaju, šta je to bilo, a on samo veselo odmahuje rukom:

— Pomirio se Bulin sa M-vićima! — viču oni prednji... Dao mu je kontić dio, u ime očina duga!... Nije, nego mu je platio lovačinu!... Aja, bogme, to je samo za ovaj kraj, a za ostale baštine biti će nove pogodbe!...

Ilija zorno bahnu u kavanu.

— Daj kavu, rakiju i cigaru! — viknu s vrata, treskajući novcem.

— Nanijela sreća od njekuda, a viteže? — pitaju ga ljudi. Ilija ništa ne odgovori, nego pošto doručkova i zakurnjavi, udari se dlanom po čelu i zarešeta glavom, kao da ćaše reći: »gdje je meni dosad pamet bila!«

Ali se i on sutradan u prozoricu veoma začudi, kad izadje kroza gradska vrata I-han sa dvocijevkom o ramenu, pa Tuklin sa vapcima, pa Deseti, pa jedna momčina težačka sa toljagom u ruci. Svi, osim Desetoga, čikahu pogledima Bulina.

— Sakrm! — počesa se on po glavi, ali se nije dugo predomišljao, nego podje za njima.

Niko se ne obazrije na nj dokle ne minuše daleko od zagradja, a tada se osu grȁd kamenja na njega, te on, hramljući, vrati se natrag.

Još je dva puta I-han predvodio družinu, ali kako Iliji ne bijaše nigdje traga, trećega jutra izosta vojvoda.

Tuklin namjestio vapce i poperio prutiće, te se vrati ka kontu i momku, i leže pored njih na ledinu, kad zaklikta njeka ptičurina i zamaha krilima, na vrhu jedne gomile, iza vinogradske medje. Ptičari ustadoše i krenuše tamo, da otjeraju orlušinu, ali se ona preobrazi u Iliju Bulina, i prije nego se razabraše, zvijukahu bubulji oko njih. Deseti prvi zagrabi, i to srećno, jer ga zgodiše samo dva kamena u noge, ali Tuklin i njihov mladji otrčaše puni masnica. Sav pribor i vapci ostadoše plijen pobjeditelju.

Dogadjaj se brzo razglasi. I-han javi općini, a ona naredi pudarima, da hvataju krivca. Proteče njekoliko strašnijeh dana po čeljad M-vića, jer se Deseti previjaše manje od bola, nego od žalosti, što ne će moći više u lov. I-han je svakog trena trčkarao na općinu, da čuje, je li zlikovac uhvaćen. Aja! bogme! Iliji nigdje strva. Poče se čak govoriti da je zaglavio. I-han se radovao tome glasu i potajno obeća nagradu ko ga o tome uvjeri. Nadje se njeko ko primi nagradu — i tada već ne bijaše sumnje, te se I-han opet zavrže dvocijevkom i isprati gospodara i Tuklina. Onoga mladića težaka ne htjede više u službu; nazva ga »mlakonjom«.

Zemlja bijaše prhla, praši se gdje staneš; zrikavci uzavrjeli sa sviju strana; ptice u krletkama žalostivo cvrkutahu, kao da opominjahu slobodne drúge, neka se čuvaju zamaka. I-han, ledjima uza maslinu, puškom preko krila, kunjaše kao i gospodar kraj njega. Tuklin je krpio svoju poderanu nogavicu.

U sred tišine krcnuše grane pod medjom, njima s boka. I-han streknu. Mrtvačko blijedilo prože mu kožu, zjenice mu se raširiše od užasa, jer Ilija Bulin nategnutijem štucom cilja put njegove glave. Konte se izvrati, Tuklin se strovali na bok.

— Baci dvocijevku daleko od sebe, ili si s mjesta mrtav! . . . Alzo: ajns, cvaj . . .

Prije nego zlikovac svojim promuklim glasom izgovori: »draj!« I-han baci pušku i jedva izgovori: »Nemoj!«

— Ne ću! — prihvati Ilija — ali se odmah vuci u grad! Za gospodara se ne boj! Moje mi časti, ni prst ga ne će zaboljeti, jer mi nije kriv! Idi!

Konte se uhvati za I-hana, no Ilija nastavi oštro:

— Pustite ga, šjor konte! Ne bojte se! Ako ga ne pustite, biti će zlo!

I-hanu klecahu koljena; jedva izadje iz vinograda. Tada zlikovac diže dvocijevku, primače se i stade nogom na nogu premrla Tuklina.

— Što ste vi digli hajku na mene, a? Vi ste me isprebijali kao psa, za to što sam hodio za vama, a ja ne tražih suda, nego se osvetih, jednom za jednom. Je li tako, kontiću?

— Je — je — jest! . . .

— A što ćemo sad?

— Da — da, dati ću, koliko rečeš . . .

— Aj — bo! Ostati ću ovdje s vama i vrnuti se s vama, neka vidi svijet da se nijesam pohajdučio!

— Hajdemo od-mah na-trag! — poče Deseti malko oslobodjen. Ja ću svakome reći da nijesi ni malo kriv, svakome, i općini, i . . .

— To će biti lijepo! — prekide ga ljubazno Ilija, — ali, konte moj, nije hitnje! Za što da ostavljate lov? . . . Ti, dronjo, trkni tamo pod medju i donesi vapce i prutiće, što ste ostavili poslje dnji put. Eto vidite, konte, da ja nijesam rdjav čovjek! Idi, dronjo, idi, ne predomišljaj se, nego da si tamo i amo za trenutak. Nemoj bježati, jer moj štuc stigne dokle oko dopire. A neboj se ni ti, dronjo, i ako nijesi zaslužio da te štedim.

Ne ću te, valaj, zbog obraza mladoga gospodina . . . Vi, gospodaru, pričekajte malo! S vama sam odmah!

Ilija otide sa dvije puške o ramenima, a vrati se samo dvocijevkom, jer mu štuc bješe zajmio pudar. U povratku prva mu je briga bila, da u dva duška ispije svu rakiju iz ploske kontove, ali od toga kao da se Deseti opi, te poče u govoru uplićati: »Ilija brate!« Ilija pak njemu s poštovanjem: »šjor konte imenjače!« Po njegovu svjetu, odmah se premjestiše podalje, pod njeki humak. Pošto su tu zaludu dugo dreždali, premjestiše se u jednu dolinicu, i tu ih sreća posluži, ptice se hvatahu kao lude. Oko popasnijeh doba Ilija i trećom premjesti òkô. Zaisto konte morade pomisliti da mu je novi, nezvani pomoćnik, pravi vieštac, jer toliko pticâ nije drugda ni u pet dana nahvatao. Od silne radosti Deseti se podijeti većma nego što dotle bješe, te se poče šaliti s imenjakom, a nesretni Tuklin, sluteći svoju skoru propast, ćutaše mramorkom.

O sunčanom smiraju, težaci, vraćajući se s poljâ ka svojim kućama, nagledaše se pravog čuda! Konte Ile Deseti i Ilija Bulin gredu veselo zajedno, a za njima Tuklin, prosti izmećar, pognuo se pod silnijem teretom!

Veseli usklici praćahu nove prijatelje.

— Sretna ortačina, Ilija!

— Sa srećom, kontiću, novi drug!

— Živjeli vitezovi!

Ilija lijevo i desno otpozdravlja po vojničku, prislanjajući prste na kapicu.

— Ne čudim se što ih Bog stvori, nego se čudim kako ih sastavi! — rekoše mnogi. A drugi na to:

— Ko će kao Bog! Dva izgometa, jedan od gospodske ruke, drugi od naše, sastaše se da budu zajedno na ruglo narodu!

*

Te večeri, Ilija triješten pijan, čašćaše zfi^nce u krčmi, što se odavna ne bješe vidjelo. Razumije^še da je na svoj način iskitio znatni dogadjaj, ali, što je najljepše, tvrdio je da on nije tražio kontića, nego ovaj njega. »Stari jarac — medju nama budi rečeno — stari je pisao sinu ovijeh dana iz Mletaka: da se svakako sprijatelji sa mnom! Jarčina je doznala ko sam bio ja, i da je sve istina što sam kazivao, pa sad, onako pulitički, hoće da mi se primakne. A ja se činim kao nevješt, dokle ne kucne moj čas.«

Sutradan prije zore bješe Ilija na ulasku ulice svetoga Frana. Deseti izadje veseo i sam predade dvocijevku imenjaku. I-hanova tužna glava promoli časkom kroza prozor donje sobe, pa se I-han prekrsti desetak puta, kao no ti čovjek, koji ne može da dodje k sebi od čuda. Tuklin ponizno podje za njima noseći vapce, još — ali to ćete teško povjerovati — još klimnu glavom put skitača, nazvavši: dobro jutro, šjor Ilija!

I tako je bivalo prekosutra, zakosutra, nakozakosutra, ele svakoga božjeg dana. Ilija se danju lomi uz kontića po baštinama, a noću »seiri« po krčmah.

Tako zateče kamatnik, vrativši se iz Mletaka. Krivo mu je bilo — još kako! — ali što će? Hoće li »u greb otirati mluodoga kuonta, ako mu zabrani ča je navikal!« kako reče Garofola. Jedino, pošto Deveti preuze stari red, uvede novu preporuku, koju davaše sinu, jutrom u pisarnici.

— Čuješ ti! nemoj se sastajati s onijem oklamašem — bar po gradu nemoj, korpo dela madona! — Bože mi oprosti!

— Aj — bo — bo — bo, pa — pa — pa, ne — ne — ne, nijesam ga vidio ima . . . ima i ne znam kad! — odgovori Deseti, a pocrveni odista i po cijelom životu, kad tako slaže.

A Ilija ga čeka. Deseti grabeći svojim dugim kracima, obrće se svakoga trena, od straha da pape ne »špija«.

— Bro jutro, šjor konte imenjače! — pozdravlja ga Bulin. — Zdravo osvanuli! Spavali dobro, jă? Dobro, borme, kao mlad! Jutros ste vedra lica, Boga mi kao lilić, kao ruža, divota vas pogledati!

— Ču — ču — ješ onaj, da — danas ne ćemo . . .

— Ta znam da ne ćemo, nego mi vi juče rekoste da vas pričekam.

— Aj — bo — bo, nijesam rekao!

— Kako!? Dakle ja lažem, sakramenthinajn! Dakle...

— Ne — ne — to, imenjače, nego, znaš, pape . . .

— A što pape? . . . Već mi je dosmrdio taj vaš pape! On me zove da sam oklamaš, da sam . . .

— Ni — ni — ni — je to rekao . . .

— Nije jednom, nego stotinu puta, sakrrrr . . .! Ali sve do jednom, dokle mi ne prekipi, jer ja nijesam izmećar, nego carski vojnik, sakrrrr . . .!

— Idi sad, evo ti, nȁ! . . .

— Šta: »evo ti nȁ?« Ne bih ja iz postelje ustao za pljesniva dva banovca, a kamo li čekao dvije ure . . .

— Ču'š, evo ti pleta, e nemam više u sitno.

— Hajde, uzeti ću i toliko, kad već nemate u sitno . . . Pa, kad zapovijedate, šjor konte imenjače? Istesao sam dvije nove toljage za ćukove . . . Da, pače juče sam hodio iza gradišta, starijem putom, na onu poljanicu, znate? O, moj dobri gospodaru, ne bi vjerovali, ne bi vjerovali! . . .

— Što — što — a?

— Božja daća! Božja milost! Tušta! Tma! Nebrojeno mnoštvo sjenica . . . da se priča, pa eto!

— Ču'š, evo ti još dva banovca! — reći će kon-

tić, a zatrepeću mu od mila blijedi kapci, i oblizne se jezikom, pomišljajući na »polentu« sa sprženim sjenicama.

— Da — dakle iz gradišta? Pa — pa — pa da idemo u četvrtak, ali molim te, prije sunca! . . .

— Prije zore sam ovdje, sakramenthinajn! Od ponoći biti ću ovdje, aptak! Dašto nego: aptak! u četvrtak! — Bog s vama!

Dokona gospoda iz ljekarnice, trgovci i zanatlije iz dućana i radionica, svako ispadne pred vrata; žene sa vjedrima na glavi i prolaznici zaustave se, da gledaju imenjake. Mnogi pitaju Bulina koliko je iskamčio, a on smigne ramenima, kao odgovora: koješta! zar mu ja mamim što!

Nego pravo je kazati i u pohvalu Bulinovu, ono što jest. Kao što je taj hrabri »vojak« njekada tamanio mačkare Talijance, tako je sad, pod starost, pokor činio od drozgova, čiževa, sjenica, vugâ, čvoraka, kosova, ševa, slavuja i ostalijeh krilatijeh neprijatelja. Nebrojene su pobjede njegove u Taliji, a tako isto nebrojene po okolini grada X.

Takodje pravo je napomenuti i nevolje što vitezovi zajedno podnesoše. Evo nješto:

Jednom, o sunčanom zalasku, opkoli njih dvojicu desetak ogarenijeh ljudi, pa im sastaviše ledja i opasaše ih jakim užem; za tijem stegoše im mišice, bedre i članke od nogu; pa onda natakoše Iliji kontov klobuk, a kontu Ilinu kapicu; medju ledja njihova usadiše tojagu, na kojoj čučaše ćuk; najposlije nagnaše ih da hode.

Bulin je vukao krake svoga gospodara; uz komandu zlikovaca: ajns! cvaj! I tako ih izvedoše na cestu, pak zlikovci popadaše iza medjâ, te ih gadjahu zemljanijem grudama.

Cestom, kao obično, vraćahu se težaci, te stariji

prolažahu, a mladež guraše dvojake, i sve tako, dokle ih ne doturaše pred grad, gdje se oko njih sklopi gradska fukara. Strahovita vika progluši prve ulice, te od svuda poteče čeljad. Najbliže kolo oko konta i Bulina zbijalo se i zbijalo, zagušujući njihovu dreku; ostali narod motaše se, te svak u čudu pita: šta je! Stade se izmišljati: Ubio Bulin kontića! . . . Nije, nego kontić njega! . . . Nije, nego ostrovljani ubiše obojicu! . . . I Bog zna šta jošte i kako ćahu svršiti vitezovi, da ne dotrčaše stražari, malo kasno, po svome običaju.

Deseti je opet bolovao njekoliko dana. Ilija da pobjesni od ljutine i od nevolje, te se domisli i ćuši ljekarnika »kod Spasitelja«, rašta se odmori u šljepiću, — u svojoj staroj kući.

Mnogi mišljahu da će se Deseti okaniti ptica, ali kad Bulin udesi svoga gospodara, ovaj se zaplaka kao dijete. Zaista čudan slučaj bješe da se njih dvojica sastanu pred gradom, u večernje doba, kad najvećma željkovahu jedan drugoga! Bješe već mrklo, a ustoka vitlaše prašinom, te suzbi šetače. Ilija, sjedavši na klupu, protrlja krmeljane oči.

— E, ču'š, imenjače, ima li prokletijega naroda od našega? — poče Deseti.

— Šjor konte imenjače, recite pravije: ima li smetenijeg čovjeka od Ilije Bulina?

— Ka-ka-ka-ko to?

— Gdje je meni pamet da ja vas pratim bez oružja? . . . Vi mašete glavom, kao tobož: to ne bi pomoglo, a? A, oprostite . . . bez zamjerke, znate . . . sjetite se kad ono imadjah zub na vaše ljude, na I-hana i Tuklina, kad no se proglasi da sam se pohajdučio, . . . ta već znate! E, lijepo! Ne ustade li potoč na mene sa sviju strana, pa smjede li ko primaći se, sakrrrr . . .! A

mislite da ne hoćahu ukebati me, da su smjeli? Ta prevlastilo bi brata mi onoliko mito što je nudio I-han! Ali: čik mu ga ko će na Iliju Bulina, kad je on oružan, sakrament!

Ti razlozi pomjeriše kontića. Ilija još nadoveza kako je ružna ona šala smutila zagradskoga kneza i sve čestite domaćine, kako su se ljudi zarekli otkriti krivce i t. d. Razgovor je dugo trajao, a pošljedak bî da te večeri Ilija primi obilatu napojnicu — jedva već! — da je sutradan I-han svraćao ka vidjenijim težacima, te darivao žene i djecu, i da treće zore opet vitezovi krenuše na viteški posao.

Ko bi dostojnijem načinom pobrojao sva njihova djela? Srećom našao se čovjek, kome to ne bješe teško. Poslije smrti našega pjesnika Don Josifa B., medju njegovijem artijama, naći će se potpuno djelo u klasičnom jeziku dalmatinskoga primorja, kome je natpis: Pisme Lastrice Vrhu Konta Ile M-vića i Ilije Bulina, spivane od D. J. B.

Ostaje nam još da letimice ispričamo svršetak vitezova.

Smrt ih razdvoji u jeku njihove ljubavi, poslije osam godina. Najprije ponese Desetoga. Bilo je ovako:

U pučini ljeta jednoga dana, vrati se iz lova, oznojen, mrtav gladan i žedan, pak se sitan najede i napije, pak, ne promijeniv rublja, otide s pápom na večernje molitve, jer je bilo u oči velikog praznika. U povratku iz manastira, probadalo je Desetoga u grudima i plećima, te odmah leže i zakovrnu. Klapio je u groznici tri dana; četvrtoga se osvijesti, ali do malo opet zabunca i izdahnu.

Ilija posta kao avetinja, te se potucao od nemila do nedraga cijelo ljeto.

Jedne večeri pred Lučin dan, uždio ljuti primorski sjever — nosi drvlje i kamenje.

Ilija udje u kavanu na obali.

— Daj rakije! — veli. — Novaca nema, nego evo ti gunj!

— Ta ne ćeš goloruk po ovoj studeni, ubio te led! — kažu mu.

— Ne brinite se za to, sakrament! Evo gunj! — i baci ga za tezgu.

Pošto ispi četir čašice zasopke, izadje, pa čvrstim korakom: ajns, cvaj, draj, skoči s obale u more, na očigled mnogima.

Mrnari uskakaše u brodiće, da ga spasu, ali ga valovi zaklopiše.

Konte Ile Deveti preživi fra Vincenca, Garofolu i I-hana. Bješe se pogurio i osušio kao ukljeva, te dokotura do devedesete.

Sve njegovo imanje osta manastiru. Stari dvor M-vića dade se pod najam, te se danas po njemu širi kakva činovnička glota.

GDJE JE ŠTO.

Strana.

Matavulj Simo: Iz primorskog života.

Ljubav nije šala ni u Rebesinju 5
Svrzimantija 35
Je li se Čevrlja ogriješio 79
U tudjinstvu 96
Pošljednji vitezovi 123

